

Migracions i societat

Cicle de comunicacions
de la Secció de Filosofia
i Ciències Socials

Migracions i societat Cicle de comunicacions de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

treballs de la secció de filosofia i ciències socials, XLII

Migracions i societat

Cicle de comunicacions
de la Secció de Filosofia
i Ciències Socials

Migracions i societat Cicle de comunicacions de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

treballs de la secció de filosofia i ciències socials, XLII

Migracions i societat

**Cicle de comunicacions
de la Secció de Filosofia i Ciències Socials**

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
TREBALLS DE LA SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS, XLII

Migracions i societat

**Cicle de comunicacions
de la Secció de Filosofia i Ciències Socials**

BARCELONA
2011

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Migracions i societat : cicle de comunicacions de la Secció de Filosofia i Ciències Socials.

— (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials ; 42)

Bibliografia

ISBN 9788499650661

I. Institut d'Estudis Catalans II. Col·lecció: Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials ; 42

1. Emigració i immigració — Aspectes socials

2. Catalunya — Emigració i immigració — Aspectes socials

325.14

© dels autors dels textos

© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: octubre del 2011

Tiratge: 450 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-066-1

Dipòsit Legal: B. 34723-2011

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

Introducció, <i>per Josep González-Agàpito</i>	7
Migracions i societat. Alguns debats actuals, <i>per Carlota Solé i Puig</i>	9
La immigració. Alguns aspectes econòmics, <i>per Josep M. Muntaner i Pasqual</i>	31
Immigració i educació a Catalunya, <i>per Joaquim Arnau Querol</i>	47
Migracions i societat. Aspectes sociogeogràfics, <i>per Àngels Pascual de Sans</i>	65

Introducció

JOSEP GONZÁLEZ-AGÀPITO
President de la Secció de Filosofia i Ciències Socials

La immigració és un dels fenòmens més rellevants de la nostra societat que ha tingut la seva major expansió en els deu anys anteriors a 2007. Malgrat la crisi econòmica desfermada des d'aquell any, és evident que la societat catalana continuarà necessitant la seva contribució. Tots som coneixedors que la immigració ha estat el principal dinamitzador de la demografia catalana en els darrers cents anys.

Un fet social com aquest requereix unes polítiques sàvies, és a dir, intel·ligents i prudents, per poder construir plegats el futur en els plans social, econòmic i cultural, tal com ha passat en les diferents onades d'immigració que han marcat el segle anterior.

El fenomen immigratori comporta, per a una cultura minorada com la nostra, un evident perill de desintegració nacional si no som capaços de produir eficaços mecanismes d'integració i cohesió respectuosos amb les diferents cultures que interactuen amb la d'acollida. Calen, com diem, polítiques sàvies per evitar el racisme i la xenofòbia que algun sector polític, amb gran irresponsabilitat, no dubta a atiar per als seus interessos partidistes. El coneixement i la informació són els millors antídots per evitar els fantasmes i les pors personals i socials.

Aquesta monografia acull quatre lúcides anàlisis de la immigració de la mà de Carlota Soler, Josep Maria Muntaner, Joaquim Arnau i Àngels Pascual, que aborden la problemàtica immigratòria a casa nostra i els reptes que planteja en l'àmbit social, econòmic, educatiu, polític, demogràfic, cultural i lingüístic, entre d'altres. Són estudis elaborats per a la seva discussió, a la Secció de Filosofia i Ciències Socials, des de la perspectiva interdisciplinària que aporten els membres del seu Ple.

Publicant aquests treballs volem contribuir a una de les missions de l'Institut d'Estudis Catalans: utilitzar la seva independència i autonomia per fornir la societat d'elements per comprendre millor la complexitat del nostre present i els desafiaments que tenim plantejats.

Migracions i societat. Alguns debats actuals

CARLOTA SOLÉ I PUIG

Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials
Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

És sabut que els fluxos migratoris a la Unió Europea han crescut en els últims anys. A Espanya, l'avanç del padró a 1 de gener de 2008 publicat el 17 de juny de 2008 per l'Institut Nacional de Estadística (INE), mostra el major increment de població des del 2004. La xifra ha augmentat en 862.774 persones en un any, més del doble del creixement que es produí l'any anterior. L'increment és degut fonamentalment als estrangers (comunitaris i extracomunitaris). Els estrangers sumen 5,2 milions, més de l'11 % de la població total, dels quals 2,4 són dones. La relació entre sexes segueix pràcticament equiparada (494,5 % homes, 0,1 punts més que fa un any). Espanya arriba a la xifra de 46 milions d'habitants després de rebre 701.000 immigrants més. Catalunya té 7.354.441 habitants dels quals 1.097.966 són estrangers, i d'aquests, 94.717 són *sense papers*. Tarragona concentra el percentatge més elevat de població estrangera de Catalunya gràcies a la seva potent economia diversificada i basada en el turisme, la construcció, la indústria i l'agricultura. El 15,4 % (116.501 persones) de la població de la demarcació és estrangera; la mitjana catalana és el 13,5. Els marroquins constitueixen el grup majoritari (25,9 %, Catalunya: 29,9 %), seguit pels romanesos (16,3 %, Catalunya 15,7 %). Els immigrants es concentren a les comarques de la costa.

L'abril de 2008, la immigració significa el 17,3 % de la població total de Barcelona, és a dir, 280.817 persones, segons les dades del padró a 1 de gener de 2008. Els estrangers empadronats augmentaren el 12 % respecte al 2007. El districte de Ciutat Vella presenta la concentració més alta (el 40 % d'estrangers, enfront del 21 % el 2001) però aquests es dispersen per tota la ciutat. Nou Barris ha experimentat un creixement important (14 % més que l'any anterior), seguit per Sant Andreu i Horta-Guinardó, on els preus dels habitatges són més baixos. Aquesta

dispersió augmenta en considerar els qui han aconseguit culminar el procés de reagrupació familiar i han buscat un lloc estable.¹

L'informe de la Comissió de la Unió Europea del 2007, presentat a la reunió del Consell de la UE (*El País*, 19 de novembre de 2007) destaca la importància capital de la immigració per compensar l'envelliment poblacional de la UE i garantir la mà d'obra necessària i més mòbil (per ajustar els xocs, compensant la baixa mobilitat de la població local), per al seu desenvolupament econòmic, salvar l'Estat del benestar i equilibrar les balances de pagament dels seus països d'origen. El 2006, del creixement net de 2,1 milions de persones, 1,6 milions procediren de l'augment net d'immigrants. Vuit països (Alemanya, Polònia, Bulgària, Romania, Hongria, Estònia, Letònia i Lituània) registraren disminucions de població.

En èpoques de crisi econòmica, qui es ressent més de les conseqüències són els immigrants per la seva ubicació en els esglaons més baixos de l'estructura ocupacional, en nínxols laborals en els quals són fàcilment prescindibles o substituïbles. S'intenta controlar la immigració frenant la via d'entrada al país per contractació en origen i restringint el reagrupament familiar. Ambdues mesures són prou inviàbles a curt termini, per la demanda continuada dels empresaris de determinats serveis (hoteleria, serveis de neteja, etc.), per l'alt nivell d'acceptabilitat dels treballadors espanyols (capaços de rebutjar una oferta de l'INEM si no s'ajusta a les seves expectatives), per les desigualtats econòmiques i socials persistents en el món, que fan que els immigrants continuïn utilitzant les xarxes familiars, parentals, etc. per sortir del seu país, tot i disminuir la demanda laboral en els països rics o avançats de destinació (teoria de les xarxes).

Aquest creixement dels fluxos migratoris no és a més unidireccional sinó que es produeix en totes direccions. Un tret de la transformació global del capitalisme contemporani és el *creixement de les migracions transnacionals*. La UE ha d'emmotllar-se a la societat multiètnica i pluricultural que emergeix de les pròpies arrels que la constitueixen com a economia globalitzada, amb un mercat (de mercaderies, capitals i treball), un marc institucional comú i un aparell admi-

1. Perfil dels residents estrangers a la ciutat de Barcelona: és població jove, entre 25 i 39 anys. Només el 2 % de veïns immigrants tenen més de 65 anys, mentre que en el conjunt de la ciutat la població que supera aquesta edat representa el 21 % del total. Per continents, prop de la meitat són americans (46 %), un 25 % de l'Europa dels 27 i en menor grau de l'Àsia (17 %) i l'Àfrica (7 %). Per sexe, el 52 % són homes, xifra que arriba al 75 % en els forans de l'Àsia central i al 69 % en els subsaharians. Per contra, la presència femenina guanya en el cas d'immigrants de l'Amèrica central (57 %). D'aquest continent, el municipi ha detectat un gran creixement de residents d'Hondures, El Salvador i Nicaragua, pel fet que a aquests ciutadans, com als brasilers, no se'ls requereix visat per entrar a Espanya.

Per col·lectius, el 2007, els equatorians (22.943), els italians procedents de l'Argentina, l'Uruguai i el Brasil (20.843), els bolivians (18.759), els pakistanesos (15.966), els peruans (15.240), els marroquins (13.998), els colombians (13.032) i els xinesos (12.938) són els més nombrosos (Fundació Bofill, *Anuari 2007*).

nistratiu tecnocràtic i burocràtic, que intenta erigir-se per sobre dels diversos estats nació.

Quan es parla d'immigrants *no* podem referir-nos a un *bloc* compacte i *homogeni* internament, ni extrapolar ni universalitzar els problemes que els afecten. Una primera observació de la realitat convida a distingir per gènere els immigrants, atès el fenomen de la *feminització* creixent dels fluxos migratoris. Una de les característiques dels moviments migratoris de final del segle xx i principi del XXI és que la iniciativa d'emigrar i instal·lar-se en un altre país l'han pres progressivament les dones, per la creixent demanda en les societats receptores per cobrir tasques que corresponen a l'esfera de la reproducció. Els *fluxos migratoris* cap als països desenvolupats *s'han feminitzat*, és a dir, progressivament són més les dones que es desplacen de manera autònoma i independent, no ja per reagrupar-se amb la seva parella o família, sinó per iniciar un projecte de vida, inserint-se en el mercat laboral de la societat d'acollida, intentant complir amb les expectatives de futur que elles mateixes dissenyen, establint vincles econòmics basats en els familiars (Solé, Parella i Cavalcanti, 2007), iniciant la cadena migratòria en procedir al reagrupament familiar de marit i fills.

En el context de la Unió Europea, els moviments migratoris sud-nord es complementen en les dues últimes dècades amb els de direcció est-oest. Aquests moviments migratoris est-oest constitueixen un context fructífer per a l'elaboració i modificació de les teories de les migracions (Favell, 2008), tant les microeconòmiques (*push-pull*) (Stark, 2004), les de mercat de treball dual (Piore, 1979), les de xarxes (Portes, 1995; Massey *et al.*, 1993, 1998), com del transnacionalisme (Glick-Schiller *et al.*, 1995; Levitt, 2001; Smith i Guarnizo, 1998). Els debats sobre immigració, integració i ciutadania basats en marcs conceptual-teòrics i constatacions empíriques sobre els models del postcolonialisme, treballadors convidats o *Gastarbeitern*, els asilats, i les distincions històriques pre- i post- 1973 i les crisis provocades per l'augment del preu del petroli, s'han de replantejar. La nova tessitura de la migració est-oest, tot i que per raons demogràfiques (la taxa de natalitat és semblant a Europa de l'Est i de l'Oest) no sigui tan nombrosa com l'africana, pot interpretar-se a través d'aquestes teories, donant una perspectiva comparativa global sobre les forces rectores de les migracions actuals, més enllà de l'aplicació de teories extretes del context fronterer entre els Estats Units i Mèxic (Favell, 2008, p. 702-708).

Una altra circumstància a tenir en compte és la construcció de la Unió Europea i la influència que el *nou marc legislatiu* i polític exerceix sobre la coexistència de ciutadans dels estats membres i les persones que hi immigren. Les *polítiques europees sobre immigració* tenen com a data inicial la signatura del Tractat de Maastricht, el 1991, i el gir que es produeix en la concepció d'una ciutadania europea amb més contingut polític. El Tractat d'Amsterdam (que se sig-

na el 17 de juny de 1997 i entra en vigor el 1999) atorga a la Unió Europea la responsabilitat en matèria d'immigració i es marca com a objectiu establir en un termini de cinc anys (fins al 2004) una política comuna d'immigració. Recull, com el tractat anterior, que «és ciutadà de la Unió tota persona que tingui la nacionalitat d'un estat membre» i afegeix que «la ciutadania de la Unió és complementària i no substitutiva de la ciutadania nacional». El criteri subjacent de ciutadania en els textos europeus és el de nacionalitat, que depèn dels estats nació europeus. Relega els no-nacionals d'un estat membre a la condició de no-ciutadans. La *ciutadania europea* és complementària i no substitutiva, la qual cosa obstaculitza la identificació automàtica dels no-nacionals com a ciutadans de primera de la nova unitat geopolítica, la UE, en la qual s'insereixen laboralment i conviuen socialment.

La noció de *ciutadania cívica* introduïda a la comunicació de la Comissió Europea (2000) es desenvolupa parcialment a la Directiva sobre l'estatut de *resident de llarga durada* (Comissió Europea, 2001). L'objectiu és garantir la igualtat dels nacionals de tercers països amb els ciutadans dels estats membres de la UE, en diversos sectors econòmics i socials, ampliar el seu dret a la lliure circulació i residència en altres estats membres a fi d'arribar a un mercat únic i protegir-los contra una potencial expulsió.²

2. La Directiva dóna prioritat als assumptes d'ordre públic i de seguretat pública, excloent-hi els refugiats i les persones que gaudeixen de protecció humanitària o temporal de l'àmbit de la Directiva. Proporciona seguretat laboral i llibertat de circulació, formalitza una sèrie de drets socials, econòmics i cívics per als nacionals de tercers països, però queda desvinculada de qualsevol dret polític, amb excepció de la participació en sindicats, i de la ciutadania de la UE.

El Consell Europeu de Tampere (1999) proposa una gestió global dels fluxos migratoris. En els cinc anys posteriors l'èmfasi es posa en qüestions de seguretat (Consell Europeu de novembre de 2004 que formula el Programa de la Haia, en vigor des del 2005), avançant en l'establiment d'un sistema comú d'asil i de polítiques que fomentin la immigració legal i lluitin contra l'ocupació il·legal. Aquest programa aprofundeix en l'ampliació dels drets dels ciutadans com a garantia de la plena integració dels immigrants en les societats europees, sense deixar de costat el necessari control dels fluxos migratoris, en un termini que arriba a l'any 2010. Aquesta Directiva, després de dures negociacions entre els estats membres, va aparèixer àmpliament retallada en la seva versió definitiva del 25 de novembre de 2003 (Directiva del Consell 2003/109/EC).

Això afecta, al seu torn, la necessitat d'integrar els immigrants procedents de cultures diverses en les societats occidentals democràtiques. La integració comença per la inserció laboral en l'estructura ocupacional d'aquestes societats. Aquest primer pas és implícitament acceptat o «consensuat» entre immigrants (que desitgen treballar i guanyar diners) i autòctons (que accepten que els llocs de treball que ells rebutgen siguin coberts per altres persones). Però la integració esdevé menys acceptada i satisfactòria per a ambdues parts quan es tracta d'un segon pas: l'acceptació dels valors culturals, la participació en les institucions de la societat d'acollida, dels immigrants que s'instal·len en la seva nova societat. Aquí, la permanència en el territori i en la societat receptora esdevé una variable a tenir en compte perquè els immigrants puguin i vulguin optar a la plena participació social, cultural i política en el lloc on s'instal·len.

2. DEBATS ACTUALS SOBRE MIGRACIONS EN EL MARC DE LA GLOBALITZACIÓ I EL TRANSNACIONALISME

En la primera dècada del segle XXI sembla consolidar-se la referència a la *globalització*. En línies generals, es coneix com un procés que en les dues últimes dècades engloba els canvis de les societats avançades contemporànies, en termes d'expansió capitalista basada en la creixent difusió de les noves tecnologies de la comunicació i el transport, a més de la competència (econòmica, industrial, comercial) entre països desenvolupats i països en via de desenvolupament. El fenomen de la globalització conforma l'era de la informació i es concreta en la capacitat d'una societat i, específicament, d'una economia, de funcionar com una unitat en temps real i a escala de tot el planeta (Castells, 1998; Beck, 1999).

És diferent de *mundialització*, que respon a l'acumulació de capital i a l'expansió de mercats. Com és sabut, avui dia es produeixen béns i serveis en connexió amb diversos països, de manera que tant els recursos com els canals de distribució, com la informació sobre aquests productes, etc., es troben integrats en un tot, estan connectats a través de les noves tecnologies de la informació i la comunicació. Els factors de producció esdevenen globals.³ El factor de producció més global és el capital que circula, es gestiona, a escala planetària. El treball és un recurs global, penetra qualsevol mercat dels països desenvolupats per iniciativa pròpia, és a dir, per immigració. El treball es mou, té una mobilitat pròpia en forma de migracions internacionals. La possibilitat que la gent surti de la misèria o de la guerra o perquè desitgi tenir una vida més pròspera i més lliure, per a un mateix i per als fills (la projecció en els fills és molt important), impulsa la mà d'obra immigrant a circular per tots els països, per tot el món, de manera global, a situar-se on hi hagi més expectatives de treball, més perspectives de futur (Castells, 1998).

Consubstancial a la globalització, com a forma de produir i distribuir béns i serveis, d'interactuar, etc. a través de les noves tecnologies de la comunicació i el transport, és el *transnacionalisme* que caracteritza els moviments migratoris actu-

3. Les noves tecnologies permeten el funcionament global de l'economia i de la societat a escala mundial, de manera global. El factor de producció més global és el capital que circula, es gestiona, a escala planetària. Per exemple, es produeixen crisis financeres o econòmiques a Àsia que repercuteixen en tot el món. També pel que fa a les inversions i els estalvis la interconnexió del capital és clara. Ara bé, el factor treball és un recurs global, en la mesura que les empreses poden escollir la ubicació de les seves seus, les seves matrius o filials. Aquest fet permet contractar els treballadors qualificats que necessitin, exportant la mà d'obra qualificada que requereixen. Aquest és un factor de globalització. Per exemple, al sector tèxtil espanyol li resulta rendible situar filials al Marroc en termes de costos laborals inferiors, menor organització sindical dels treballadors, etc. Això pot induir al desenvolupament al Marroc, encara que bàsicament és l'empresa que troba allà fàcilment el factor treball qui se'n beneficia.

Un altre aspecte del factor treball com a recurs global és que les empreses de qualsevol país avançat poden reclutar mà d'obra, qualificada o no, d'altres zones subdesenvolupades.

als. Ens referim a la viabilitat, gràcies a les noves tecnologies, de continus moviments migratoris pluridireccionals, en sentit circular o polièdric, i l'establiment de connexions i xarxes, amb conseqüències econòmiques i socials per a les societats receptores de (recurrents) nous fluxos d'immigrants.

Fins a la dècada de 1990 aproximadament, els moviments migratoris es concebien majorment com a uni- o bidireccionals, tot i que es donessin en diverses direccions (Glick-Schiller, 2008) des de l'inici de la seva existència. Les noves tecnologies de la comunicació i el transport faciliten en les últimes dues dècades els moviments migratoris en totes direccions, en sentit polièdric. A partir dels anys noranta es denominen transnacionals. Però a més, les noves tecnologies permeten als immigrants mantenir el contacte amb el lloc d'origen, connectar amb familiars, parents i amics que resideixen a la terra que han abandonat. Així es materialitza el transnacionalisme en termes d'espai (Pries, 1999; Vertovec, 2001; Faist, 2001) en les formes diverses de contacte que els immigrants, instal·lats en una societat receptora, mantenen amb la gent i les institucions dels seus llocs d'origen respectius. Aquestes formes tenen conseqüències econòmiques (Pries, 1999; Vertovec, 2001; Faist, 2001): les remeses (en general, monetàries), els negocis ètnics que proliferen en les societats receptores, i socioculturals: els vincles afectius, culturals, amb la família, la comunitat, les tradicions, externs a les fronteres de l'estat nació on s'han instal·lat. D'aquesta manera, s'estableixen connexions permanents en el temps i en l'espai, agilitades des de la dècada dels anys noranta aproximadament, pel desenvolupament continu de les noves comunicacions, i condicionades per les circumstàncies econòmiques i polítiques canviant dels últims anys, tant en els països emissors com receptors d'immigrants.⁴

Des dels anys noranta s'esvaeix la idea de poblacions nacionals-estatals ètnicament homogènies i d'identitats monoculturals. Aquest canvi d'orientació ideològica coincideix i es troba íntimament vinculat a la transformació fonamental de la naturalesa dels estats del benestar i de les relacions de classe a Europa. Té lloc en l'era del procés de globalització i el transnacionalisme, simultàniament al d'integració regional, que posa en qüestió la sobirania i l'autonomia de l'estat nació. En aquest temps i espai, els fluxos migratoris i el seu assentament es caracteritzen, especialment des de l'any d'inflexió de 2000, per admetre (encara amb recels) que Europa necessita immigrants per raons demogràfiques i econòmiques; alhora que es percep que només el control de fronteres com a política migratòria comuna no condueix a l'efectiva percepció, acceptació i integració de la presència de la migració, que s'instal·la en la societat receptora. Aquesta època es caracteritza tam-

4. La interacció i l'intercanvi d'elements econòmics (remeses, transaccions comercials, negocis ètnics, etc.) i culturals (símbols, costums, tradicions, etc.) no serà, a mitjà termini, patrimoni exclusiu d'uns països (els més rics) o d'una classe social (la més alta), sinó que afectarà transversalment totes les classes socials, tota la comunitat, independentment del lloc d'origen dels seus membres.

bé per l'èmfasi en els discursos (polítics) sobre preservar la identitat i mantenir la seguretat de les poblacions.⁵

En l'era de la *globalització* i de la construcció de noves unitats geopolítiques com la Unió Europea, el paper de l'estat nació com a sol agent dissenyador de polítiques d'immigració es posa en qüestió. La *ciutat* o localitat esdevé el centre, el lloc, on s'apliquen eficientment les polítiques de control i d'integració dels immigrants. Allò global i allò local són espais on es conjuguen i barregen les cultures i els aprenentatges.

La perspectiva permet analitzar com els migrants construeixen i reconstrueixen les seves vides, simultàniament imbricades en més d'una societat (Caglar, 2001). Abordar les migracions internacionals des de la perspectiva transnacional requereix superar el *nacionalisme metodològic*; a saber, l'assumpció que l'estat nació és el contenidor natural i lògic dintre de com transcorre la vida social. El fet que els *espais socials transnacionals* no s'hagin incorporat fins ara en la teoria política és justament pel fet que qüestionen la suposada homogeneïtat interna de les comunitats polítiques (Bauböck, 2004, p. 183).

La incorporació dels migrants en estats nació, d'una banda, i les connexions transnacionals, de l'altra, no constitueixen processos socials contradictoris (Levitt i Glick-Schiller, 2004). La presència dels immigrants en una nova societat i les connexions transnacionals de caràcter econòmic, afectiu o polític amb la terra d'origen —o bé amb xarxes disperses en relació amb la família, els connacionals o amb persones amb les quals es comparteix una religió o una identitat ètnica— poden donar-se alhora i són processos que es reforcen mútuament. La simultaneïtat del fet d'incorporar-se a activitats, rutines i institucions localitzades tant en el país de destinació com en el d'origen és una realitat (Solé i Parella, 2006). Retornar al país d'origen ja no té sentit, atès que la instal·lació permanent en la societat d'origen no implica trencar amb els lligams i vincles de la terra d'origen, gràcies a les noves tecnologies.

Per aquest motiu, els *espais transnacionals* que es creen tenen un sentit socio-relacional, contenen vincles entre els individus i els actors col·lectius. Traspassen les fronteres de l'espai físic i social, traspassen els territoris estatals. La unitat analítica més petita dels espais socials són els vincles socials i simbòlics. Els espais transnacionals emergeixen com a resultat del progrés tecnològic en el transport i

5. Els punts d'inflexió anteriors es van produir al començament de l'època post-Segona Guerra Mundial (1945-1959) en molts països europeus occidentals (una mica més tard a Alemanya occidental) quan la immigració cap al nord d'Europa procedeix dels països del sud d'Europa, i en els anys posteriors a la crisi del petroli, de 1973-74. Aquesta crisi deriva en un decrement en el reclutament de mà d'obra i la inesperada reagrupació familiar i assentament d'immigrants de països europeus i no europeus en els països receptors (Schierup, Hansen i Castles, 2006, p. 23-24). La presència d'immigració extra- o no comunitària es fa realitat a partir dels anys vuitanta. No serà fins a dues dècades més tard que el fenomen deixa de veure's com a transitori per ser considerat com a permanent.

les comunicacions que, al seu torn, incideix en la formació i dinàmica endògena dels espais. L'espai denota les pràctiques econòmiques, culturals i polítiques dels individus i actors col·lectius en el si d'un territori o lloc. L'espai comprèn els vincles entre els actors en llocs plurilocals, mentre que un lloc es refereix a un punt molt determinat en l'espai. Té un significat sociorelacional que permet englobar els múltiples vincles d'actors a través de diferents estats nació.

La interacció i l'intercanvi d'elements econòmics, culturals, etc. en un espai transnacional en el qual es forgen vincles socials i simbòlics entre persones i grups de procedència diversa (immigrants i autòctons) té conseqüències diverses en l'àmbit econòmic i social:

- a) en el replantejament de la idea de tornada al lloc d'origen com a fita final del procés migratori;
- b) en la capacitat dels migrants d'organitzar-se en funció dels seus interessos econòmics i socials (negocis ètnics, associacions) en el lloc on s'instal·len;
- c) en la percepció positiva de l'emigració en els països emissors,
- d) en l'impacte efectiu de les remeses en les economies locals i en els mercats de treball (Faist, 2001, p. 44-46; Vertovec, 2001, p. 574).

L'impacte polític del transnacionalisme afecta especialment la qüestió de la pertinença al grup i la condició de ciutadania dels no-nacionals d'un estat nació. El fet real i tangible dels fluxos i xarxes a través de les fronteres dels països receptors d'immigrants posa en qüestió l'existència de l'estat nació com a unitat única o espai tancat en el si del qual es desenvolupen els processos econòmics, socials i polítics. En l'era de la globalització, els immigrants erosionen les bases d'aquesta unitat política. Això indueix a definir un nou espai, el transnacional, i a replantejar el tema de la ciutadania com a pertinença sobreposada a comunitats polítiques compatibles (Bauböck, 2002), tant respecte als drets i obligacions dels immigrants com a ciutadans o residents permanents, com per la relació entre ciutadania i identitat col·lectiva, o com a garantia i instrument d'integració socioestructural i cultural-política dels immigrants en una societat (Solé *et al.*, 2002).

La pertinença a, o ser membre d'un estat o unitat política supraestatal de tipus democràtic, significa ser ciutadà d'aquell nou estat o unitat. La condició de ciutadà comporta drets i deures, tenint en compte que la llei garanteix la llibertat i igualtat entre parells (*pares*) versemblants. La idea de relacions entre iguals és central al concepte de ciutadania en un estat democràtic (o en una unitat política més àmplia) en el qual la participació política li és consubstancial. Si tots els ciutadans d'un estat nació tenen els mateixos drets i deures segons els principis del *ius sanguinis* o del *ius soli* o una combinació d'ambdós, i es troben en condicions d'igualtat, la presència d'immigració en el seu si planteja la necessitat de reconsiderar aquests principis (que s'utilitzen i serveixen com a criteris per concedir la ciutadania), atès que òbviament no els poden complir ni satisfer.

2.1. CIUTADANIA-INTEGRACIÓ

Aconseguir la *ciutadania* s'ha considerat habitual i tradicionalment com una fita final en el procés de plena *integració* dels estrangers o dels immigrants en una societat. La idea d'integració s'ha concebut des del punt de vista de la societat receptora, pressuposant que el punt de referència o l'objectiu de màxim o òptim benestar a assolir pels immigrants era la situació (laboral, social i política) dels autòctons. Aquesta visió *insiderista*, pròpia de les societats europees occidentals amb una identitat cultural ben definida i que acollien immigrants d'altres països europeus o de països limítrofs (com el cas dels immigrants turcs a Alemanya en els anys seixanta i setanta), ha de replantejar-se amb la constitució de la Unió Europea i la presència d'un altre tipus d'immigració: la no europea o extracomunitària (1993). El procés d'integració ha de considerar-se també des de l'angle dels immigrants. Ha de tractar-se en el nou context jurídic i polític, supraestatal i culturalment divers, i en la doble dimensió de la multietnicitat i la pluriculturalitat (o multiculturalisme, en el sentit anglosaxó).

Aquest aspecte cultural del procés d'integració no és menys important que el sociolaboral. A la Unió Europea la integració es planteja en relació amb diferents identitats culturals. Tradicionalment, fins a la creació de la Comunitat Econòmica Europea i més tard la Unió Europea, es dóna per fet que l'autòcton accepta l'immigrant sempre que aquest renunciï a la seva pròpia cultura (idioma, costums, religió) i adopti la cultura (oficial) de la societat d'acollida. D'aquesta manera, es confon l'homogeneïtat cultural amb la cohesió social. La diferència cultural es percep així com una amenaça. D'altra banda, els immigrants, tot i podent conservar les seves arrels i exercir el seu dret individual a mantenir i practicar les seves tradicions, han d'acceptar haver d'assumir els drets col·lectius que regeixen la convivència en la societat receptora.

La idea de *ciutadania cívica* comuna entre els estats membres s'allunya de la declaració de les conclusions de Tampere (1999), segons la qual la via perquè els immigrants adquireixin drets polítics és l'adquisició de la ciutadania nacional, com a fita definitiva per a la seva plena integració en la societat receptora. S'allunya igualment, en termes teòrics, del concepte de *denizenship* de Hammar (1990), ja que aquest concepte es refereix als estrangers residents de llarga durada que són membres d'una societat perquè participen realment en la seva vida econòmica i social, i gaudeixen per aquest motiu d'una sèrie de drets socials, però no de plens drets polítics com és votar en totes les eleccions (no solament en les municipals) i poder presentar-se com a candidats en les eleccions nacionals. La ciutadania per a estrangers no existeix com a estatut formal en cap dels estats membres de la UE. La proposta de la Comissió Europea d'una *ciutadania cívica*, juntament amb la Carta dels Drets Fonamentals, podria ser el pas intermediari per a la formalització dels drets i obligacions dels nacionals de tercers països en els estats membres sota un estatut legal

comú i com a precedent de l'estatut de ciutadania nacional, obviant la qüestió de l'adquisició de la nacionalitat del país receptor (Triandafyllidou, 2005, p. 95-101).

El respecte a les lleis i normes de convivència en els àmbits econòmic, social, cultural i polític pot ser compatible amb l'exercici dels drets privats com les pràctiques religioses i culturals, pròpies de la societat d'origen, sempre que respectin els principis bàsics democràtics comuns de la Unió Europea. Altres drets són els polítics. Com a minories socials, els immigrants tenen dret a ser representats en la vida política local i nacional-estatal. La integració dels immigrants, des del doble punt de vista de la societat receptora i d'ells mateixos com a persones, té un límit: la universalitat dels drets de l'home que han promulgat les societats occidentals. El respecte a les tradicions culturals i les normes de la societat d'origen no ha de donar pas al relativisme cultural. Aquesta doble perspectiva implica, alhora, considerar la possibilitat que els immigrants participin en el procés de presa de decisions sobre les qüestions que els afectin directament o indirectament (treball, habitatge, representació sindical i política), i no s'hagin d'adaptar unilateralment a allò que els governants, les institucions i els ciutadans de la societat receptora decideixin per a ells (Solé i Parella, 2003).⁶

2.2. MULTICULTURALISME

La realitat de l'assentament permanent dels immigrants indueix molts acadèmics liberals a considerar drets de ciutadania inclusiva, basats en els principis de la

6. La representació dels interessos propis i la participació en la presa de decisions són els pilars del funcionament democràtic (i, per tant, eficient i profitós per a tots) d'una societat. Promoure l'associacionisme entre els immigrants a fi d'institucionalitzar els canals de representativitat dels seus interessos és crucial. Fomentar la seva participació, formalment o informalment, en el disseny de polítiques socials per les administracions de tots els nivells, seria un segon pas. Un tercer pas seria reconèixer el dret de vot a aquestes persones. És necessari, però no suficient, que facin escoltar la seva veu a través de les seves associacions o d'organitzacions no governamentals, sobre les qüestions que els concerneixen. Seria convenient que participessin en l'elaboració de les lleis que després han de complir i respectar.

Les conseqüències d'aquesta proposta són: *a)* L'ampliació de la democràcia (o, almenys, de les seves pràctiques) dels nadius o autòctons i dels naturalitzats; per als no-nadius però residents permanents en un país, els *denizens*, segons Hammar (1990), fonament, a llarg termini, d'estabilitat i benestar col·lectius. *b)* L'augment de la responsabilitat dels immigrants cap a la societat receptora. Els immigrants tenen drets però també tenen obligacions (fiscals, polítiques) com tot ciutadà d'un estat nació i de la Unió Europea. *c)* El possible increment dels conflictes racistes i xenòfobs a causa de reaccions dintre de la població autòctona contràries a ampliar la base de participació en la presa de decisions polítiques sobre qüestions col·lectives, per temor a perdre beneficis de reivindicacions històricament aconseguides. Així, com més democràcia, més possibles conflictes racistes. *d)* El risc de divisions en el si de les institucions democràtiques en funcionament en la societat receptora (aparició de seccions ètniques en el si d'un sindicat de classe, creació de partits polítics de caràcter ètnic en oposició a partits polítics de classe, nacionalistes o estatals, etc.).

No obstant això, aquestes premisses per integrar-se i exercir els seus drets (i obligacions) com a ciutadans de les societats avançades (industrialitzades, occidentals) no semblen ser compartides, almenys explícitament, per tots o la gran majoria dels immigrants. S'inhibeixen en un principi fins a ésser plenament actius (Solé i Parella, 2003).

democràcia liberal, incloent-hi el reconeixement de la diferència cultural, és a dir, un multiculturalisme⁷ liberal moderat que suplanta els falsos o degradats models d'incorporació. El multiculturalisme no només és un marc de drets i pràctiques de participació, d'institucions i polítiques, sinó també de discursos i símbols de pertinença, formes d'imaginar-nos i reconstruir-nos a nosaltres mateixos com a unitat geopolítica (com a país, assentament territorial, etc.) per expressar el nostre sentit de comunitat i de diferències culturals en l'esfera pública (incloent-hi la religió) (Moodod, 2007).

Així s'acomoda i controla la diversitat ètnica en un marc nacional (estatal) o supranacional (Unió Europea) de ciutadania. Tant les polítiques d'exclusió diferencial com les d'assimilacionisme compromès demostren ser ineficients a l'hora d'abordar els processos dinàmics de migracions internacionals. Es troben atrapats en l'associació entre nacionalitat i ciutadania. L'estigmatització dels qui són vistos com a distints, estranys o diferents culturalment o racialment d'una imaginària comunitat nacional homogènia (culturalment, racialment i políticament) exacerba l'exclusió dels drets socials (i polítics) i de l'acció cívica. Això condueix, d'una banda, a l'alienació continuada d'immigrants en termes de cultura i identitat, i de l'altra, a donar arguments als moviments populistes.⁸

A més, el pas cap a un multiculturalisme cívic liberal no és unidireccional. La visió optimista de les possibilitats del multiculturalisme en els anys vuitanta i pri-

7. El concepte de multiculturalisme es defineix difusament al Canadà i els EUA a principi dels anys setanta per expandir-se a Europa, Austràlia i l'Índia en les dues dècades següents. Succintament pot definir-se com una forma de nacionalisme cultural, una política estatal, una filosofia social (Tiryakian, 2004; Rex, 1998). El multiculturalisme liberal neix arran de les crítiques de Joseph Raz (*The Morality of Freedom*, 1986) i de William Kymlicka (*Liberalism, Community and Culture*, 1991) a l'obra de John Rawls *A Theory of Justice* (1972). Tariq Moodod proporciona una aportació crítica a aquesta visió a *Multiculturalism: A Civic Idea* (2007).

8. La tendència cap a polítiques de reconeixement de la pluralitat ètnica en alguns països europeus en els anys setanta no significa necessàriament una major flexibilitat o una major amplitud de mires per part dels polítics. De vegades s'adopta aquesta posició perquè el multiculturalisme existent és suficientment compatible amb models tradicionals d'administració colonial per tractar la pluralitat ètnica, o pot extrapolar-se convenientment d'algunes pràctiques institucionals emprades habitualment per abordar conflictes religiosos o de classe. A Suècia, es manifesta aquesta tendència a mitjan anys vuitanta, tot i que no en la mateixa mesura que a Holanda una dècada més tard. A Holanda li segueix una reacció neoassimilacionista: un fort moviment de distanciament de la tolerància liberal i del relativisme cultural cap al conservadorisme i alguns trets ultranacionalistes. El 2003, el Govern holandès declara que planeja forçar els immigrants a jurar lleialtat a la bandera holandesa i a aprendre l'himne nacional de memòria. El 2003, es presenta una proposta al Parlament holandès sobre la integració dels nouvinguts, que posa l'accent en l'aprenentatge obligatori i disciplinari de la llengua i costums cívics a fi de promoure l'assimilació i lleialtat a la nació. Una tendència similar es pot entreveure al Regne Unit (a pesar de la defensa d'un futur multicultural liberal), Dinamarca, França i Alemanya. Les polítiques comunitàries supranacionals, després del Tractat d'Amsterdam (de 1997, en vigor des de 1999), s'orienten a combatre el racisme i la discriminació, a promoure la inclusió social. Però és difícil predir el seu èxit, en un context d'esvaiment de l'Estat del benestar, de desigualtat social persistent i de polítiques més proclius al control de la immigració que a la seva integració en la societat receptora (Schierup, Hansen i Castles, 2006, p. 46-47).

mer quinquenni dels noranta, qualsevol que fos la seva etiqueta o expressió nacional, es posa en dubte per diverses visions neoconservadores sobre la incorporació dels immigrants, des de mitjan anys noranta.

La demanda d'immigrants no qualificats en la societats occidentals s'ha anat decantant cap a la d'immigrants qualificats requerits pel mercat de treball. En els anys vuitanta i noranta, la Comissió Europea declara que les polítiques restrictives d'immigració zero són les més realistes per tractar el fenomen de la integració dels immigrants ja assentats en les societats receptores. La il·lusió de la immigració zero s'esvaeix aviat, davant l'evidència de l'entrada recurrent d'immigrants. A final dels noranta es comença a posar l'accent en la qüestió de la ciutadania per als immigrants que romanen al lloc on s'instal·len (Schierup, Hansen i Castles, 2006, p. 71-72). El Tractat de Maastricht de 1992 va fixar les línies bàsiques en aquests punts.⁹

9. Es preveu que la UE tingui una política comunitària comuna en matèria d'integració de la immigració per a 2004. El 2008, encara no hi ha una política comunitària comuna d'immigració. L'abril de 2008, es defineix una política restrictiva d'immigració. El juny de 2008, el Parlament Europeu emet una proposta d'una nova directiva per al retorn dels immigrants *sense papers*, aprovada pels ministres d'Interior dels vint-i-set estats membres. S'inclou en el text el dret a l'assistència legal necessària o representació legal gratuïta dels detinguts en determinades condicions i límits establerts a la Directiva d'asil de 2005, d'acord amb les normes de la respectiva legislació nacional. La nova Directiva 2008 entrarà en vigor als dos anys de la seva aprovació, però el dret a la defensa jurídica gratuïta no serà vigent fins d'aquí a tres anys. La Comissió valorarà l'impacte d'aquests costos addicionals, que podran ser cofinançats amb recursos del Fons Europeu de Retorn. S'endureixen les condicions respecte a la Directiva de 2005: del límit màxim de sis mesos de temps de detenció es passa als divuit mesos, i s'autoritza la detenció de menors, al contrari de la Directiva de 2005. No obstant això, millora les condicions existents en alguns estats de la UE. A Espanya no les millora, tal vegada per la permissivitat existent fins a l'actualitat. A la fi d'octubre de 2006 (25-26 d'octubre), els ministres d'Interior dels sis grans països de la Unió Europea es reuneixen a Stratford-upon-Avon (Gran Bretanya) per posar-se d'acord per promoure una política conjunta d'immigració, superant les diferències que havien paralitzat les iniciatives anteriors. Aquestes diferències es produeixen per les crítiques de França al procés de normalització (regularització) d'Espanya de 2005 i el seu efecte pervers en l'entrada d'immigració il·legal; i l'oposició de països com Alemanya, Holanda i Dinamarca a finançar amb fons europeus els problemes fronterers de països com Espanya (com es va posar de manifest en la cimera de Tampere de setembre de 2005). Espanya es declara a favor d'una política d'asil comú i de repatriació, de regles i accions comunes per combatre la immigració il·legal, principal activitat de l'Agència Europea per a la Gestió de la Cooperació Operativa a les Fronteres Exteriors. És significatiu que siguin els ministres d'Interior qui es reuneixen. Mostra que el problema que continua ocupant la Unió Europea és el control de la immigració, encara que segueixi preocupant la seva integració. El 14 de desembre de 2006, en la cimera de caps d'estat i de govern celebrada a Brussel·les, els vint-i-cinc membres de la UE, a instàncies de J. L. Rodríguez Zapatero, president del Govern espanyol, estableixen en un document els aspectes legals d'aquest fenomen. Es planteja ajudar els estats membres a cobrir les necessitats futures de mà d'obra, afrontar el progressiu envelliment de la població europea, gestionar la recentment creada Agència Europea de Fronteres amb més mitjans materials per vigilar la frontera marítima sud i una xarxa de patrulla que tracti d'interceptar les embarcacions de *sense papers* que intenten arribar a les costes europees, com també promoure l'ajuda al desenvolupament als països d'origen dels immigrants. No obstant això, els vint-i-cinc països no aconsegueixen abolir el dret a veto dels estats membres, a l'efecte de superar l'àmbit nacional en matèria d'immigració i afrontar el bloqueig que suposa l'exigència d'unanimitat en la presa de decisions. La immigració segueix essent un assumpte de competència exclusiva dels ministres d'Interior, malgrat les bones intencions per adoptar un enfocament global sobre el fenomen.

Les afiliacions polítiques a estats independents no són mútuament incompatibles. D'acord amb Bauböck (2004, p. 195), «des d'una perspectiva transnacional, la immigració connecta les societats d'origen i receptores, no només a través dels fluxos econòmics i l'intercanvi cultural, sinó generant àmbits solapats de pertinença. Aquesta condició de pertànyer simultàniament a dues societats organitzades com a estats independents es reflecteix en les experiències subjectives d'immigrants i crea oportunitats, encara que també càrregues». En aquest sentit, d'acord amb els pronòstics de Castles (2004, p. 48), les afiliacions transnacionals seran la forma predominant de pertinença immigrant en el futur. El que queda pendent és establir sota quins criteris jurídics i polítics podran regular i canalitzar aquests tipus de pertinença.

2.3. IDENTITAT

L'obtenció de la condició de ciutadà en igualtat de condicions que els autòctons és un repte a afrontar per arribar a la integració dels immigrants i garantir la cohesió i la pau social. Un altre repte és afrontar la construcció d'una nova *identitat* compartida a la Unió Europea, unitat geopolítica progressivament més multiètnica i pluricultural. L'Estat del benestar, fort en alguns països europeus occidentals i més feble en uns altres, ha permès pal·liar l'exclusió social dels no-ciutadans (per no tenir la nacionalitat) dels estats nació que conformen la Unió Europea de 2008. Però el multi- o pluriculturalisme significa un nou repte per a les democràcies liberals o per a les societats que persegueixen democratitzar la seva esfera pública, és a dir, incrementar i convidar a la participació ciutadana en la societat civil i en la vida política. La construcció d'una *identitat europea* induïx la formació de pautes d'exclusió de l'altre, sigui estranger o immigrant.

Dins dels espais socials transnacionals, els interessos dels migrants com a ciutadans es vinculen amb altres persones i col·lectius no necessàriament sobre la base de la seva pertinença a un grup nacional, sinó per la seva identificació amb un grup religiós, un determinat grup ètnic, un grup d'interès econòmic o bé un grup veïnal (Suárez, 2005). Es tracta d'afiliacions compatibles que, d'acord amb Suárez (2005), coexisteixen amb un sistema d'identitats múltiples que se superposen i sovint es contradueixen. Beck (1999) desenvolupa les lògiques de la identitat a partir de la contraposició de la identitat tradicional, basada en una dinàmica exocèntrica («sóc això, no sóc allò altre»), a la cosmopolita, construïda sobre una lògica incloent («sóc no només això, sinó això altre també»).

Els vincles socials i simbòlics que teixeixen els espais socials transnacionals poden assumir una forma més institucional a través de la ciutadania, ja que aquesta regula els vincles entre ciutadans i estats, per llei. En el context de l'era de la *globalització*, d'acord amb Faist (2001, p. 4), s'assisteix a un canvi d'orientació que su-

posa abandonar les polítiques orientades cap a l'Estat per donar pas a un tipus de governament (*governance*) més complex, global i multinivell. La UE constitueix un clar exemple d'aquest fenomen. No obstant això, el projecte de construcció de la UE no ha tingut suficientment en compte altres aspectes dels espais socials transnacionals: les migracions internacionals, les seves dinàmiques i el consegüent assentament de minories ètniques als països europeus. La qüestió dels *drets de ciutadania* i la seva reconceptualització en el context de la *Nova Europa* està generant importants elements de reflexió que, segons Solomos (1995, p. 45), se centren principalment en, d'una banda, els drets culturals i religiosos de les minories en societats cada vegada més diverses i, de l'altra, en la qüestió dels drets polítics dels migrants i l'extensió de les nocions de ciutadania i de democràcia liberal.

Pel que fa als drets polítics, els transmigrants desperten reticències a l'hora de concedir-los drets polítics. D'acord amb Castles (2004), si bé la figura del transmigrant s'associa al cosmopolitisme,¹⁰ com ara també a la capacitat de transcendir les fronteres culturals i de construir identitats múltiples o híbrides, moltes vegades la consciència transnacional es basa en l'ètnicitat comuna, en la solidaritat cap als co-ètnics a la terra natal o en qualsevol altre lloc del món. El cas de la comunitat cubanoamericana al sud de Florida, per exemple, és un bon exemple.¹¹ És el que es coneix com *nacionalisme de diàspora* (Bauböck, 2004). Aquesta visió contribueix a percebre moltes vegades les comunitats transnacionals com a amenaça, ja que poden ser considerades la base del fonamentalisme i la subversió. Ara bé, a la pràctica, la majoria dels membres se situen entre aquests extrems, amb identitats alhora contradictòries i fluctuants, amb consciència tant transnacional com ètnica, les quals autors com Kastoryano (1998) denominen *identitat negociada* (Solé i Parella, 2006).

3. TRANSNACIONALISME I CIUTADANIA A L'ESPAI LOCAL

En l'era de la globalització, allò local esdevé significatiu per als individus, les organitzacions i les institucions. Atesa la dimensió de la nova unitat geopolítica (Unió Europea), resulta més operatiu actuar a escala local que global. La ciutat es converteix en el centre de presa de decisions polítiques i de l'acció política, del *policy making*. D'aquesta manera, els immigrants poden sentir-se més atrets per participar políticament en la vida de la ciutat (eleccions municipals, per exemple) que a escala nacional o europea, perquè poden comprovar la materialització parcial (o total) de les seves aspiracions (habitatge, sanitat, educació per als seus fills,

10. Moltes vegades associat al multiculturalisme.

11. Mostra com una comunitat pot tenir capacitat econòmica i política per mobilitzar el seu potencial de votants cubanoamericans i influir en la política del país receptor cap al seu país d'origen —el règim castrista.

oportunitats de mobilitat ocupacional), tot i que aquestes aspiracions estiguin condicionades per mesures polítiques nacionals-estatals (permisos de residència i de treball, naturalització) o de la Unió Europea. Les ciutats poden desenvolupar canals alternatius eficaços per a la participació política dels immigrants, i així desenvolupar formes municipals d'inclusió i ciutadania. Aquest procés ha de combinar mobilització i accions des de la cúpula cap a la base i des de la base cap a la cúpula, de manera que sorgeixi la integració oberta a nous elements (poblacionals, culturals) (Penninx, Kraal i Martiniello, 2004, p. 147-148) per contrarestar les relacions majoria-minories i el conflicte d'interessos que impregnen la presa de decisions i les mesures polítiques, a escala nacional i local (Mahning, 2004, p. 32-33). El criteri de residència permanent (Hammar, 1990) es concreta en el municipi on viuen i treballen els immigrants. En aquest context, els autòctons i els immigrants perceben quotidianament les conseqüències de les polítiques d'integració de la immigració. La interrelació entre les polítiques d'integració¹² a escala local, regional, nacional i supranacional és evident empíricament. Les polítiques nacionals i supranacionals (de la Unió Europea) són el marc en el qual s'actua fàcticament i realment. El «treball real ha de fer-se localment», ha de dur-se a terme creativament per coalicions d'actors a l'escenari local (en barris, districtes municipals, municipis on es forja aquesta cooperació) (Mahning, 2004, p. 160).

L'espai on es desenvolupa la condició de ciutadà és la ciutat. El desenvolupament industrial és paral·lel a la construcció de l'entorn urbà, el procés de civilització i el desenvolupament de la ciutadania. Max Weber (1958) estableix com a condició l'aparició de les ciutats per al desenvolupament dels fonaments de la ciutadania. María Luz Morán (2007) parla de la ciutat com un dels espais privilegiats (a més de l'escola i la família) dins del qual s'aprèn i practica la ciutadania: «La ciutat és el contenidor ideal de les pràctiques de ciutadania: el lloc per habitar que fa possible el ple desenvolupament de les capacitats humanes i, per tant, de les virtuts cíviques» (Morán, 2007, p. 14). Glick-Schiller (2008) prefereix usar la categoria de *localitat*, posicionant-la en les dimensions de poder urbà, regional i global. Cada localitat (i les persones que hi viuen, migrants i no migrants) es conforma i forma l'entorn i les alteracions pròpies de l'economia mundial capitalista. Així conceptualitza la complexitat de les interconnexions directes, encara que parcials, entre localitats, que mantenen contacte a través de les fronteres, a través de xarxes expansives i institucions globals. Proposa una «teoria reflexiva de la localitat» com a alternativa al nacionalisme metodològic, tot sostenint que alguns aspectes d'aquest últim perduren en l'aproximació als moviments migratoris transnacionals. Considera que les localitats específiques i concretes necessiten negociar

12. La integració es defineix en termes d'interpenetració d'elements poblacionals, culturals, etc. (Solé *et al.*, 2002).

de manera competitiva les seves relacions com a unitats a diverses escales i amb diversos graus de capital i poder. Les localitats (ciutats) competeixen globalment pel capital. L'escala com a posició dinàmica i relacional d'actors socials, incloent-hi els qui representen localitats en el camp del poder desigual en termes econòmics, culturals i polítics, permet comparar les ciutats en termes del seu grau relatiu de control i domini sobre l'accés a la inversió de capital, impostos, xarxes regionals, nacionals i globals, etc. L'espai, el lloc i el poder polític territorialitzat prenen centralitat, al costat de les institucions estatals, en els processos de governament (Glick-Schiller, 2008, p. 6-23).

La ciutat no només és un espai físic sinó relacional, en el qual es produeix un estil de vida que garanteix la llibertat individual i el desenvolupament d'algunes pràctiques centrals per a la ciutadania (Walzer, 1998). Tot i que a l'urbs industrial existeix marginació, pobresa, degradació moral, la vida urbana, la ciutadania ideal, transcorre en una «ciutat integrada», malgrat les desigualtats socials en el seu si, el desordre i la misèria, fruit de la industrialització (Morán, 2007, p. 16). En els espais d'oci, com també en els de treball, la gent pregunta, qüestiona, comenta, debat i delibera. Es conforma l'opinió pública en un espai de tots, l'esfera pública (Habermas, 1992). No es fa referència a la multiplicitat de subjectes que practiquen de forma diferent la ciutadania. Això és el resultat, d'acord amb Morán (2007), d'aplicar universalment la definició de ciutadania d'Alfred Marshall (1998) i tenir en compte únicament les desigualtats socioeconòmiques admissibles en un Estat del benestar. A la ciutat integrada qualla l'ideal de ciutadà universal que, alhora, pot desenvolupar vincles afectius amb la seva comunitat de pertinença (Morán, 2007, p. 19).

A la ciutat integrada hi ha més facilitat perquè disminueixin les actituds de resistència a la integració social dels immigrants (o dels estrangers, en general), pel major contacte directe i personal entre la població autòctona i immigrant. Coenders i Scheepers (2008) estableixen correlacions positives entre el baix nivell d'educació, el treball manual, l'atur (especialment en l'edat de buscar feina o l'adolescència) entre la població autòctona i la major resistència a la integració social dels immigrants. Conclouen que no és tant l'increment de l'atur i el nivell present de competència, sinó el nivell creixent de competència el que dona lloc a actituds negatives cap als immigrants. La resistència a la integració social dels immigrants s'expressa en voler retornar els estrangers al seu lloc d'origen si estan aturats, prohibir-los la seva participació política en la societat receptora i tractar fins i tot d'evitar matrimonis intraètnics (Coenders i Scheepers, 2008, p. 2-22).

4. CONCLUSIONS

Des d'una perspectiva transnacional, la instal·lació permanent implica l'abandonament de la idea de retorn i l'assoliment de la ciutadania. Des dels anys no-

ranta, la immigració zero cap a les societats avançades per a una integració més eficient dels immigrants demostra ésser utòpica, car els fluxos migratoris continuen a través de les xarxes dels coètnics. Com més gran és la unitat on interactuen immigrants i nadius (per exemple, la Unió Europea com a nova unitat geopolítica, referencial per a una identitat europea i una ciutadania supranacional-estatal i pluricultural), més significatiu i operatiu és el nivell local on han d'actuar ambdues parts. La ciutat és l'espai per a tots on les afiliacions transnacionals desenvolupen vincles i el sentit de pertinença a l'espai transnacional, que inclou tant els països d'origen com els receptors.

La diversitat cultural (juntament amb el potencial mínim d'igualtat d'oportunitats que proporciona l'Estat del benestar) en un clima de tolerància mutu permet considerar l'existència de dos àmbits culturals o institucionals. D'una banda, la cultura política pública centrada en la idea d'Estat del benestar. De l'altra, les cultures distintes de les diverses comunitats ètniques, inclosa la de la societat receptora. Aquestes diferents cultures abrigallen tots els membres de cada comunitat (parlen la seva llengua entre ells, practiquen la seva religió, tenen els seus costums propis). La consciència transnacional es basa en l'ètnicitat i la solidaritat comunes amb els coètnics en diferents parts del món juntament amb els autòctons. Formes globals, multinivell, de governament substitueixen progressivament les polítiques estatals (basades en l'estat nació).

Segons Rex (2004), això és només el començament per a una definició de societat multicultural igualitària. A la pràctica hi ha moltes dificultats que posen en qüestió aquesta definició. Una primera és que les cultures comunitàries haurien de continuar existint, per separat. Tres elements ho sostenen. Primer, perquè tenen valor en si mateixes, sota el mantell de mútua tolerància. Segon, perquè proporciona estabilitat psicològica als individus pel suport moral i emocional que aquests grups ètnics comunitaris intermedis mantenen com a intermediaris entre l'Estat i els individus. Això és aplicable als membres de la societat receptora. A part de la seva participació en les institucions polítiques públiques de l'Estat del benestar, també tenen la seva pròpia cultura i organitzacions, amb les quals se senten a gust. La tercera raó per mantenir els diferents grups ètnics de diverses cultures és que fan realitat l'acció col·lectiva per protegir els seus membres en la vida política (Rex, 2004, p. 36-40).

La segona dificultat és que sembla contradictori prendre com a criteri el de la residència permanent en el context del transnacionalisme. Com s'ha indicat, els moviments migratoris no són ja uni- o bidireccionals: es produeixen en totes direccions. Per als immigrants econòmics (és a dir, els qui considerem aquí, a diferència dels polítics), el temps de permanència en un determinat país, ciutat o lloc depèn de les possibilitats d'accedir al mercat de treball i d'experimentar mobilitat social. Empíricament no es produeixen, ara com ara, moviments continus de per-

sones en el si de la Unió Europea. Preval l'assentament perllongat en un lloc per raons familiars i culturals. D'altra banda, s'estableixen límits temporals (de cinc a deu anys, segons els països) per determinar la nacionalitat (residència permanent) d'un migrant en un estat nació. En alguns països europeus s'opta per exigir o recomanar una prova de coneixement de la llengua (i elements de la cultura) de la societat de destinació. L'avaluació d'aquestes proves s'ha manifestat força difícil (Penninx, Kraal, Martiniello i Vertovec, 2004). Així doncs, de fet, no es posa en qüestió ni se supera el marc de l'estat nació.

A la ciutat o municipi on s'instal·len, es concreta la seva inserció laboral i els interessos bàsics que se'n desprenen. S'hi desenvolupen les experiències quotidianes dels immigrants en interacció i convivència amb els autòctons.¹³ Al lloc de residència els immigrants persegueixen l'objectiu comú de millorar les seves condicions de vida. Els individus tenen sobretot *interessos* que deriven de la seva situació en el procés i estructura productius i, en conseqüència, de la seva posició social (Dahrendorf, 1959). Desenvolupen igualment interessos polítics locals al nivell de districte, regió o municipi, després de familiaritzar-se amb el domini del funcionament i les connexions del sistema, permetent als seus descendents pretendre arribar a assoliments més amplis i ambiciosos (Portes i Rimbaut, 2006, p. 138-139). D'aquesta manera, els immigrants desenvolupen interessos comuns pel fet de compartir circumstàncies i fets, com ara la seva situació de precarietat i discriminació en el mercat de treball, la marginació social o la no participació política. Aquests fets i circumstàncies marquen la interacció (relació) entre ells i els autòctons.

La qüestió és quins són els interessos que poden ser comuns als autòctons europeus i als immigrants. Els interessos comuns poden convertir-se en interessos col·lectius en la mesura en què no només convergeixen els actors socials en el propòsit d'assolir el mateix objectiu, sinó que actuen cooperant en pro del *bé social* no material, intangible i simbòlic que representa la ciutadania. La producció d'aquest bé social requereix l'acció conjunta dels individus, que no tenen cap altra opció que cooperar per aconseguir-lo. L'acció col·lectiva que s'emprèn farà emergir la solidaritat de grup, que al seu torn reforça el desenvolupament de la identitat col·lectiva (Hechter, 1987).

Perseguir i buscar uns beneficis materials i simbòlics, intentar superar la situació objectiva de desavantatge respecte als autòctons indueix als immigrants a desitjar assolir la condició de ciutadans. Els autòctons, per la seva banda, admetran aquesta possibilitat en la mesura en què es cobreixin els seus interessos econòmics

13. D'acord amb Solé i Parella (2005), la integració dels immigrants en societats capitalistes i democràtiques permetrà realçar el paper dels interessos sobre els valors a l'hora de definir la nova identitat europea, perquè al relativisme dels valors s'imposa l'universalisme dels interessos.

(accés al mercat de treball i a les prestacions socials de l'Estat del benestar), polítics i culturals.

En definitiva, els immigrants tindran incentius per materialitzar el seu vincle amb les societats europees a mesura que percebin que existeixen possibilitats de mobilitat ocupacional i social, i que són partícips del creixement econòmic i social que ells contribueixen directament a generar, a través dels canals de participació política. Tot això, sense que aquesta concepció de ciutadania suposi haver d'assimilar-se o renunciar a les seves identitats d'origen, sinó integrar-se en peu d'igualtat, en qualitat de ciutadans plens, amb la resta de la població. La perspectiva transnacional és la resposta al sistema global creixentment integrat, i compatible amb la participació política i corresponent integració dels immigrants en la societat receptora. Permet plantejar-se la doble ciutadania com a expressió de no renúncia a les antigues lleialtats i obertura cap a la participació en organitzacions transnacionals (Vertovec, 2004). Això permet als immigrants ser més actius políticament en la societat receptora. Així, les polítiques transnacionals i ètniques no són incompatibles sinó que es reforcen mútuament, generant sinergies tendents a la integració o incorporació a la societat receptora (Portes, 2008, p. 6). En definitiva, es tracta de compartir una cultura política de domini públic (basada en la igualtat d'oportunitats, en els valors democràtics i en l'absència de discriminació racial i ètnica), que permeti a les persones d'origen immigrant actuar com a subjectes actius que participen conflictualment i estratègica en la construcció de la societat en la qual resideixen, tot això en el context del transnacionalisme, en el qual els immigrants comparteixen interessos, pràctiques, identitats i afiliacions polítiques amb els autòctons.

BIBLIOGRAFIA

- BAUBÖCK, Rainer (2002). «Political community beyond the sovereign state: supranacional federalism and transnacional minorities». A: VERTOVEC, S.; COHEN, R. [ed.]. *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context and Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- (2004). «Cómo transformar la inmigración en la ciudadanía: perspectivas internacionales, multinacionales y transnacionales». A: AUBARELL, Gemma; ZAPATA, Ricard [ed.]. *Inmigración y procesos de cambio*. Barcelona: Icaria, p. 177-214.
- BECK, Ulrich (1999). *¿Qué es la globalización?* Barcelona: Paidós.
- CAGLAR, Ayse (2001). «Constraining metaphors and the transnationalisation of spaces in Berlin». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 4, núm. 27, p. 601-613.
- CASTELLS, Manuel (1998). *L'era de la informació*. Vol. I. Madrid: Alianza Editorial. [1996 en anglès]
- CASTLES, Stephen (2004). «The factors that make and unmake migration policies». *International Migration Review*, núm. 38 (3), p. 852-884.
- COENDERS, Marcel; SCHEEPERS, Peer (2008). «Changes in resistance to the social integration

- of foreigners in Germany 1980-2000: individual and contextual determinants». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 34, núm. 1, p. 1-26.
- COMISSIÓ EUROPEA (2001). *Proposal for a Council Directive concerning the Status of Third-Country Nationals who are Long-Term Residents*.
- (2007). *Communication from the Commission of the IC to the Council and the European Parliament on a Community Immigration Policy*.
- DAHRENDORF, Ralf (1959). «Class and class conflict in an industrial German example». A: PRIES, Ludger [ed.] (1999). *Migration and Transnational Social Spaces*. Aldershot: Ashgate.
- FAIST, Theodor (2001). «Beyond national and post-national models: transnational spaces and immigrant integration». A: TOMASI, Luigi. [ed.]. *New Horizons in Sociological Theory and Research: The frontiers of sociology at the beginning of the twenty-first century*: Aldershot: Ashgate.
- FAVELL, Adrian (2008). «The new face of East-West migration in Europe». *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 34, núm. 8 (juliol), p. 701-716.
- FUNDACIÓ JAUME BOFILL (2008). *Anuari 2007*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- GLICK-SCHILLER, Nina (2008). «The old and new question of locality: theorizing migration in a neoliberalizing world». A: SOLÉ, Carlota; PARELLA, Sònia; CAVALCANTI, Leonardo. *Nuevos retos del transnacionalismo en el estudio de las migraciones*. Madrid: Ministerio de Trabajo e Inmigración. Subdirección General de Información.
- GLICK-SCHILLER, Nina; BASCH, Linda; SZANTON-BLANC, Cristina (1995). «From immigrant to transmigrant: theorizing transnational migration». *Anthropological Quarterly*, vol. 68, núm. 1, p. 48-63.
- HABERMAS, Jürgen (1992). *Pensament metafísic*. Cambridge: Polity Press.
- HAMMAR, Tomas (1990). *Democracy and the Nation State: Aliens, Denizens and Citizens in a World of International Migration*. Aldershot: Avebury.
- HECHTER, Michael (1987). *Principles of Group Solidarity*. Berkeley (Los Angeles): University of California Press.
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (2008). *Avance del Padrón Municipal a 1 de enero de 2008*. Madrid.
- KASTORYANO, Riva (1998). «Transnational participation and citizenship. Immigrants in the European Union». *Working Paper Transnational Communities*, p. 98-112. <<http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/riva.pdf>>
- KYMLICKA, Will (1991). *Liberalism, Community and Culture*. Oxford: Clarendon.
- (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon.
- LEVITT, Peggy (2001). *The Transnational Villagers*. Berkeley, CA: University of California Press.
- LEVITT, Peggy; GLICK-SCHILLER, Nina (2004). «Transnational perspectives on migration: conceptualizing simultaneity». *International Migration Review*, núm. 38, p. 1002-1040.
- MAHNING, Hans (2004). «The politics of minority-majority relations: how immigrant policies developed in Paris, Berlin and Zurich». A: PENNINX, Rinus [et al.] [ed.]. *Citizenship in European Cities: Immigrants, Local Politics, and Integration Policies*. Aldershot: Ashgate.
- MARSHALL, Alfred (1998). *Ciudadanía y clase social*. Madrid: Alianza Editorial.

- MASSEY, Douglas S.; ARANGO, Joaquín; HUGO, Graeme; KOUAOUCCI, Ali; PELLEGRINO, Adela; TAYLOR, J. Edward (1993). «Theories of migration: a review and appraisal». *Population and Development*, vol. 19, núm. 3, p. 431-466.
- (1998). *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Oxford: Clarendon.
- MORÁN, María Luz (2007). «Espacios y ciudadanos: los lugares de la narración clásica de la ciudadanía». *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 119 (julio-septiembre).
- MOODOD, Tariq (2007). *Multiculturalism: A Civic Idea*. Cambridge: Polity Press.
- PENNINX, Rinus; KRAAL, Karen; MARTINIELLO, Marco; VERTOVEC, Steven (2004). *Citizenship in European Cities*. Aldershot: Ashgate.
- PIORE, Michael (1979). *Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PORTES, Alejandro (1995). *The Economic Sociology of Immigration*. Nova York: Russell Sage Foundation.
- (2008). «Bridging the gap: transnational and ethnic organizations in the political incorporation of immigrants in the United States». *Ethnic and Racial Studies*, vol. 31, núm. 6.
- PORTES, Alejandro; RIMBAUT, Rubén G. (2006). *Immigrant America: A Portrait*. 3a ed. Berkeley: University of California Press.
- RAWLS, John (1972). *A Theory of Justice*. Oxford: Oxford University Press.
- RAZ, Joseph (1986). *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon.
- REX, John (2004). «Multiculturalism and political integration in the modern nation-state». A: REX, J.; SINGH, G. [ed.] (2004). *Governance in Multicultural Societies*. Aldershot: Ashgate.
- SCHIERUP, Carl-Ulrich; HANSEN, Peo; CASTLES, Stephen (2006). *Migration, Citizenship, and the European Welfare State: A European Dilemma*. Oxford: Oxford University Press.
- SMITH, Michael P.; GUARNIZO, Luis [ed.] (1998). *Transnationalism from Below, New Brunswick*. Nova Jersey: Transaction Press.
- SOLE, Carlota [et al.] (2002). «El concepto de integración desde la sociología de las migraciones». *Migraciones*, núm. 12, p. 9-41.
- SOLE, Carlota; PARELLA, Sònia (2003). «Identidad colectiva y ciudadana supranacional». *Papeles de Economía Española*, núm. 98.
- (2005). «Intereses e identidad». *Praxis Sociológica* [Toledo], núm. 9.
- (2006). «Ciudadanía e identidad europea desde una perspectiva transnacional». *Travesía*, núm. 56.
- SOLÉ, C., PARELLA, S.; CAVALCANTI, L. (2007). *Los vínculos económicos y familiares transnacionales: Los inmigrantes ecuatorianos y peruanos en España*. Madrid; Bilbao: Fundación BBVA.
- SOLOMOS, J. (1995). «The politics of citizenship and nationality in a European perspective». A: MARTINIELLO, M. [ed.]. *Migration, Citizenship and Ethno-National Identities in the European Union*. Aldershot: Avebury.
- SUÁREZ, Liliana (2005). «Ciudadanía i migració: un oxímoron?». *Punts de Vista*, núm. 4, p. 29-47.

- STARK, Olin (2004). «Rethinking the brain drain». *World Development*, vol. 32, núm. 1, p. 15-22.
- TIRYAKIAN, Edward A. (2004). «Assessing multiculturalism theoretically: E Pluribus Unum, Sic et Non». A: REX, J.; SINGH, G. [ed.]. *Governance in Multicultural Societies*. Aldershot: Ashgate.
- TRIANDAFYLIDOU, A. (2005). «Nous reptes per a Europa: migració, seguretat i drets de ciutadania». A: *II Seminari Immigració i Europa: Cinc anys després de Tampere*. Barcelona: Fundació CIDOB.
- VERTOVEC, Steven (2001). «Transnationalism and identity». *Journal of Ethnic and Migration Studies* [Warwick (Gran Bretanya)], vol. 27, núm. 4 (octubre).
- (2004). «Migrant transnationalisms and modes of transformation». *International Migration Review*, núm. 38 (tardor), p. 970-1001.
- VERTOVEC, Steven; COHEN, Robin (2002). *Conceiving Cosmopolitanism: Theory, Context and Practice*. Nova York: Oxford University Press.
- WALZER, Michael (1998). *Tratado sobre la tolerancia*. Barcelona: Paidós.
- WEBER, Max (1958). *The City*. Glencoe, Ill.: The Free Press.

La immigració. Alguns aspectes econòmics

JOSEP M. MUNTANER I PASQUAL

Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials

A. EL DISCURS SOBRE LA IMMIGRACIÓ

a) *Una exposició desconcertant*

La immigració és un fenomen econòmic de *primera magnitud*, sobre el qual hom ha destil·lat un discurs públic, alhora específic i polivalent, que l'ha sacralitzat. La immigració és un fet de llarga durada que ha permès la constitució i estructuració d'economies, com la dels Estats Units, però que ha comportat també la desertització o despoblament, per l'emigració, d'àrees senceres de molts països.

La immigració és la *transferència de població activa* entre múltiples països. En general, són els mateixos treballadors els qui cerquen feina fora del seu país de naixença. Aquesta mobilitat és causada, *grosso modo*, per la incapacitat dels països emissors de migrants i de les organitzacions mundials d'endegar-la de manera apropiada. Per això, aquest fenomen és un problema de fons, dels més greus de l'àmbit mundial.

La hipòtesi, o llei, de Thomas Robert Malthus, de la divergència entre el creixement geomètric de la població i l'acreciment en ritme aritmètic dels recursos alimentaris, presagiava ja aquesta contradicció, que sembla insalvable, entre el factor treballador i la disponibilitat de feina. El desenvolupament econòmic del món no ho ha resolt, sinó que ho ha agreujat. Però la força d'aquesta mobilitat interestatal ha fet que molts l'hagin considerada com la *solució natural dels desequilibris demogràfics* entre estats.

El *discurs social sobre la immigració* ha estat fet amb una amalgama de conceptes diversos, entre els quals hi han predominat els econòmics. No hi ha hagut, però, una simbiosi vàlida per a la comprensió racional del fenomen. La posada en escena d'aquesta argumentació sobre la migració no ha contribuït gens a orientar-la, sinó que n'ha estat una devaluació, com fa tota mistificació o emmascarament

de realitats. Ara bé, aquesta retòrica ha estat eficaç respecte al seu objectiu de manipular l'opinió pública a favor dels interessos —públics i particulars— subjacents a aquesta visió generalitzada de la migració.

Dues mostres institucionals d'aquest discurs convencional permeten de veure, tot i que limitadament, com és. En la presentació de l'obra de l'OCDE, *Perspectiva de la migració internacional 2008*, el seu secretari general (el mexicà Ángel Gurría), entre altres coses, ha dit (remarco en cursiva les frases que crec significatives): «Els països membres d'aquesta organització haurien d'adaptar més estretament llurs polítiques de migració laboral a la probable *demanda futura de treballadors en tots els àmbits de llurs economies, obrint-les* tant a persones poc especialitzades com a les més formades». «Dominar la migració ens farà fer un gran pas endavant, perquè *la globalització actüi a favor de tothom*. És vital de fer una *immigració a mida de les necessitats futures*. Però també ho és de tractar-la com un fenomen social i econòmic que, *si és ben gestionat, pot aportar solucions* a alguns dels reptes actuals, millor que si hi reaccionem de manera intuïtiva o emocional o bé l'aprofitem per a un guany polític a curt termini». «*La integració dels immigrants* al mercat del treball continua essent una qüestió de preocupació important a la majoria dels països de l'organització [de l'OCDE]».

Amb motiu de la publicació del report de la Banca Mundial, *Perspectives econòmiques globals 2006: Les implicacions econòmiques de les remeses i la migració*, el seu economista en cap (el francès François Bourguignon) digué: «*La migració internacional pot generar un benestar substancial* als migrants i a llurs famílies, així com a llurs països d'origen i de destinació, si continuen les polítiques de *bona gestió del flux de migrants* i de facilitar les transferències de remeses». «Amb el nombre de migrants mundial, que ara arriben als 200 milions, llur productivitat i ingressos són *una força poderosa per reduir la pobresa*.» «La migració és, realment, un *fenomen global*.»

L'*escenari* de la migració mundial, tal com és vista pels descriptors d'aquest «pensament únic migratori», es pot resumir en quatre aspectes.

I) La migració és considerada com un valor de *disseminació* (entès en el sentit etimològic d'«escampada de llavors») del factor treball arreu. Tots els països del món poden aprofitar les oportunitats laborals que suscita aquest fenomen. D'una banda, els *estats subdesenvolupats* (mot realista, en comptes de l'eufèmic d'«estats en via de desenvolupament») i els *emergents*, perquè són els que forneixen la massa de treballadors que recorre el món en cerca de feina. En aquests països, l'emigració constitueix un *exutori*. D'altra banda, els *estats industrialitzats*, per als quals aquesta *intrusió* és un manà bíblic de mà d'obra il·limitada que els arriba de franc. La gamma de relacions interestatals al planeta és múltiple i diversa segons les àrees connectades. El camp laboral s'assembla, en aquesta disseminació, a la difusió ubi-qua del capital, arreu on pot obtenir profits; malgrat això, les condicions no tenen res a veure en un cas i en l'altre.

II) La migració també és considerada com un *accelerador* de la vida econòmica, perquè, segons diuen, estimula la producció, el consum, l'estalvi, la despesa, els ingressos públics, etc.

III) A la migració se li dóna l'inesperat mèrit d'ésser, per al país que la rep, el *catalitzador* d'una fusió, al gresol laboral, del treball exterior amb l'interior. Aquest darrer, segons algun observador, es mundialitza gràcies al seu contacte amb treballadors de tot el món i per les connexions que aquests mantenen amb llurs estats de procedència. En la seva consideració d'*interfície* entre un món econòmic exterior i la població activa interna, gairebé mai hom considera la dificultat de l'agregació d'aquests elements heterogenis en un sistema econòmic determinat. Hi ha, per exemple, el problema de l'origen d'immigrants molt diversos econòmicament (és a dir, professionalment) en uns estats també molt diferents. Alhora, hi ha el fet, consolidat històricament, del desenvolupament econòmic a què ha arribat el país de destinació, el qual hauria de condicionar i, fins i tot, determinar el procés d'inserció. El problema a resoldre és si hom pot arribar a una adherència íntima, en l'àmbit productiu, entre les diverses estructures mentals i professionals. Aconseguir-ho seria arribar a una «endogeneïtzació econòmica de la immigració», en el sentit d'una assimilació mental i professional. Si teòricament això sembla simple, a la pràctica no resulta fàcil. Sovint hi ha la manca de mitjans d'adaptació (polítiques adients, inversions, personal integrador, etc.). També hi ha el problema que aquests tenen un cost difícil d'assumir per les parts implicades. Aquest procés representa intentar d'aconseguir una resposta econòmica *local* (mot que generalment s'utilitza com a antònim de *global*; aquest és un barbarisme que equival a *mundial*, mentre que *local* equival a *estatal*) a aquesta intrusió *mundial*. L'objectiu és intentar d'arribar a una solució estatal per a un repte que és planetari. El resultat no passa, en general, d'ésser frèvol —i, possiblement, secundari, subordinat o condicionat— al país de recepció. El podem assimilar a un matrimoni de conveniència econòmica. El discurs migratori, tanmateix, el considera, ja d'entrada, com si fos un matrimoni d'amor, sense entrebancs o rebuigs per cap part.

IV) La migració és valorada, també, com un factor *equilibrador* de les disparitats econòmiques mundials entre els estats. Diuen que apropa llurs dissemblants nivells de feina i d'ingressos i incrementa llurs múltiples relacions. En terminologia «globalística» (és a dir, esbiaixada per una perspectiva predominantment mundialista per sobre d'una secundària d'«estatista»), la migració constitueix un factor positiu, primordial en el procés de mundialització econòmica. Visió, però, que és superficial i normalment errònia.

Fer aquest discurs —que és el convencional de molts tractadistes de les migracions i de gairebé la totalitat dels mitjans d'informació, generals i especialitzats— és com *parlar en brut* de la migració universal. Passa per alt els sobreente-

sos, no toca totes les facetes del fenomen i accepta, ingènuament o malèvola, fórmules, llocs comuns, apreciacions emotives i gens racionals. Tot tal com raja o com s'ensopega. El problema és que, en actuar com a propaganda sensiblista, llur acientificitat pot agradar moltes ments acrítiques i convertir-se en pa beneït per alimentar esbiaixadament certes interpretacions d'aquesta difícil i delicada qüestió econòmica.

b) Hipòtesis paradigmàtiques

Podem establir set *hipòtesis paradigmàtiques* dins les quals el discurs general sobre la immigració es desenvolupa de manera habitual en el terreny econòmic (corresponen, normalment, als capítols dels habituals i convencionals estudis econòmics sobre la immigració):

1) La immigració universal hauria de comptar amb la *coordinació mundial dels estats implicats*, sobretot dels immigrants, com a única via per endegar positivament aquests irrefrenables fluxos. (Però es pot fer «una interlocució positiva entre l'emigració universal i la immigració que arriba a un estat»?)

2) La immigració resol el problema greu de *l'envelliment de la població* de molts estats industrialitzats, en rejevenir llur piràmide d'edats. (Ara bé, quin és el desllorador de l'íntima contradicció del sintagma «poblacionisme exogen»?)

3) La immigració aporta *valors nous al mercat del treball*, ja immediatament i, sobretot, en el futur. (Com es pot arribar a fer «la reposició de la gamma quantitativa i qualitativa de treballadors» que constitueix ara el sistema laboral endogen?)

4) La immigració incrementa molt els *elements de riquesa*, com la producció, el consum, la despesa i l'estalvi al país. (És cert, de debò, que hi ha «una aportació notable de riquesa a l'economia del país»? Qui fa i com és fet i publicat un balanç econòmic d'aquest creixement?)

5) La immigració permet de *consolidar els sistemes públics de sanitat i de pensions* per les aportacions noves que fa als corresponents fons públics. (No constitueix una petulància acientífica parlar del recobriment de l'equilibri perdut als fons socials de l'estat i, fins i tot, de llur projecció positiva»?)

6) La immigració comporta una *revifada de les iniciatives empresarials* del país. (És que hom pot considerar-la superior a la ja existent o, si més no, equiparable gràcies a la mítica «capacitat innovadora de la immigració»?)

7) A la Unió Europea, la immigració permetrà de *recobrar el quantitativament reculant mercat laboral futur* (sobretot amb vista a l'acompliment de la fantasmagòrica «Estratègia de Lisboa 2000») i en facilitarà la mobilitat territorial. (No es tracta, potser, d'una fal·làcia anàloga a l'expressada per Nicolas Sarkozy, president de França, segons el qual «la Unió per a la Mediterrània constituirà una conca laboral inexhaurible per a la UE»?)

B. LA IMMIGRACIÓ I L'ESTAT RECEPTOR

a) *La immigració és una variable exògena al sistema estatal*

Que la migració sigui, realment, «un fenomen global», com proclama la Banca Mundial, pot voler dir que és un *problema crític mundial*; però, també, que l'estat que la rep resta en una condició derivada i secundària. El fet és que l'àmbit mundial no és a càrrec administratiu de ningú, perquè no hi ha cap instància que hi sigui executiva i que se'n pugui fer responsable, amb totes les seves conseqüències. En els gairebé seixanta anys d'existència de les Nacions Unides, tot i la seva continuada dedicació al tema, la migració no ha declinat ni ha estat endegada, sinó que ha esdevingut cada vegada més salvatge i desequilibrada.

Per això, la migració cal veure-la, d'entrada, com un *fet crític de l'estat receptor*. Constitueix una intrusió al seu sistema econòmic. L'estat sempre és responsable de les conseqüències de la immigració (arribades al seu territori) i de l'emigració (sortida dels seus ciutadans cap a fora del país). Per això, hauria de poder-hi actuar convenientment i de manera contínua. No pot defugir la migració, perquè es tracta d'un dels seus factors productius bàsics, constituït per persones, siguin pròpies o siguin forasteres. D'ací l'asimetria entre l'*emigració universal* (els estats d'on prové són múltiples i dissemblants) i un *estat receptor concret* (on es produeix la destinació d'immigrants d'origen molt divers).

La bilateralitat estatal, similar a la que s'esdevé al comerç internacional, no s'hi dóna. És l'òptica de l'estat receptor l'única que examina de debò el fet migratori que s'hi produeix; i aquell el que, en principi, mou els mecanismes per enquadrar-lo i actuar-hi. El marc estatal és, doncs, el referent central de l'examen, validació i endegament de la migració. No ho és, com el discurs convencional planteja, l'indirecte, passiu i desarmat marc mundial.

El mot *intrusió* s'aplica bé al caràcter econòmic de la immigració. Indica que és un element aliè, el qual es fa present dins el territori de l'estat sense haver estat sol·licitat per aquest. En general, la seva vinguda no té cap relació directa amb una possible oferta laboral del país receptor. Neix només per la necessitat de l'immigrant de trobar una feina. És a dir, es tracta d'una demanda laboral potencial; no correspon, *a priori*, a cap oferta real al sistema estatal. Després, quan l'immigrant es presenta al mercat laboral, si aquest és excedentari en treballadors, manté la seva posició de demanda potencial davant una oferta nul·la. Només en cas que, finalment, hi trobi feina, desapareixerà el seu caràcter intrusiu. Aleshores, ja hi intervé realment; és a dir, s'hi integra i n'és part, tot i que pot mantenir el seu caràcter de foraster, segons el que resulti de la legislació que determina l'estatització dels estrangers.

La motivació de l'immigrant no és deguda, en principi, al fet de respondre a una oferta real, sinó que es presenta al mercat laboral de l'estat on immigra perquè estima que és una font potencial de feina. És «l'efecte atracció» (consolidat o even-

tual) d'una determinada àrea geogràfica; aquesta alimenta «l'esperança laboral» de l'emigrant i l'incentiu a desplaçar-s'hi. Una raó complementària, i potser més important que l'anterior perquè habitualment facilita l'entrada a l'estat receptor, és «l'efecte crida», o de «pont», que originen els amics, parents, coneguts, etc. que ja hi són establerts.

Tot allò que és *exogen*, pel fet que és estranger i que té naturalesa administrativa diferent de la pròpia estatal, incideix en el sistema econòmic receptor, l'afecta i repercuteix als sectors públic i privat. El govern vetlla pel funcionament correcte del sistema econòmic i, per això, fa passar la migració, metafòricament, pel seu sedàs.

b) L'estat i el dilema d'acceptar la immigració

La dimensió econòmica estatal —qualificada de *macroeconòmica*— és la que permet que una variable exògena, amb les seves peculiaritats, sigui tractada operativament pel govern d'un estat. Aquest té els mecanismes apropiats per integrar-la al seu sistema econòmic, assimilant-la a variables similars que el constitueixen o bé distingint-la segons la seva especificitat. La «base econòmica estatal» rep la immigració intrusiva i n'entoma l'*impacte*, el qual pot ésser positiu, nul o negatiu. La immigració, en relació amb el conjunt laboral del país, és una variable macroeconòmica més; aquesta, de fet, es desenvolupa en milers d'actes econòmics individuals, de grups, per regions, ciutats, etc. El joc entre totes les variables econòmiques d'un estat expressa, en el temps i en l'espai, el seu dinamisme econòmic.

L'estat receptor pot estimar que la immigració significa, en un moment determinat, l'aparició d'un excedent laboral, cas en el qual hauria de considerar que aquest factor és aleshores innecessari. O bé pot avaluar la immigració com una aportació indispensable, en cas que en el mercat de treball hi hagi una oferta que no és coberta pels treballadors del país, és a dir, que resta insatisfeta o vacant de contractació. És l'avaluació estàtica de la immigració, la qual, com és lògic, varia al llarg del temps.

L'arribada d'immigrants pot produir un *xoc* o *conflicte* amb altres variables endògenes. La immigració no és primigèniament inofensiva, sinó conflictiva, per raó de la seva aparició inesperada a l'àrea laboral i, en general, a l'economia del país. En pot ésser un exemple el conflicte territorial, o urbà, per l'establiment de la immigració en àrees ja densificades o, fins i tot, congestionades, com ho són les àrees velles dels centres urbans dinàmics i irradiadors d'àrees d'influència, o els àmbits industrials.

La conflictivitat no significa una desvaloració de la immigració. Això s'esdevé en qualsevol canvi econòmic, com els que es produeixen, també, per causa dels factors endògens. Els exògens, però, tenen la marca de forasteria, la qual pot accentuar encara més els conflictes econòmics en un estat.

El cas de *conflicte extrem* és el de la immigració il·legal. Aquesta s'integra al mercat negre laboral, i tant el crea, com el manté. La coexistència de diverses menes de mercat és una font de conflictes. L'estat hi ha d'actuar com a responsable del manteniment de la legalitat i dels equilibris o desequilibris que la immigració genera. És clar que això no sempre és cert, ja que depèn de la idiosincràsia de l'estat pel que fa a l'execució puntual o displicent de les seves normes. També depèn del moment, ja que, per exemple, en una economia en expansió la deixadesa o la corrupció prosperen amb més facilitat.

Tot i la petulància dels qui diuen que la immigració mai no és negativa ni conflictiva, sinó que sobretot aporta benestar a la societat que la rep, cal observar que això només és cert si l'estat controla estrictament aquesta variable exògena i n'endega l'evolució. L'estat ha de decidir sobre la immigració en funció de totes les variables econòmiques en joc en el sistema. És important, sobretot, que diferenciï el concepte interior o estatal i el concepte exterior o estranger, ja que la seva missió és salvaguardar i fer prosperar el sistema econòmic intern, del qual és garant.

c) *L'optimització econòmica i la immigració*

A conseqüència de la incongruència sostinguda entre demanda i oferta laborals, sobretot quan origina algun excedent del factor treball, han sorgit anàlisis per arribar a allò que, eventualment, podria ésser la «immigració adient», la «immigració ideal» o la «immigració òptima». Mitjançant diversos mètodes es pot arribar a calcular-ne el valor. Per exemple, el de la «capacitat d'absorció de la immigració», el qual també s'utilitza en finança per determinar la capacitat d'utilitzar capital de manera eficient. O l'anàlisi de la «capacitat potencial de producció» de la immigració.

L'estat, si més no en teoria, tracta d'optimitzar el seu sistema econòmic per evitar els excessos, els desequilibris, els descontrols i els costos superflus. En pla positiu, per aconseguir el rendiment màxim i eficient de tots els elements de la seva economia. En una perspectiva temporal, significa integrar-hi també els condicionants de l'evolució cíclica de l'economia.

L'actuació administrativa optimitzadora pot ésser rebutjada pel liberalisme en considerar-la un «control» o «intervenció» al mercat lliure. La qualifica d'innecessària o, fins i tot, de perjudicial. El discurs convencional de la immigració participa d'aquesta ideologia generalitzada del *laissez faire, laissez passer*, que també podríem descriure com: «No cal amoïnar-se per res; tot s'arreglarà sol». Si predomina aquesta ideologia, podria arribar-se a un quasi-caos en el mercat laboral d'un país. Es poden crear situacions de desequilibri, sia d'excedent, sia de dèficit de treballadors.

d) La integració de la immigració per l'estat

L'àrbitre necessari i obligadament actiu, que ha d'intervenir, corregir o evitar situacions no adients amb el joc econòmic net, és l'estat. En un extrem de la seva intervenció, és lògic de suposar que aquest, com a «rellotger» —segons l'encertada expressió de Philippe Delmas— de l'activitat econòmica, pot haver de *dissuadir* la immigració, és a dir, d'impedir-li l'entrada al país.

La política sobre els elements exògens ha d'estar *integrada* a la política general de l'estat. Només així aquest pot actuar eficaçment sobre l'economia com a sistema, és a dir, en tota la seva globalitat. L'acció en relació amb la immigració laboral forma part, per tant també, de la política laboral general. Aquesta té present tota la població activa, tant la pròpia i la seva evolució, com la possible participació, o integració, de la força de treball estrangera.

C. LA IMMIGRACIÓ I EL MERCAT DEL TREBALL

a) Aspectes quantitius

L'anàlisi econòmica és, en el fons, un art de racionar elements escassos. Per tant, pot dirimir la compatibilitat o incompatibilitat entre una *gran demanda de feina* i una oferta limitada de llocs de treball. Aquesta és una situació clàssica i la que actualment predomina. En aquest cas, les poques feines ofertes són atorgades amb una gran devaluació dels salaris a percebre, si és que hi ha flexibilitat a la baixa d'aquests. Les dues parts contractants en el mercat es posen d'acord i l'oferta és coberta per una part de la demanda, la qual s'ajusta a les condicions que el mercat i la legislació estableixen.

En resta penjat un excedent laboral, el qual estarà en espera de noves ofertes. Si una part d'aquests treballadors sobrers prové de la immigració, cal plantejar-se si aquest volum del factor treball, per exogen, ha de romandre dins el sistema o no. A més, en cas que no s'aprecii una perspectiva de millora, si no cal també tancar les portes del tot a possibles noves entrades d'immigrants. És el cas de la *sobreimmigració* (o *excedent immigratori*). Aquesta correspon, sobretot, a una fase econòmica en la qual hi ha una penúria relativa de feina oferta en relació amb la població activa que cerca ocupació.

En economia, tot mot amb el prefix *sobre* indica excés en el valor d'una variable en la seva relació funcional amb d'altres. És a dir, un desequilibri en el funcionament adient dels mecanismes econòmics. Quan es produeix, cal ajustar o adequar aquell valor dins el sistema, cosa que significa, en general, la seva reducció, per evitar-ne la ineficiència, o sigui, les pèrdues o la disminució de rendibilitat general que comporta l'excés.

Un excés del factor productiu treball sobre l'oferta de feina disponible pot presentar, per tant, dues situacions. Una, en cas que el factor sigui endogen —i, com a tal, element constitutiu del sistema—, l'excés de treball significa que el *sistema no respon eficientment* a la demanda de feina de la població activa pròpia. L'altra, si el factor laboral és, del tot o en part, exogen, la manca de resposta del sistema a aquesta demanda aliena *no constitueix cap ineficiència*, perquè aquell factor no forma part de l'economia, en la qual s'ha introduït eventualment (el fenomen de la intrusió laboral temporal).

Una situació inversa a l'anterior es produeix quan hi ha *manca de mà d'obra autòctona*. És la situació que expressa actualment el convencional discurs migratori. Hi ha una demanda interior de feina escassa amb relació a l'oferta de llocs de treball del mercat; aquesta, doncs, és relativament àmplia per als treballadors que cerquen feina. Aleshores, la immigració forana pot ocupar sense gaire limitacions aquelles places de feina. La població activa interior o bé és insuficient per fer-ho, o bé no desitja agafar-les. En aquest cas, els immigrants amplien la deficitària aportació de feina dels treballadors interiors.

Dues indicacions complementàries. Una: atès que el mercat és lliure i que la immigració pot haver obtingut políticament —no econòmicament— caràcter de ciutadania al país, o bé que simplement és tolerada, una conseqüència secundària de la seva presència activa al mercat és que pot produir un *efecte d'evicció* sobre la població activa pròpia. S'esdevé, sobretot, quan els immigrants negocien la feina per un salari inferior al sol·licitat pels treballadors autòctons.

L'altra: l'aplicació de l'efecte Pigou (Arthur C. Pigou, economista anglès, 1877-1959) a una situació migratòria activa. Aquest efecte explica un cercle vicis segons el qual, si el cost salarial és inferior a la productivitat marginal del treball (en principi, el cas de la immigració), la cadena d'implicacions econòmiques que es produeix pot conduir a un increment final de l'ocupació. Si aquest continua essent aprofitat per l'excedent migratori, es pot generar un nou procés d'evicció sobre el treball endogen.

L'any 1992, el Govern d'Austràlia anuncià un 27 % de reducció de les quotes d'immigració per a 1993. La restricció es produí perquè els capdavaners sindicals assenyalaven que la immigració havia fet que la *desocupació* hagués arribat a l'11 %, el valor més alt des de la postguerra mundial. Aquest és un exemple en el qual la demanda interna (que inclou la desocupació existent) és superior, conjunturalment, a la demanda externa (sobreimmigració).

Es pot relacionar, també, la immigració amb la destrucció d'ocupació per la deslocalització d'empreses establertes al país. Com que l'arribada de treballadors estrangers es produeix, en principi, amb independència de l'oferta de feina, la seva entrada, i especialment l'excés d'aquesta, pot incidir, per culpa de la translocalització (trasllat d'una empresa establerta en un estat a un altre estat per qualsevol

raó, dita també, de manera inadequada, deslocalització) i reducció consegüent de llocs de treball, encara més negativament al mercat de treball.

Com en aquests casos, en qualsevol moment la immigració pot tenir un impacte negatiu pel que fa a la desocupació existent en un país. Això també pot passar si l'estat corresponent presenta un grau elevat de treballadors *infraocupats*.

D'altra banda, la degradació de la demanda laboral es pot produir per l'*extensió de la pobresa* dins un país industrialitzat (fet demostrat als Estats Units i als diversos estats d'Europa). Aquella apareix fins i tot en fase d'expansió, però s'accentua molt més en fase de recessió. La «bossa de pobresa» s'incrementa, també, perquè part de la immigració laboral, per raó del seu caràcter marginal, pot acabar formant part d'aquest segment inhàbil de la població activa. Si això és així, el sentit primari que se li suposava d'aportació laboral vàlida per al país es vicia. Una part de la immigració s'incorpora a aquest sector demogràfic, el qual depèn només de la política de beneficència de l'estat.

Aquest cas és una conseqüència il·lògica de la immigració, perquè es tracta d'un conjunt laboral exogen o forasistema, al qual no correspon, en principi, la previsió social de l'estat. La culpa última correspon a la imprevisió governamental. És quan l'autoritat permet un assentament immotivat econòmicament de la immigració, i aquesta no ha estat integrada, d'entrada, al mercat de treball. Sorgeix així, a l'estat receptor, una relació disfuncional entre la immigració laboral i la pobresa.

A la immigració se li pot aplicar l'«efecte de palanquejament» (*leverage effect, effet de levier*). És un fenomen que es produeix en l'àmbit financer: correspon a l'endeutament addicional d'una empresa, amb el qual, en determinades condicions de potencial de creixement, aquesta espera que s'incrementarà la rendibilitat del capital propi. En el cas laboral, el recurs addicional a la immigració significa que en el mercat de treball augmentarà la demanda de feina; aquesta ampliació porta a reduir-ne el cost i a augmentar-ne la flexibilitat, efectes tots ells que afavoreixen la rendibilitat general de l'oferta de feina. La immigració esdevé, en aquest cas, un finançament del factor laboral intern, gràcies a aquesta aplicació eventual d'elements laborals externs.

En finança, un excés, per mal càlcul del volum i cost del *leverage*, pot fer que aquest origini una pèrdua en el compte d'explotació de l'empresa. En el cas laboral, l'excés d'immigració en un estat pot esdevenir un error macroeconòmic en el mercat laboral, amb els costos corresponents per al país. Aquest malencert públic fa que l'economia de l'estat tingui uns sobre costos superiors a l'agregació de beneficis aconseguits mercès a aquest «exèrcit industrial de reserva» (segons el concepte marxista) generat per l'estat. Això, tant si ha estat resultat d'una irresponsable laxitud pública, com si ha estat provocat per un càlcul inadequat sobre aquest factor laboral extern. Es pot arribar a establir el «punt crític» d'un *leverage*,

tant en l'àmbit financer (els nous costos financers equivalents als nous rendiments), com en el laboral.

Els estudis sobre els efectes de la immigració assenyalen que els seus impactes més significatius són dos. D'una banda, en la *desocupació*, perquè l'increment immigratori fa que es desplaci cap amunt la corba de demanda de llocs de treball. De l'altra, el xoc en els *ingressos i sous*, tot i que depenen del grau de flexibilitat en la corba de la demanda agregada.

Aquests factors, i altres que hi influeixen decisivament, com el grau de *capitalització* de l'economia, fan que el diagnòstic sobre la utilitat de la immigració sigui complex d'establir. Tot i així, la pressió que el factor laboral exogen present al país exerceix sobre el mercat reduirà sempre el marge d'oportunitats de l'endogen, pel simple fet que n'és el concurrent. Sobretot s'esdevé quan la demanda és excendentària en el mercat.

La *capacitat d'absorció d'immigració* d'un país depèn, bàsicament, de l'oferta del mercat de treball i de la seva evolució. En cada moment es pot establir un indicador del *llindar de saturació de la immigració*. Si té valors negatius, és que es tracta d'un excés de treballadors i la mà d'obra forastera no hi té cabuda. Si el valor és nul, vol dir que l'oferta de treball ja es cobreix amb la població activa autòctona. Si té valors positius, significa que la mà d'obra interna és insuficient per encaixar l'oferta que apareix al mercat i que la immigració pot suplir-la.

b) Aspectes qualitatius

Qüestió apareguda al setmanari *Time* (2008), formulada per un lector al columnista econòmic americà Thomas L. Friedman (*Herald Tribune, New York Times*), amb motiu d'haver publicat el llibre d'economia *Hot, Flat, and Crowded*: «Pensa que Amèrica perdrà la seva *primacia científica i tecnològica* els deu anys vinents?». Resposta: «Sóc un advocat radical a favor de la immigració, perquè crec que la nostra habilitat a escumar la tria de primera categoria intel·lectual de tot el món és un dels nostres avantatges competitiu més grans. Hem d'atorgar una carta verda a qualsevol estudiant estranger que vingui ací i assoleixi un doctorat en filosofia.»

Cal entendre que la «proimmigració» de Friedman és restringida a la crema professional dels immigrants d'arreu? Si és així, on rau la paradoxa de la resposta de Friedman? Simplement, en el fet que segmenta una part ínfima, insignificant quantitativament, de la immigració: la més valuosa de totes des del punt de vista de l'*eficiència econòmica*. Aquest és el caràcter que millor defineix el valor intrínsec dels professionals estrangers, candidats a l'entrada al mercat del treball d'un país desenvolupat. És la vàlua de llur aportació intel·lectual per integrar-se al tram econòmic d'un país industrialitzat, tant si és capdavanter (cas dels Estats Units, Alemanya, etc.), com «seguidor» (cas de Bèlgica, Grècia, Espanya, etc.).

La demanda general de treball d'immigrants està formada per una *gran majoria de no-qualificats*, una minoria de diplomats i algú d'alta qualificació. L'oferta lògica d'un país dinàmic, tant si és principal com secundari, en relació amb la immigració estrangera, només pot fer-se en funció de la lluita competitiva, cada vegada més gran, dins l'extrema concurrència mundial. Un estat, si té present aquest condicionament, només hauria de considerar *positivament les aportacions laborals més qualificades*, com, sense embuts i a l'extrem de la insolència, ha manifestat el comentarista econòmic Friedman pel que fa als Estats Units.

Com a segona opció, pel que fa a la «tria immigratòria», hauria de plantejar-se una tècnica similar a la del comerç interestatal de productes, l'anomenat *sistema de preferència generalitzada*. Així, podria aplicar-se a la immigració intrusiva una *anàlisi de sensitivitat qualitativa*, establint, en visió dinàmica, una sèrie de «llindars de sensitivitat». S'arribaria a determinar, per exemple, tres menes d'immigració: la *immigració sensible*, potencialment perjudicial per a l'economia del país i a la qual caldria impedir l'entrada; la *immigració semisensible*, sobre la qual caldria determinar si es poden evitar llurs possibles efectes negatius, i la *immigració no sensible*, acceptable o positiva d'entrada.

Una altra via, similar a l'anterior, podria ésser la d'una valoració prèvia, similar a l'*efecte de cartera diversificada*. Aquesta tècnica financera indica quina panòpia d'inversions, en l'horitzó temporal a considerar, cobreix de manera més àmplia i menys arriscada uns determinats marges de profit del capital. Pot aplicar-se a l'àmbit laboral per determinar el ventall de necessitats laborals existents al país en els diferents sectors i subsectors econòmics. Aquesta opció seria un mètode secundari, amb referència a la més directament eficient per a l'economia, assenyala-da en primer lloc.

La qualitat òptima de la immigració es pot sintetitzar en l'expressió *immigració solvent*. Aquesta qualificació indica el màxim crèdit que es pot atorgar a una aportació laboral estrangera, com a eficient des del punt de vista de l'economia del país hoste: capacitat professional, flexibilitat, tecnicitat i substitucionalitat de la població activa interior.

Només en aquest sentit s'entén que, amb una immigració d'aquestes qualitats, es pugui arribar, ja de bell començament, a un *efecte de junció*, o de *sinergia*, entre els factors endògens i els exògens. Equivaldria al màxim rendiment en l'activitat preexistent o en nous camps empresarials i tecnològics. Aquest efecte suposa el joc intel·lectual entre elements propis i aliens, cosa que es pot considerar com la base primera per a la innovació i el desenvolupament.

Si hom fa un plantejament de sistema, es pot evitar la dualitat, creada sovint automàticament, entre el sector laboral del país i el procedent de fora, especialment en els segments de baixa qualitat professional. La possible contradicció entre les categories laborals segons llur origen pot arribar a produir un *dualisme econòmic* remarca-

ble. Aquest implica dificultats d'integració dels treballadors forasters i reaccions defensives dels de l'estat. Si hom arriba a superar-ho, s'obre un camí de viabilitat institucional per integrar l'habitual «doble cos laboral». Això ja ha estat viscut positivament a tots els països avançats del món, sobretot tocant al personal científic.

La Unió Europea és un cas d'estudi, pel que fa a la manca de qualitat immigratòria. Lògicament, això ha de repercutir en la seva projecció econòmica futura. Europa es troba immersa en una paradoxa entre voluntat i acció, que sembla insuperable. És la seva impossibilitat de fer avançar l'Estratègia de Lisboa 2000, que preveu el futur del continent en una via de desenvolupament intel·lectual i tecnològic, com la ja seguida pels Estats Units des de fa decennis. Aquesta estratègia hauria de dur —imaginàriament i, també, de manera ingènua i propagandística— el Vell Continent a superar en poques dècades els Estats Units, tal com declarà de forma oberta —i inconcebible— el Consell Europeu. Precisament, el diferencial entre tots dos blocs ha anat augmentant a favor dels Estats Units des d'aquella data fins ara, tot i haver-se posat en marxa immediatament els protocols de Lisboa. La innovació i la productivitat europees, tot i llurs progressos, han anat retrocedint, en termes relatius, davant el seu contrincant americà.

L'aplicació de l'Estratègia de Lisboa, que ha estat reafirmada recentment, implica un salt en la qualitat de la productivitat europea a tots els seus nivells, des dels més baixos fins als més alts, perquè pugui arribar a valorar-se positivament en la insalvable competitivitat mundial. Aquesta és, en definitiva, la seva raó fonamental, tot i que subjacent. En aquesta línia de *repte prioritari europeu*, caldria, també, que la corresponent recepció immigratòria laboral, propugnada contínuament pels òrgans directius de la Unió, fos de qualitat. Criteri, però, que no correspon gens a la línia seguida, en general, pels estats d'Europa, que fins ara han actuat d'acord amb la malèvola política de treure faves d'olla o la ingènua de l'estruc, d'amagar el cap a la sorra. Sembla inevitable d'incorporar-lo, doncs, a la política europea sobre la immigració i a la individual de cada estat membre.

La *immigració triada* és una vella fórmula política que fou aplicada per França ja als anys 30 del segle XX, en connexió amb els trasbalsos de la postguerra mundial primera i de la depressió mundial. Ara, és plantejada en profunditat a Alemanya i França, països que la consideren primordial per a llurs interessos estatals.

Els organismes interestatals mostren una certa *reserva sobre aquesta política de triatge laboral*. L'OCDE ressalta el cas: «Hi ha una tendència general als països membres vers una política selectiva, la qual intenta tancar l'entrada d'immigrants irregulars, alhora que incrementa els fluxos d'immigrants laborals altament qualificats». Segons la Banca Mundial: «Els països en via de desenvolupament s'enfronten a un gran èxode de treballadors qualificats i graduats universitaris (l'anomenat *drenatge de cervells*). Per això, cal que aquests estats millorin les condicions de treball en la funció pública, inverteixin més en recerca i desenvolupament i ajudin a

identificar les oportunitats de feina a casa (a llurs estats d'origen) per als emigrats que retornen amb educació avançada». Uns consells, de moment, irrealment del tot.

Hi ha una contradicció entre l'emigració de caràcter general, és a dir, la de la majoria no qualificada, dels països subdesenvolupats i la immigració triada que fan, o volen fer, els països desenvolupats. Aquest desacord sobre la selecció qualitativa de la migració fa que, tot i essent una condició econòmica imposada per la ideologia liberal de la mundialització, creï també una *qüestió moral*, o sigui, política, sobre aquest drenatge.

D. CONCLUSIÓ: DE LA LòGICA DE L'EFICIÈNCIA A LA CONFUSIÓ DE LES LòGIQUES

a) *Recapitulació*

I) La immigració al món, afer transcendent de transferència laboral de persones i dels corresponents ingressos o remeses, ha estat conduïda en molts països per una *política confusa*, que l'ha embolcallada en un discurs sacralitzat i mixt, basat en gran part en plantejaments econòmics moralment deshumanitzats.

II) *L'anàlisi econòmica és primordial* en la definició de la política migratòria, ja que la migració és un important recurs productiu humà i condiona l'evolució futura de l'economia en la qual s'insereix.

III) La manera lògica de tractar la immigració en perspectiva econòmica és com a *variable exògena intrusiva*, la qual és demandant de feina al sistema econòmic, normalment fortament cohesionat, de l'estat receptor.

IV) *El volum de la variable immigració hauria de dependre funcionalment de l'evolució de la població activa i/o ocupada autòctona del país de destinació*, i per això, pot variar entre valors negatius (quan és un excedent, innecessari i sobrer) i positius (quan és una aportació necessària, a integrar al mercat del treball). Hi cap la possibilitat de calcular la «immigració adient o òptima» d'un estat.

V) La desocupació existent i la seva fluctuació (per deslocalització, recessió, etc.) poden reduir, encara més, la participació immigratòria al mercat laboral del país; això implicaria *que el seu flux fos temporal i flexible*, de manera que els equilibris del sistema econòmic podrien ésser reajustats eventualment.

VI) *La qualitat de la immigració*, en tota la gamma productiva, és la *condició necessària* per tal que la seva aportació contribueixi a l'eficiència de l'economia del país, la qual depèn de poder mantenir i incrementar la seva competitivitat mundial. Un barem selectiu podria determinar com atorgar els permisos d'immigració.

b) *Perspectiva de la migració universal*

El pessimisme maltusià ha estat bandejat de tota visió econòmica de futur, no precisament com a econòmicament incorrecte —tot i que així s'ha argumentat— sinó per raons polítiques no econòmiques. Però la concepció de T. R. Malthus té una llarga ombra, la qual accentua encara més la foscor real del magne desequilibri mundial entre poblacions i ingressos. Al segle XX ningú no el va poder endegar, ni que fos mínimament; i, probablement, tampoc ningú no ho arribarà a assolir al segle XXI. Serà, això, la mostra d'una impotència inimaginable del «totpoderós capitalisme mundial»? *L'anàlisi econòmica*, la dita «ciència trista», segons Thomas Carlyle (1795-1881), no podrà, tampoc, contribuir a reafirmar l'optimisme càndid dels qui creuen en l'epopeia màgica del progrés a què ha de menar la llibertat sense límits dels agents de l'activitat econòmica.

El discurs sobre la migració continuarà essent, doncs, com un fred diluvi universal que negarà els enteniments, sense que ningú sàpiga quan rebrotarà la primera branca d'olivera i el món podrà reprendre el camí vers una casa comuna per a tothom. *La crisi migratòria universal* provocarà, segurament, un il·logicisme general i acabarà de desfer la dubtosa racionalitat de la gestió econòmica pública. Serà com un determinisme insalvable, el qual, com un fals messià, destarotarà tothom, promentent un món millor i no fent-lo.

La «gran empenta» (*big push*) migratòria suposarà fer el *reassentament de la població mundial* arreu i, també, a tot Europa. El Vell Continent, burocràticament autosatisfet dels seus grans miratges econòmics —l'Estratègia de Lisboa 2000 i la Unió per la Mediterrània (UM)— potser es plantejarà de fer un salt enrere i reciclar-se migratòriament. Hom pot suposar, sense gaire complicacions, que Turquia, com a membre potencial, i la UM han estat imaginats com les dues grans reserves immigratòries de la UE, tot i llur ínfima qualitat. Tocarà aleshores, potser, esborrar la fantasia de la integració de Turquia, arraconar la UM i anul·lar la ingènua política regionalista, que ha fet afigurar que Europa pot arribar a ésser un nou paradís perdut?

La crisi financera i econòmica —que potser servirà de pedra de toc de tot— farà més visible encara la xacra migratòria mundial (és a dir, el seu aspecte disfuncional)? Qui ho sap? Les posicions reversionistes creuen en la possibilitat d'un cert retorn de migrants a llurs països d'origen. Les positures alarmistes pensen que la crisi ha d'encebar la bomba migratòria, en un «tot s'hi val!» general de salvació per a la pobra gent dels països gens o poc desenvolupats.

La inòpia mental dels estats i la síndrome de presoner del bloc fortaleza inclinarà la UE, potser, vers una *medicina preventiva contra la immigració*. Però com es farà si no hi ha a Europa qui marqui les àrees econòmiques calentes i les glaçades, els «espais morts», els «espais vitals», els «Silicon Valleys», les «places financeres» i

l'«ecumenòpoli (segons l'*Ekistica* de Constantinos Doxiadis)»? Podrà cohabitar o coexistir productivament tot el món en aquest desori? Les migracions seran penyora de pau o causa de destarotament? El desenvolupament arribarà a ésser durable de debò o continuarà essent una pura enganyifa publicitària i propagandística?

Acabo amb dos mots sobre la nostra economia, la dels *Països Catalans*. L'economista de Figueres Josep Antoni Vandellòs i Solà, va crear, l'any 1931, l'Institut d'Investigacions Econòmiques de Catalunya, i va escriure, el 1935, l'obra pionera *La immigració a Catalunya*. Hi analitzava la relació entre la baixa natalitat i la immigració. En un temps enllà, els Països Catalans potser podran ésser vistos com allò que són: «el poble català d'Europa». La seva clara unitat econòmica, tot i subordinada, pot predestinar-los a esdevenir el tram nuclear de l'euroeix nord-oest de la Mediterrània. Ara bé, qui sap, si, per causa de la intensa «estimació patrimonial» que han de patir de França i d'Espanya, també esdevindran una de les «deixalleries» migratòries d'Europa, com ja està passant ara. La Mediterrània catalana (com la va batejar, el 1975, el geògraf i membre d'aquest Institut, Pierre Deffontaines, a *La Méditerranée catalane*) té, per això, en la qüestió de la immigració, un repte vital.

La feblesa econòmica d'un país pot derivar també de la immigració, si és que aquesta és disfuncional allà on s'instal·la. És el desafiament que té tot el món. Per això, uns Països Catalans sense estat —que, com he indicat, és una àrea sense sistema coherent— gairebé res no podran fer a la palestra, cada dia més ardent i, fins i tot potser explosiva, de la migració demogràfica mundial.

BIBLIOGRAFIA

- BORGY, Vladimir; CHOJNICKI, Xavier (2009). «Labor migration: macroeconomic and demographic outlook for Europe and neighborhood regions». *Économie Internationale = International Economics* [CEPII, París, Île de France, França], núm. 119 (3), p. 115-153.
- DELMAS, Philippe (1991). *Le maître des horloges: Modernité de l'action publique*. París: Odile Jacob.
- OECD. *International Migration Outlook: SOPEMI 2008 Edition*. París, Île de France, França: OECD Publishing.
- WORLD BANK. *Global Economic Prospects 2006: Economic Implications of Remittances and Migration*. Washington D. C., EUA.

Immigració i educació a Catalunya

JOAQUIM ARNAU QUEROL

Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials
Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

En la dècada 1997-2006, Catalunya ha rebut 747.877 persones vingudes de l'estranger, una població que representa el 12,8 % del total i que ha anat augmentant en els últims tres anys. Catalunya ja tenia el 2005 una de les taxes més elevades d'immigrants del món, sent, després dels EUA, el segon estat que més n'havia rebut en termes absoluts. Gairebé dues de cada tres persones provenen d'Amèrica i Àfrica.

Els països llatinoamericans són en conjunt els que més persones han aportat (Equador, Colòmbia, Perú, Argentina, República Dominicana i Bolívia). I fora de l'àmbit llatinoamericà, el Marroc és el país amb més població, seguit de Romania, la Xina, el Pakistan i Gàmbia (Querol i Strubell, 2009). És una immigració jove que ha vingut per treballar i millorar les seves condicions econòmiques i socials.

Aquest importantíssim flux migratori produït en els últims 12 anys ha obligat l'escola a adaptar-se a una nova situació quan tot just acaba de consolidar un model lingüístic per als autòctons. Catalunya té avui dia un model d'escola on el català és la llengua vehicular i on el castellà i la llengua estrangera són ensenyades com a matèries. Aquest model proporciona competència en les dues llengües oficials a tota la població autòctona (catalana i castellanoparlant), un objectiu educatiu present en molt pocs països del món. L'arribada de la nova immigració no canvia la definició d'aquest model, però planteja nous reptes a una escola que ara ha de treballar també per la integració acadèmica i social dels nous catalans.

L'objectiu d'aquest article és presentar un estat de la qüestió sobre la immigració i l'educació a Catalunya. Per tal de fer-ho, articularà l'explicació entorn als apartats següents: dades sobre l'escolarització; els plans institucionals d'atenció educativa als nouvinguts que ha dissenyat la Generalitat; una tipologia de centres

on es descriu com alguns organitzen l'atenció educativa; una referència als estudis, encara incipients, sobre les competències, trajectòries acadèmiques, actituds i valoracions que aquests escolars fan sobre l'acollida, i finalment, els reptes que l'escola té plantejats.

DADES SOBRE L'ESCOLARITZACIÓ

Del 0,58 % d'alumnat estranger a les aules l'any 1999 s'ha passat al 12,9 % l'any 2007. En el curs 2007-2008 hi havia 138.256 alumnes escolaritzats d'origen estranger. En correspondència amb el que hem dit del conjunt de la població, la major procedència per àrees geogràfiques és Amèrica del Sud i Central (43,8 %) i el Magrib (25,8 %). Hi ha escolars de l'Europa de l'Est (comunitària i no comunitària), d'Àsia i Oceania i de l'Àfrica no magribina.

Aquests alumnes i les seves famílies es concentren en determinades àrees. Gairebé la meitat estan escolaritzats al Barcelonès (40.974), Vallès Occidental (13.173) i Baix Llobregat (11.079). També hi ha concentracions importants a Osona, Lleida i Tarragona. Un 85 % ho estan en centres públics i un 15 % en centres privats (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2008).

Aquests escolars estan presents en una quantitat semblant a tots els nivells educatius i poden incorporar-se en qualsevol moment del curs escolar, la qual cosa crea seriosos problemes d'atenció educativa.

En un intent per evitar un procés de guetització escolar (escoles amb gran presència d'immigrants i poca d'autòctons), alguns municipis, com Vic, han planificat una distribució dels escolars per tots els centres del municipi. Això ha estat, però, un procés poc generalitzable per diverses raons: ubicació massiva d'aquests escolars en determinades zones que en dificulten la distribució i més presència d'escolars autòctons en altres àrees amb presència important en centres concertats i privats.

Es parla d'una nova immersió a Catalunya, no en el sentit que tenia la dirigida als escolars castellanoparlants. Ara es tracta d'uns immigrants amb llengües i cultures diverses, molts dels quals no poden expressar-se en la seva llengua (excepte els immigrants d'Amèrica del Sud i Central) perquè els professors no els entenen. I tots ells han d'aprendre el català, el castellà i una llengua estrangera com a condició necessària per al progrés acadèmic.

PLANS INSTITUCIONALS

La Generalitat de Catalunya (2004) ha elaborat i aplica el Pla per a la Llengua, la Interculturalitat i la Cohesió Social per tal d'atendre aquesta població. El Pla defineix els objectius, les finalitats, els àmbits d'actuació i els recursos previsibles.

Els pilars fonamentals d'aquest Pla són: el pla d'acollida de centre, l'aula d'acollida i els plans d'entorn.

Pla d'acollida del centre

Cada centre ha d'elaborar el seu *pla d'acollida*, un protocol d'actuació per tal de rebre les famílies i l'alumnat de nou ingrés i informar-los sobre les característiques del centre i del nostre sistema educatiu.

Proposa criteris diagnòstics de l'alumne (valorar la trajectòria escolar prèvia i avaluar les seves competències lingüístiques i acadèmiques). I sobre la base d'aquesta valoració, es decideixen les adaptacions curriculars necessàries i la seva integració a l'aula d'acollida i/o a l'aula ordinària. Posa a disposició del centre un equip de traductors que faciliten la comunicació amb les famílies en aquest primer contacte i, si cal, també en posteriors.

El pla determina els responsables del procés d'acollida, les estratègies organitzatives i metodològiques, els procediments per fomentar la participació de les famílies i les accions per tal de sensibilitzar tota la comunitat escolar davant la diversitat cultural.

Es crea a cada centre la figura del coordinador LIC (coordinador de llengua, interculturalitat i cohesió social), el qual, ajudat per assessors LIC externs de la mateixa Administració, coordina totes les accions de caràcter lingüístic i intercultural del centre.

Aules d'acollida

En els centres amb un nombre significatiu d'alumnes nouvinguts, s'estableix l'aula d'acollida, un espai on durant un període de temps més o menys flexible els alumnes d'incorporació tardana al sistema educatiu (a partir del cicle mitjà d'educació primària) aprendran el català i altres continguts acadèmics. La resta del temps estaran integrats a l'aula ordinària, segons un programa de transició que s'inicia amb el seguiment d'assignatures amb *input* més comprensible (educació física, música, plàstica, tallers) per passar després a assignatures que exigeixen un *input* lingüístic més complex (ciències socials, naturals, etc.).

El curs 2008-2009 hi havia a tota l'educació obligatòria un total de 1.236 aules d'acollida que ateníen 24.505 alumnes (Generalitat de Catalunya, 2008a).

La majoria dels alumnes de l'aula d'acollida de primària del curs 2005-2006 havien seguit una escolarització regular prèvia (només un 6,8 % dels incorporats entre els 9 i els 12 anys no havien estat prèviament escolaritzats i un 25 % de la població de 7 anys no havia cursat l'etapa d'educació infantil). A les aules d'acollida de primària hi havia parlants de 57 llengües i 96 països d'origen (Vila *et al.*, 2009).

Davant l'arribada intermitent d'alumnat estranger una vegada iniciat el curs escolar, el Departament d'Educació ha començat a experimentar els Espais de Benvinguda Educativa, un programa de recepció als alumnes i a les seves famílies durant un període de temps curt, previ a la incorporació al centre.

Des de fa un temps, el Departament d'Educació desenvolupa també un programa per ensenyar les llengües d'origen en horari extraescolar.

PLANS D'ENTORN

Són un recurs també important del programa d'atenció als immigrants, formats per xarxes de suport als alumnes i a les famílies (serveis municipals, entitats d'àmbit cultural, social i esportiu) que creen espais amb diferents objectius (lúdics, aprenentatge i ús de la llengua, coneixement del país, suport a les tasques acadèmiques, orientació familiar, etc.).

Aquí els escolars i les seves famílies poden socialitzar-se d'una manera diferent de la de l'escola. És una iniciativa molt important i necessària en un context en el qual el català està molt poc present als indrets on viuen els immigrants.

Hi ha en aquests moments un total de 95 plans d'entorn a nivell de zona o de municipi. Les valoracions inicials que se n'han fet són positives, tot i que insisteixen que cal fer un diagnòstic més precís de les necessitats de cada entorn, establir més lligams entre entitats i proporcionar més formació als agents educadors (Majó, 2005-2006; Generalitat de Catalunya, 2008b).

Els principis i actuacions proposats pel Pla per a la Llengua, la Interculturalitat i la Cohesió Social incorporen molts índexs de qualitat (Arnau, 2005) segons els estàndards internacionals proposats per a una educació autènticament inclusiva (Coelho, 2005). Un dels recursos, no present actualment però recomanat per aquests estàndards, seria la incorporació en un futur de professors bilingües (competents en català i en la llengua dels escolars) que poguessin dur a terme tasques de suport i de tutoria.

Caldrà veure, però, com aquest àmbit de planificació proposat pel Pla es concreta en actuacions eficaces que vagin assolint els objectius desitjats.

Al llarg d'aquesta explicació, es faran algunes valoracions encara incipients sobre aquestes qüestions.

TIPOLOGIA DE CENTRES

La presència d'alumnes immigrants a les aules és desigual: des d'aules que en tenen un 60 % fins a aules que no sobrepassen el 12 %. També és diversa la presència en una mateixa aula d'alumnes amb diferents llengües i cultures. N'hi ha

que tenen molta diversitat i n'hi ha on predominen alumnes d'un mateix origen cultural i lingüístic (xinesos, africans o llatinoamericans).

Seguidament es presenta una mostra de tres centres amb una tipologia diversa per tal de descriure quines són les decisions organitzatives que han decidit els docents en funció del tipus d'alumnat que tenen.

Col·legi públic Tanit

És un centre de primària de Santa Coloma de Gramenet, ubicat en un barri de nivell sociocultural baix. Un 60 % dels alumnes són de famílies castellanoparlants, un 35 % de famílies immigrades d'origen extracomunitari i un 5,5 % de famílies catalanoparlants.

L'aula de primer té vint-i-quatre alumnes de diversos orígens culturals i lingüístics: tres magribins, un pakistanès, un de l'Índia, un senegalès, un xinès i disset alumnes castellanoparlants (cinc dels quals són d'ètnia gitana i dos sud-americans). Hi ha alumnes parlants de set llengües diferents (els magribins parlen àrab i amazic), cap de les quals és el català.

El nivell de català és molt variat, depenent del moment en què s'han incorporat al centre. Catorze alumnes estan escolaritzats des dels tres anys i en tenen un nivell avançat, vuit s'han incorporat al llarg de l'educació infantil i tenen un nivell intermedi, i una nena xinesa es va incorporar a mitjan segon trimestre del curs i té un nivell de principiant.

Com a centre CAEP (centre d'atenció educativa preferent), disposa de recursos humans per atendre aquesta diversitat.

Durant el primer i segon curs de primària, la mestra de l'aula d'acollida treballa amb la tutora de l'aula ordinària durant quatre hores a la setmana. La resta d'hores aquests cursos disposen també d'una mestra de suport. Els alumnes que s'incorporen a partir del tercer curs estan integrats a l'aula ordinària i reben ensenyament de català a l'espai *aula d'acollida*.

Un estudi de tipus etnogràfic realitzat a l'aula de primer mostra la qualitat de la coordinació de totes dues mestres (aula ordinària i d'acollida), la varietat de recursos i materials emprats i les estratègies de suport per facilitar la participació de tots els alumnes i, especialment, de la nena xinesa recentment incorporada al centre (Arnau, 2009).

IES Joan d'Àustria (Castro i Montoya, 2008)

Aquest institut està ubicat al barri de la Verneda de Barcelona, on la majoria de l'alumnat nouvingut és de l'Amèrica Llatina, amb excepció d'una minoria d'origen xinès i magribí.

Els alumnes estrangers i els procedents de comunitats autònomes de l'Estat espanyol són adscrits a l'aula ordinària d'acord amb l'edat i el curs anterior seguit. Alternen l'assistència a l'aula ordinària i a l'aula d'acollida, segons tres nivells o agrupacions:

1) Alumnat sense cap coneixement de les dues llengües (català i castellà)

Cursa amb el grup ordinari les matèries que poden proporcionar *input* més comprensible (educació física, visual i plàstica, música i tutoria). Rep a l'aula d'acollida ensenyament del català i d'altres continguts acadèmics si així ho aconsella la seva adaptació curricular. La resta d'hores, fins a completar l'horari lectiu, és atès individualment o en grups molt reduïts per tal d'accelerar l'aprenentatge de la llengua vehicular i poder incorporar-se al més ràpidament possible al segon nivell o agrupació.

2) Alumnat que desconeix el català i pot comunicar-se en castellà

Assisteix un total de deu hores setmanals a l'aula d'acollida, on rep ensenyament de català, de les assignatures de socials i els dos crèdits variables amb una adaptació curricular adequada a les seves competències. El marc horari de les matèries de l'aula d'acollida coincideix exactament amb el de les matèries que cursen els companys autòctons a l'aula ordinària (català, socials, etc.). La resta de les matèries les cursa a l'aula ordinària.

Es considera que aquest programa li proporcionarà les competències bàsiques per a l'adquisició del nivell lllindar en català.

3) Alumnat que ja ha assolit el nivell lllindar

S'integra en el «curs pont», un curs de transició total a l'aula ordinària. Cursa a l'aula d'acollida com a mínim l'assignatura de català i un dels dos crèdits variables en funció de la seva competència. La resta del temps està ja integrat totalment a l'aula ordinària, on cursarà tots els continguts propis d'aquesta però amb una adaptació (d'exercicis, lectures i explicacions) a les seves necessitats lingüístiques.

El temps de permanència a l'aula d'acollida dependrà del seu ritme d'aprenentatge. Podrà ser de dos anys, però aquesta vinculació pot continuar en funció d'aquest mateix ritme. Atès que els alumnes cursen assignatures completes, són avaluats en funció dels objectius propis d'aquestes i les notes s'enregistren al seu expedient acadèmic.

Evidentment, l'organització aquí exposada depèn molt de les característiques del centre. Incorpora un programa adaptat a la diversitat inicial dels alumnes, garanteix una transició adequada a l'aula ordinària i proporciona un suport continuat mentre sigui necessari. La compatibilitat d'horaris entre l'aula ordinària i la d'acollida fa possible, sens dubte, aquesta adaptació.

És un bon marc per a la integració de l'alumnat estranger, però l'eficàcia d'aquesta integració dependrà, com és lògic, de la qualitat de l'ambient d'aprenentatge que es respiri a totes dues aules.

IES J. M. Guàrdia (Alzina, 2008)

Aquest centre està ubicat a Alaior (illa de Menorca), on s'ha produït un important flux migratori procedent del Marroc, dels països llatinoamericans i, en menor grau, de països europeus (bastants anglosaxons).

El centre disposa, com l'anterior, d'una aula d'acollida on es treballa amb grups reduïts (de quatre a deu alumnes), segons l'edat i el nivell de competència en català. Els alumnes estan integrats des del primer dia a l'aula ordinària seguint assignatures d'*input* comprensible.

Una de les característiques més diferencials i, a la vegada, innovadores del projecte del centre és la configuració de grups heterogenis (grups d'alumnes amb competències diverses, amb dificultats d'aprenentatge, amb necessitats educatives especials) que poden ser de tretze i que poden desdoblar-se en matèries com física, química, biologia i tecnologia. Es fa també una agrupació setmanal per matèries instrumentals (català, castellà i matemàtiques), de manera que dos grups de catorze es poden constituir en tres grups.

Això és possible gràcies a la flexibilitat de les estructures del centre, amb la participació de tots els professors que posen la seva dedicació i horari al servei d'un projecte comú.

Els departaments coordinen totes les accions. Les àrees de coneixement «parlen a partir de problemes concrets, contextualitzats des de la pràctica i l'experimentació» (p. 120).

És un centre on «els alumnes nouvinguts sempre han trobat algú que s'ha preocupat de la seva situació més enllà dels aspectes acadèmics» (p. 121).

El clima de convivència aconseguit i l'alta participació de les famílies és una bona valoració que fan tots els agents educadors.

COMPETÈNCIES, TRAJECTÒRIES ACADÈMIQUES, ACTITUDS

Les dades de què es disposa en relació amb aquestes variables són encara incipients i no poden donar, òbviament, una perspectiva global de l'adaptació dels nouvinguts, entre altres coses perquè, com s'ha dit, la vinguda ha estat massiva i s'ha produït en un temps rècord. Falta encara una perspectiva temporal més àmplia per copsar de debò la qualitat de la integració d'aquesta població.

Aquests alumnes han d'adaptar-se a un nou país i sistema escolar. I els que són d'incorporació tardana, han de desenvolupar en poc temps les competències lingüístiques necessàries per seguir el currículum acadèmic normal.

En aquesta situació, els problemes que es manifesten en el nostre context no s'allunyen gaire dels que apareixen en contextos semblants.

Competències

Maruny i Molina (2001) avaluaren la competència lingüística en català d'una mostra d'alumnes marroquins, escolaritzats en una àrea de la província de Girona i en els nivells compresos entre el tercer de primària i l'últim curs de l'educació secundària obligatòria.

Consideraren com a variables influents en la competència el temps d'estada al nostre país (menys de 18 mesos, entre 18 i 36 mesos i més de 36 mesos) i l'edat d'arribada.

Els resultats indiquen que l'edat d'arribada (més petits o més grans) no és un factor influent. En el mateix temps d'estada, els escolars més petits aprenen la llengua al mateix ritme que els més grans.

La variable més significativa era el temps d'estada i, per tant, el temps d'exposició al català. Només després de 36 mesos d'haver residit aquí, els adolescents aconseguien una competència bàsica en llengua oral i lectura, i una competència mínima en escriptura. Abans d'aquest període, totes les competències eren mínimes.

Aquestes valoracions coincideixen amb avaluacions realitzades en contextos com l'americà. Indiquen que, depenent del nivell d'alfabetització prèvia, es pot tardar entre cinc i sis anys d'exposició efectiva a la llengua per tal d'adquirir-ne una competència que possibiliti un rendiment acadèmic efectiu (Collier i Thomas, 1989).

Aquests treballs mostren que les competències escrites, bàsiques per al rendiment acadèmic, tarden bastant temps en aconseguir-se, la qual cosa exigeix una transició adequada a l'aula ordinària i un bon acompanyament, una vegada hi són incorporats.

Un estudi sobre el grau de competències assolides en català pels alumnes de primària de l'aula d'acollida (curs 2005-2006, mostra de 5.868, arribats la majoria durant els anys 2004-2005) (Vila *et al.*, 2009) informa que són acceptables els resultats generals sobre coneixement de català oral i escrit a nivell d'usuaris bàsics (nivell A2 del Consell d'Europa) (el 75,1 % superen la comprensió i el 53,1 % l'expressió).

Els factors que influeixen en les competències són: l'escolarització prèvia, els anys d'estada, l'edat (el coneixement del català augmenta des dels 7 als 11 anys, però després l'augment és més lent) i l'origen cultural i lingüístic. Pel que fa a aquesta última variable, s'afirma que els castellanoparlants i els romanesos, amb competències semblants, són els millors, seguits dels que parlen àrab i amazic i dels xinesos, amb les competències més baixes.

El Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu (2009) ha dut a terme l'any 2009 una avaluació de les competències en llengua catalana, llengua castellana (comprensió lectora, expressió escrita) i matemàtiques a tots els escolars de sisè de primària (dades de 58.969 alumnes, 7.383 dels quals són estrangers).

La prova de comprensió lectora valora la capacitat de llegir diferents tipus de text, de comprendre'n el significat i d'extreure'n informació. La prova d'expressió escrita valora les capacitats d'escriure de manera coherent, utilitzant expressions d'ús quotidià i emprant les normes bàsiques de la puntuació i l'ortografia.

Un dels objectius importants era comprovar el nivell d'assoliment de competències bàsiques (no nivells d'excel·lència) dels escolars en acabar aquesta etapa. La prova analitza la influència que certes variables poden tenir en els resultats, tals com el nivell socioeconòmic del centre (baix, mitjà i alt), la titularitat (privada, privada concertada i pública), l'origen dels alumnes per nacionalitat (espanyola, latinoamericana, magribina, xinesa, etc.) i el sexe.

Les dades que s'han fet públiques són dades molt globals i caldrà esperar a veure les dades definitives, la naturalesa de les proves i els criteris metodològics per tal de fer una interpretació més acurada dels resultats.

A falta, com s'ha dit, d'una informació més precisa, sembla que no hi ha una diferència important de competències en una llengua i l'altra i que els alumnes també es distribueixen en una proporció semblant en els diferents nivells de superació.

L'origen dels alumnes és una variable influent, a més de factors com el nivell socioeconòmic dels centres i la titularitat. Pel que fa a la llengua catalana, i de major a menor competència, l'ordre és el següent: nacionalitat espanyola, Europa Occidental, Europa de l'Est, Llatinoamèrica, resta d'Àfrica, la Xina i resta d'Àsia. I pel que fa a la llengua castellana: nacionalitat espanyola, Europa Occidental, Llatinoamèrica, Europa de l'Est, el Magrib, resta d'Àfrica, la Xina i resta d'Àsia. Aquestes dades confirmen les mostrades a l'estudi de Vila *et al.* (2009).

Els xinesos, una de les poblacions amb les competències lingüístiques més baixes, són els que tenen la competència matemàtica més alta. Els estudis posteriors que després es comentaran confirmen, però, que aquesta població mostra una trajectòria acadèmica més bona que altres grups, una vegada adquirides les competències bàsiques en les dues llengües, per a les quals necessiten un temps més llarg d'exposició.

Trajectòries acadèmiques

Siguan (1998), en un estudi sobre el rendiment d'alumnes immigrants en centres de Madrid i Barcelona, ha comprovat com la falta de competències en la llengua d'instrucció limita el rendiment acadèmic d'aquests alumnes.

Fullana, Besalú i Vilà (2003) han analitzat les trajectòries acadèmiques i els índexs de fracàs d'alumnes d'origen africà de primària i secundària (la majoria nascuts al Marroc i escolaritzats a Girona durant el curs 1997-1998). Els resultats indiquen per a aquesta població un índex de fracàs del 68 % (no superen els cor-

responents cicles educatius de primària i secundària). Aquest mateix índex és del 28 % per a la població general, un índex sens dubte també molt alt.

Una anàlisi de casos documenta la trajectòria escolar de quatre alumnes (tres marroquins i una gambiana). Els resultats indiquen que l'èxit o el fracàs depèn d'una constel·lació de factors entre els quals el temps d'escolarització no sempre és un factor decisiu. Quan coincideixen factors favorables com un bon nivell d'escolarització prèvia i bones expectatives de les famílies sobre el valor de l'escola, el progrés és bo. Quan, en canvi, se sumen factors negatius com un baix nivell d'escolarització i factors culturals que determinen baixes expectatives de les famílies (per a les filles) i una actitud opositora cap a la nova cultura, el progrés troba moltes dificultats. Aquest estudi apunta també altres factors com l'estabilitat familiar, la qualitat de l'escola i la relació amb la família.

Es conclou que no hi ha dues famílies iguals. No existeix una família de model únic per més que tendim a considerar com a homogenis els immigrants d'una mateixa cultura (en aquest cas islàmica). Això no obstant, els estudis amb mostres més nombroses indiquen tendències determinades per les cultures d'origen.

Alegre, Benito i González (2008) han estudiat els ritmes de transició de l'aula d'acollida a l'aula ordinària i les trajectòries acadèmiques d'una mostra de 200 alumnes de la secundària obligatòria d'onze IES de Catalunya. Aquestes són les dades més generals de l'estudi:

- Alumnes de l'Europa de l'Est: transició ràpida; el millor rendiment.
- Xinesos: transició lenta; rendiment superior a la mitjana de la mostra; el rendiment millora amb el pas dels anys.
- Llatinoamericans: transició lenta; diversitat de rendiments; les seves trajectòries s'assemblen molt a les dels alumnes autòctons del mateix context.
- Africans: transició molt lenta; el pitjor rendiment.
- Pocs alumnes de la mostra obtenen el títol de graduat en educació secundària.
- Índex més alt: alumnes de països de l'Est.

És evident que l'estudi mostra tendències en un context en el qual també apareixen diferències individuals. Aquest treball troba la confirmació en un altre sobre el rendiment i les trajectòries acadèmiques d'alumnes immigrants als diversos països europeus i a altres parts del món, a partir d'una reanàlisi de les avaluacions PISA (Dronkers, 2010). Els resultats més concloents són que les característiques individuals són més importants per explicar el rendiment que les macrocaracterístiques dels països d'origen i d'acollida (nivell de desenvolupament, estabilitat política, etc.).

Hi ha, però, tendències que apunten que pesen més els factors (culturals, escolars, etc.) dels països d'origen que els dels països d'acollida. Els alumnes procedents de països d'origen cristià rendeixen més que els de països islàmics, però no són millors que els de les religions orientals. L'explicació que avança l'autor és que

la causa no és religiosa sinó cultural: el grau més elevat de discriminació que perceben els musulmans i uns valors (escola, gènere, etc.) que contradiuen parcialment les condicions d'èxit a les societats modernes. El gran valor que l'educació té per als xinesos explica els millors resultats d'aquesta població. Però els valors, com diu l'autor, mai no són eterns i van canviant.

ACTITUDS

Es disposa d'una única enquesta d'àmbit reduït que ha valorat les actituds dels escolars estrangers envers les dues llengües oficials (català i castellà) (Lapresta, Huguet i Janés, 2008). Es va fer amb una mostra de 255 subjectes de quatre instituts de Lleida i deu d'Osona. Els autors categoritzen les actituds envers cadascuna de les llengües en *favorables*, *neutres* i *desfavorables*, a partir d'un contínuum de puntuació que va de 0 a 10. Les preguntes són del tipus: «tots els alumnes de Catalunya haurien de saber el català», «és desagradable aprendre català», «m'agrada sentir el castellà» i «és avorrit aprendre el castellà».

Les conclusions més generals de l'estudi són que no hi ha actituds desfavorables envers cap de les dues llengües, però el col·lectiu llatinoamericà és el que es mostra menys favorable al català i més favorable a la seva llengua.

Aquesta actitud respecte al català la interpreten els autors en el sentit que «possiblement molts d'aquests immigrants escullen Catalunya com a destinació sense conèixer la realitat lingüística del nostre país. I fins i tot, en el cas d'ésser conscients d'aquesta realitat, poden pensar que tenir un domini del castellà és més que suficient, atès que és la llengua oficial de l'Estat i, en conseqüència, no cal aprendre català per viure a Catalunya» (p. 191).

D'altra banda, la facilitat que tenen de comunicar-se amb la resta dels companys de l'institut, tant si són catalanoparlants com castellanoparlants, fa que atorguin menys valor instrumental al català. Les observacions fetes per alguns docents confirmen aquestes explicacions.

L'alumnat escolaritzat a Osona mostra actituds més positives envers el català que envers el castellà i el de Lleida les mostra de manera inversa. L'explicació que s'avança és que a Osona hi ha una tradició més llarga en l'acollida als nouvinguts i tal vegada més possibilitat d'interaccionar amb els catalanoparlants.

Quan els autors correlacionen les actituds amb la competència en català, s'observa que quan millora la competència, milloren les actituds. La pregunta que es planteja amb aquesta afirmació és: les actituds favorables tenen un efecte positiu en l'aprenentatge de la llengua o en millorar la competència en la llengua milloren les actituds?

Les actituds són una disposició canviant, de tal manera que una bona acollida i un bon ambient per a l'aprenentatge de la llengua poden convertir unes acti-

tuds inicialment neutres en favorables i, a la inversa, una actitud neutra pot convertir-se en desfavorable no només a la llengua sinó també a la mateixa societat d'acollida, si aquest ambient d'aprenentatge és de poca qualitat.

LA VEU DELS NOUINGUTS

Alegre, Benito i González (2006) han dut a terme un estudi molt interessant sobre «l'acollida vista pels seus protagonistes». L'estudi està basat en entrevistes en profunditat a 49 alumnes nouvinguts de 1r a 4t d'ESO del curs 2004-2005 amb una mitjana de 2,7 anys de residència a Catalunya. Eren d'origens culturals i lingüístics molt diversos i assistien a 6 instituts, ubicats la majoria en contextos castellano-parlants (5 de 6 centres) i amb una composició de l'alumnat també diferent. L'estudi es va completar amb entrevistes a 15 de les famílies dels alumnes i també amb informació aportada per grups de discussió dels professors d'aquests centres.

L'estudi no pretenia tant presentar valoracions representatives del conjunt de Catalunya com «valorar determinats processos educatius i situar-los contextualment» (p. 229).

Els temes fonamentals que van abordar les entrevistes es referien a com veien l'adaptació en els primers moments, les relacions a l'aula (professors i alumnes), les relacions amb els companys, el currículum, el pas per l'aula d'acollida, l'estada a l'aula ordinària, les relacions família-escola, el valor que atorguen al català i les expectatives de futur.

Tot i haver-hi algunes diferències d'opinió entre ells, val a dir que compartien moltes de les valoracions sobre el procés d'acollida.

L'adaptació en els primers moments va ser difícil per als problemes de comunicació i d'adaptació al nou sistema. Reben alguna mostra de rebuig dels autòctons, rebuig que de cap manera era generalitzable.

Estaven perplexos per la relació alumne-professor, una relació molt més permissiva que la viscuda a les escoles dels seu país. Veien els companys autòctons més immadurs, indisciplinats i disruptors. Valoraven la proximitat i la facilitat de comunicació amb els professors d'aquí. I alguns apuntaven l'aplicació de càstig físic al seu país d'origen.

Pel que fa al currículum, els alumnes dels països de l'Est explicaven que el ritme d'aprenentatge i les dificultats de les matèries eren al seu país molt superiors als d'aquí. Des d'aquest punt de vista, consideraven que rebien ensenyança en continguts ja superats amb un retard que es podia xifrar entre un i dos anys.

Valoraven l'aula d'acollida com a espai d'aprenentatge del català, d'ambient càlid i de bones relacions. Alguns alumnes, més competents, afirmaven que, de vegades, els continguts eren excessivament infantilitzats i que aprenien poc al cap d'un cert temps.

A l'aula ordinària tenien una sensació de desemparament perquè entenen molt poc a causa de la falta de competència en català i de la manera de comunicar-se els professors. De vegades, el treball autònom que se'ls proposava estava deslligat del que feien la resta dels companys a la classe.

Aquestes observacions sobre l'aula ordinària coincideixen amb les que formulen escolars immigrants als EUA (Harklau, 1994) i Austràlia (Lantolf i Pavlenko, 2001), països que tenen una major tradició d'atenció educativa a aquesta població.

La majoria de les relacions que mantenen amb els companys eren homogènies (amb els que són del mateix origen), sobretot si en el moment de la seva incorporació podien mantenir contactes amb membres d'aquest grup. Això depenia també del caràcter més o menys tancat del grup. La falta de competència lingüística en català era, evidentment, una barrera a la comunicació. Hi havia alumnes que manifestaven que després de dos anys d'estada al centre no havien establert cap relació amb els autòctons.

Sobre les relacions entre les famílies i l'escola, les opinions eren diverses. Els pares d'alumnes de països de l'Est i alguns llatinoamericans manifestaven que allà eren més estretes. No era el cas dels marroquins, per als qui l'escola d'aquí és millor que la del seu país. Acceptaven que les relacions quedaven limitades pels problemes de comunicació.

La majoria dels alumnes i de les famílies mostraven interès a continuar els estudis. Ara bé, bastants alumnes ho veien complicat pels problemes de rendiment.

Finalment, aquest estudi assenyala que la majoria dels alumnes perceben que el castellà té un valor d'ús més alt que el català. La presència del català a les seves xarxes de relació quotidiana era pràcticament nul·la. El català serveix a l'institut, però fora poc. Valoren, això sí, el català com a llengua de treball.

Aquest estudi fa patents les dificultats amb les quals es troben els alumnes immigrants, sobretot els que s'incorporen tardanament al sistema educatiu. Està fet en un moment en el qual tot just començava a definir-se i aplicar-se el Pla per a la Llengua, la Interculturalitat i la Cohesió Social, un moment d'arribada massiva d'escolars. Encara convivia les primeres solucions adoptades (els tallers d'adaptació escolar) i les aules d'acollida actuals.

És evident que hi ha instituts, com els presentats en fer referència a les tipologies lingüístiques, que ja incorporen un bon sistema d'acollida. Però no és menys cert també que aquests són els problemes que amb tot realisme han expressat uns alumnes i que cal afrontar-los amb les estratègies i recursos adequats.

ELS REPTES

La superació dels reptes que té plantejada l'escola actual implica diverses consideracions: la formació de professors, un nou *ethos* d'escola, recursos adients a les necessitats i la millora en l'estructura de la secundària. I tot això amb l'objectiu de tenir una escola cada vegada més inclusiva.

La formació de professors

Els professors són l'element fonamental del canvi que l'escola necessita i la seva formació és, per tant, un dels requisits fonamentals per a la millora. Una formació que s'ha d'exigir a totes les institucions universitàries que formen futurs professors, on no sempre i per motius d'estructures internes de poder es prioritzen del tot les necessitats formatives de la població escolar i, en conseqüència, les dels futurs docents. Una formació dirigida als professors en exercici, tant els que ensenyen a l'aula d'acollida com als que ho fan a l'aula ordinària.

Fins ara la formació s'ha centrat més en els professors de l'aula d'acollida i poc o quasi gens en els de l'aula ordinària. A l'aula ordinària es juga la qualitat de les trajectòries acadèmiques dels alumnes, la seva autoestima i, probablement també, l'extensió de la xarxa de relacions a dintre i fora de les parets de l'aula (Alegre, Benito i González, 2006).

L'experiència de recerca i formació acumulada en entorns on hi ha alumnes immigrants en aules ordinàries indica que es pot fer un ensenyament de qualitat dels continguts del currículum dirigit a tots els alumnes (autòctons i nousvinguts) (Echevarria, Short i Vogt, 2008). Un ensenyament que, a la vegada que proporciona elements protectors (ajuts a la comprensió, a l'expressió), és significatiu i motivador i promou activitats de cooperació i interacció entre autòctons i immigrants (Arnau, 2009).

Aquesta formació ha de tenir cura també dels processos de tutorització (orientació als alumnes i comunicació amb les famílies). Cal disposar d'un bon equip de formadors, basar-se en la presentació i reflexió sobre experiències exitoses, en les aportacions dels professors més capacitats i en la col·laboració de persones que estiguin fent recerca formativa. Ha d'implicar professors amb objectius d'observació i reflexió a llarg termini amb la finalitat de promoure canvis eficaços a la pràctica que puguin ser avaluats (González i Darling-Hammond, 1997).

El Departament d'Educació (2007), a partir d'aquests criteris, ja ha estat aplicant un programa de formació de professors en el marc del Pla per a la Llengua, la Interculturalitat i la Cohesió Social que incidirà en l'aula ordinària dels centres de secundària.

Un ethos del centre adequat a la nova situació

És a dir, una moral que orienti uns objectius i procediments compartits per tot el professorat. Això és necessari per tal que el pla de formació no quedi limitat a algun professor motivat, sinó que sigui el resultat d'un projecte compartit. Ha de promoure l'aprenentatge comunitari i col·legial de tots els docents del centre i també de fora, mitjançant xarxes de comunicació.

Aquesta moral ha de portar, probablement, a un canvi en les estructures del centre, tal com s'ha fet palès en les tipologies presentades (flexibilitat horària, coordinació entre professors, etc.), i a l'estabilitat de les plantilles implicades en projectes innovadors.

Recursos adients a les necessitats

S'han de prioritzar les necessitats de l'alumnat de cada centre. Si es considera que és important l'èxit acadèmic de l'alumne al nivell que sigui possible (un èxit sense el qual no es pot donar una veritable integració), cal assignar-hi els recursos necessaris. Això sobretot en centres de secundària on hi ha alumnes d'incorporació tardana al sistema educatiu. A tall d'exemple s'assenyala que alguns centres d'Holanda, a més de les aules d'atenció especial als immigrants, disposen de dos tutors especialistes en les diverses assignatures que donen una atenció individualitzada en coordinació amb el professor de l'aula ordinària.

Millora en l'estructura de l'ensenyament secundari obligatori

És evident que una estructura d'ensenyament en la qual fracassen un 30 % dels alumnes autòctons no és un bon terreny on puguin reeixir els alumnes nous. Quan les condicions no són bones per als autòctons, menys ho són per als immigrants.

L'estructura actual de secundària, amb una trajectòria uniforme per a tots, no és la millor via per a l'èxit acadèmic. Els alumnes immigrants i els autòctons acaben la secundària obligatòria no només amb un sentiment de fracàs, sinó també amb la falta d'una formació que els motivi i els prepari per al món laboral, al qual tard o d'hora s'hauran d'incorporar.

Aquesta reflexió sembla que ja ha calat en les autoritats educatives, ja que volen canviar aquesta estructura rígida. Tot i que el nou pacte educatiu encara està en fase de proposta, s'apunten alguns canvis en aquesta direcció: agrupació de matèries per àmbits, especialment en els primers cursos, reduint el nombre d'assignatures i de professors, així com diverses vies: programes preprofessionals i programes amb continguts suavitzats (Aunión, 2010).

Una escola inclusiva

Totes les propostes de millora han de coincidir en un model que no és tant el d'una escola *multi-* o *intercultural*, sinó el d'una escola *inclusiva* que proporciona igualtat d'oportunitats, que compensa les limitacions i que crea ocasions per connectar qui són els altres, aprofitant les nombroses oportunitats que donen les matèries del currículum, inclosa l'educació cívica en actituds i conductes.

Cal apuntar, finalment, que no és previsible que continuï aquesta allau d'immigració tan nombrosa i en tan poc temps, la qual cosa permetrà a l'escola de fer front amb majors garanties a un alumnat que cada vegada serà menys nouvingut.

BIBLIOGRAFIA

- ALEGRE, M. A.; BENITO, R.; GONZÁLEZ, Sh. (2006). *Immigrants als instituts: L'acollida vista pels seus protagonistes*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill: Mediterrània. (Polítiques; 55)
- (2008). *De l'aula d'acollida a l'aula ordinària: Processos d'escolarització de l'alumnat estranger*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona: Institut de Govern i Polítiques Públiques.
- ALZINA, P. (2008). «Inclusió de persones nouvingudes? Fins quan seran nouvinguts? L'experiència de socialització de l'IES J. M. Guàrdia». A: INSTITUT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ JOSEP PALLACH [ed.]. *Nouvinguts, fins quan?: La incorporació de l'alumnat estranger nouvingut al currículum ordinari*. Girona: ICE: Universitat de Girona, p. 105-184.
- ARNAU, J. (2005). «El modelo catalán de atención educativa a los escolares inmigrantes». *Cultura y Educación*, núm. 17 (3), p. 265-282.
- (2009). *La integració acadèmica i social dels alumnes nouvinguts a l'aula ordinària: Un estudi de casos*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- AUNIÓ, J. A. (2010). «El debate del pacto educativo». *El País* (26 febrer).
- CASTRO, G.; MONTÓYA, G. (2008). «IES Joan d'Àustria. Una altra organització de l'aula d'acollida». A: INSTITUT DE CIÈNCIES DE L'EDUCACIÓ JOSEP PALLACH [ed.]. *Nouvinguts, fins quan?: La incorporació de l'alumnat estranger nouvingut al currículum ordinari*. Girona: ICE: Universitat de Girona, p. 181-184.
- COELHO, E. (2005). *Ensenyar i aprendre en escoles multiculturals: Una aproximació integrada*. Barcelona: ICE: Horsori.
- COLLIER, V. P.; THOMAS, V. P. (1989). «How quickly can immigrants become proficient in school English». *Journal of Educational Issues of Language Minority Students*, núm. 16, p. 187-212.
- CONSELL SUPERIOR D'AVUACIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU (2008). *Sistema d'indicadors d'educació de Catalunya*. (Informes; 12)
- (2009). *L'avaluació de sisè d'educació primària 2009*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. (Quaderns d'Avaluació; 15)
- DRONKERS, J. (2010). *Educational Performance of Immigrant's Children: Influences of Socie-*

- ties and Education of their Countries of Origin and Destination*. Maastricht: Maastricht University. Research Centre for Education and the Labour Market.
- ECHEVARRIA, J.; SHORT, D.; VOGT, M. (2008). *Implementing the SIOP Model through Effective Professional Development Coaching*. Boston: Pearson Education.
- FULLANA, J.; BESALÚ, X.; VILÀ, M. (2003). *Alumnes d'origen africà a l'escola*. Girona: CCG. GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2004). *Pla per a la Llengua, la Interculturalitat i la Cohesió Social* [en línia]. <<http://www.xtec.es/acollida>>
- (2007). *Pla per a l'actualització de la metodologia de la immersió en l'actual context socio-lingüístic, 2007-2013*. [Document intern]
- (2008a). *Evolució de les aules d'acollida i del seu alumnat des del curs 2004-5 fins al curs 2008-9*. [Document intern]
- (2008b). *Jornades de reflexió sobre els plans educatius d'entorn*. [Document intern]
- GONZÁLEZ, J. M.; DARLING-HAMMOND, L. (1997). *New Concepts for New Challenges: Professional Development for Teachers of Immigrant Youth*. McHenry, IL: CAL: Delta Systems.
- HARKLAU, L. (1994). «ESL versus mainstream classes: contrasting L2 learning environments». *Tesol Quarterly*, núm. 28 (2), p. 241-272.
- LANTOLF, J. P.; PAVLENKO, A. (2001). «(S)econd (L)anguage (A)ctivity theory: understanding second language learners as a people». A: BREEN, M. P. [ed.]. *Learner Contributions to Language Learning*. Harlow: Longman, p. 141-171.
- LAPRESTA, C.; HUGUET, A.; JANÉS, J. (2008). «Anàlisi discursiva de les actituds lingüístiques de l'alumnat nouvingut a Catalunya: una aproximació qualitativa». A: *Recerca i immigració*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Secretaria per a la Immigració. (Ciutadania i Immigració; 1), p. 53-69. [Aquest tema el tracten també a *Nouvinguts, fins quan?* Girona: ICE: Universitat de Girona (2008-2009)]
- MAJÓ, M. (2005-2006). *Els plans educatius d'entorn, una xarxa, a Catalunya, de complicitats socioeducatives. Estudi dels PEE de Girona, Manlleu i Mataró*. [Estudi del curs 2005-2006]
- MARUNY, LL.; MOLINA, M. (2001). «Identidad cultural y aprendizaje lingüístico: el caso de la inmigración». *Textos*, núm. 26, p. 55-64.
- QUEROL, E.; STRUBELL, M. (2009). *Llengua i reivindicacions nacionals a Catalunya*. Barcelona: UOC.
- SIGUAN, M. (1998). *La escuela y los inmigrantes*. Barcelona: Paidós.
- VILA, I.; CANAL, I.; MAYANS, P.; SERRA, J. M.; SIQUÉS, C. (2009). «Las aulas de acogida de la educación primaria de Catalunya el curso 2005-2006. Sus efectos sobre el conocimiento del catalán y la adaptación escolar». *Infancia y Aprendizaje*, núm. 32 (3) (2009), p. 307-327.

Migracions i societat. Aspectes sociogeogràfics

ÀNGELS PASCUAL DE SANS

Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials
Universitat Autònoma de Barcelona

En dies passats ja hem tingut algunes sessions d'aquest cicle anomenat «Migracions i societat». No les he pogut sentir totes, lamentablement. Així que és fàcil que repregui alguna de les qüestions ja debatudes amb anterioritat. Espero tanmateix poder afegir algun element nou, o més aviat aportar un nou punt de vista sobre coses ja tractades.

A la darrera sessió, el dia 19 de gener, vàrem tenir una excel·lent exposició de presentació d'una recerca en curs sobre un aspecte concret de la temàtica de les migracions. Jo, per la meua banda, faré una exposició molt més general, perquè les recerques més acotades en les quals participo les estan portant a terme persones del grup de recerca que dirigeixo (Grup de Recerca sobre Migracions, GRM) i és més aviat a elles a qui correspon presentar-ne els resultats.

Aquestes exposicions generals són un risc perquè ja tots nosaltres sabem moltes coses sobre el tema que ens ocupa, hem llegit i sentit molta informació i molta valoració i hem reflexionat detingudament sobre unes qüestions centrals del debat ciutadà actual. Així doncs, com que el meu àmbit de treball es troba situat a cavall entre la sociologia i la geografia, procuraré introduir en la meua exposició, al costat de la migració, el tema del lloc i la seva importància en la configuració de les històries migratòries. Això porta a plantejar no només com es produeix i què representa la mobilitat espacial de la població, sinó també què és el que propicia o dificulta l'estabilitat de l'assentament i les qüestions que se'n deriven per a la societat catalana. Aquest és un tema la importància del qual és ben present al llarg de la història d'un país com el nostre, on hi ha un pas constant de gent al llarg de la història, i que és un país colonitzat i alhora colonitzador d'altres terres, repoblades en alguns casos amb forts trasllats de població. Però es tracta d'una qüestió menys tinguda en compte. Potser perquè la inestabilitat, la fugacitat d'alguns assentaments, en dificulta l'estudi: és més fàcil indagar sobre les persones que es queden que no pas sobre les que se'n van.

Intentaré, al mateix temps, centrar la meua exposició en un tema acotat, utilitzant algunes de les consideracions que sobre el tema de la relació entre llengua i migració vaig exposar fa poc temps en un col·loqui germanocatalà de lingüistes que va tenir lloc a Alemanya, a la Christian-Albrechts-Universität de Kiel (octubre de 2008).

M'agradaria en primer lloc resumir alguns trets —uns més coneguts que d'altres— que caracteritzen el debat actual sobre la migració als Països Catalans. Són trets que corresponen majorment al tractament que es fa de la qüestió en els mitjans de comunicació i en els debats ciutadans, però que també han traspassat a ambients acadèmics. Alguns són simplement opcions d'enfocament però d'altres són distorsions introductores de biaixos amb els quals tots plegats, acadèmics inclosos, hem acabat ensopegant i que finalment afecten la percepció global de les migracions.

a) D'uns anys ençà, es deixa de parlar de migració procedent de l'Estat espanyol (migració interior de l'Estat espanyol) per passar a tractar quasi exclusivament la migració procedent de l'estranger (migració exterior), i més particularment de migració d'estrangers. Es fa un tall entre aquests dos fenòmens i el segon esborra la importància de l'altre.

b) Es parla bàsicament d'immigració i molt poc d'emigració. Unes persones arriben als Països Catalans i d'altres se'n van des d'aquest àmbit cap a d'altres, i moltes vegades les mateixes persones van i vénen o vénen i van, i es mouen també per l'interior de l'àmbit. Hi ha una focalització notable sobre l'arribada de persones (immigració), deixant de banda la sortida (emigració). Bé, de fet, en realitat el que interessa en el debat corrent és quantes persones «de fora» hi ha en un moment donat. I sobretot quantes són estrangeres.

c) Hi ha un alt grau de confusió en l'ús dels termes *estranger*, *immigrant* i *immigrat*. La confusió semàntica en aquest terreny és xocant, i s'estén fins i tot a l'equiparació entre immigrant i treballador no qualificat. No és estrany, doncs, que hi hagi confusió en el debat del carrer o dels mitjans de comunicació; de fet, es pot dir que són construccions socials sense correspondència amb la realitat, però també en molts treballs acadèmics es troba l'ambigüitat i la indefinició. A vegades les ciències de la societat utilitzen conceptes amb una imprecisió que no es permetria en altres disciplines científiques. I quan la definició és precisa (com és el cas del concepte *estranger*) s'hi associen característiques de manera igualment imprecisa.¹

d) Es para molta més atenció a un tipus social de migrant que a un altre. Així, els desplaçaments de treballadors poc qualificats es prenen en consideració molt

1. Hi ha una tendència —en aquest terreny i en d'altres— al que en podríem dir l'etiquetatge abusiu, i justament sobre qüestions molt imprecises. Quan qualifiquem alguna persona o grup de persones amb el terme *immigrant*, d'alguna manera això engloba exhaustivament tota la seva persona, reduïm el tot a una part. Ho fa la gent al carrer, però els nostres estudis hi contribueixen.

més sovint que els de funcionaris, empresaris, executius o artistes. Tampoc es presta gaire atenció al tema dels jubilats europeus i dels turistes, tot i que sí que es tenen en compte en el cas de les illes Balears i del País Valencià, però com a fenomen relativament desvinculat de la immigració.

e) Hi ha una forta tendència a tractar els aspectes que es consideren problemàtics de la migració, en la línia del miserabilisme que impregna sovint la recerca en ciències de la societat. I això a pesar de l'esforç didàctic, a vegades moralitzant, dels responsables de les institucions públiques i de les associacions per insistir en els beneficis de la migració. Aquest discurs públic moltes vegades va paral·lel al de reforçament de la visió problemàtica.

f) No se sol donar prou importància a la qüestió de la identificació geogràfica de les persones amb els llocs, i especialment amb uns llocs singulars, que serien llocs propis o idiotops, i el paper que tenen en les històries personals i col·lectives.

g) La insistència en el tema de la mobilitat allunya la consideració del tema de l'assentament, que n'és la seva contraproposició, l'altra cara de la relació entre les persones i els llocs.

El conjunt d'aquests elements donen com a resultat una imatge força esbiaixada de la situació de la migració als Països Catalans, tot i que potser lentament aquesta imatge es va redreçant, amb algunes aportacions interessants. La migració entesa com a relació dels individus i dels col·lectius amb l'espai és un tema sens dubte central en l'articulació de tot el conjunt social, i no és doncs d'estranyar que hagi estat objecte d'apropiació per banda de discursos ideològics i polítics. Precisament el tema que vull tractar aquí —migració i llengua— és un exemple particular del risc de distorsió en temes sensibles com aquest.

És ben palesa, i no gens gratuïta, la preocupació per la situació de la llengua catalana als territoris on és la llengua bàsica. Ara bé, tot sembla indicar que s'ha vinculat excessivament l'actual situació precària del català amb els forts desplaçaments de població. Ha estat un recurs fàcil, com passa també en altres camps que —segons ens diuen els polítics— preocupen la ciutadania. Els estudiosos de la població ja ho hem assenyalat moltes vegades en relació amb qüestions com l'atur, la delinqüència, la precarietat de serveis i la manca o mala qualitat dels habitatges i de l'urbanisme. I possiblement també és el cas de la llengua.

No es tracta pas de negar la relació entre llengua i migració. Es tracta però de veure que, una vegada més, la presència de població estrangera, i la immigració en general, és un tema al qual es recorre per evitar el plantejament de problemàtiques molt més profundes i estructurals de la societat catalana. En la situació difícil del català hi intervenen de manera radical factors bàsics altres que la migració. En aquest sentit, és clar que la debilitat present de la societat catalana i la forta dependència d'una política espanyola centralista (en tots els camps, no només en la qüestió lingüística) són determinants per entendre què passa i quines són les ame-

naces que pesen sobre la llengua com a element conformador de la identitat col·lectiva.

Ara bé, ja que estem parlant de migració i societat, voldria fer referència a unes característiques específiques del fenomen migratori que poden incidir efectivament en la qüestió de la llengua. I em cenyiré al cas del Principat, tot i que moltes de les consideracions serien extensibles al conjunt del territori català. Aquestes característiques es poden resumir així:

1. La *contundència* dels fluxos migratoris. Dintre de la continuïtat dels moviments migratoris que és habitual en qualsevol societat, a Catalunya hi ha uns períodes d'entrades molt intenses de població. Són fluxos de pes i que es produeixen en períodes curts. Això s'observa tant en el cas de les migracions procedents d'Espanya en els anys vint i trenta i en els anys cinquanta i seixanta del segle XX com en les procedents de l'estranger a final d'aquest segle i a l'inici del segle XXI.

2. La *heterogeneïtat* elevada de la composició dels fluxos, tant pel que fa a la seva procedència i destinació geogràfica com a les classes socials implicades. Els estudis socials solen posar poca atenció en aquesta diversitat.

3. La *provisionalitat* de l'assentament d'una part de la immigració que arriba a Catalunya. Hi ha una forta entrada de gent, una part de la qual s'hi instal·la de manera més o menys permanent i una altra part que emigra de nou.

4. La *superposició* entre les migracions que es produeixen entre Catalunya i Espanya i les que es produeixen entre Catalunya i països estrangers. Unes i altres es reforcen parcialment pel que fa a l'aportació de característiques culturals i lingüístiques.

5. La *coincidència* entre la llengua de l'estat del qual Catalunya forma part actualment i la d'una proporció molt considerable de la immigració.

Tot plegat conforma ara un panorama d'una societat amb components molt diversos, i al mateix temps amb un alt grau de foraneïtat i notable presència de transeünts. Aquesta situació proporciona un dinamisme demogràfic i una convulsió social que vénen a afegir-se a les derivacions de les dinàmiques migratòries del segle passat. A continuació tractaré d'ampliar el que he volgut sintetitzar esquemàticament, posant èmfasi especial en allò que afecta el tema de la situació de la llengua catalana a Catalunya.

LA CONTUNDÈNCIA DELS FLUXOS

Els desplaçaments de població que en alguns moments del segle XX es van originar en diferents zones d'Espanya amb destinació a Catalunya van representar una entrada en aquest darrer país de centenars de milers de persones foranes, moltes de les quals s'hi van quedar, i es van generar unes anades i vingudes considerables entre els llocs d'origen i els de destinació. Fluxos d'aquesta magnitud no són

habituals, fora de situacions excepcionals de conflictes bèl·lics o catàstrofes climàtiques. En els anys cinquanta i seixanta —amb el precedent dels anys de la dictadura de Primo de Rivera i dels desplaçaments directament lligats a la guerra del 1936-1939— es tractava d'uns fluxos que partien d'una societat eminentment agrària i es dirigien cap als punts d'industrialització, al País Basc i a Catalunya, afegits als desplaçaments institucionals de funcionaris de l'Estat (Cardelús, Pascual de Sans i Solana Solana, 1999, p. 125). Per tenir una idea de l'ordre de magnitud d'aquests fluxos i la seva incidència en la població de Catalunya podem citar, pel que fa als anys seixanta, que el saldo migratori directe (diferència entre entrades i sortides) amb Espanya només per al període 1962-1970 va ser de 640.128 persones, que sobre una població de 3.925.779 en el cens de 1960 representaria un 16 %.

Unes dècades més tard, a final del segle passat i en aquest primer decenni del segle XXI, s'ha produït una nova arribada forta de població forana a Catalunya —ara població estrangera, que s'afegeix a la que segueix arribant d'Espanya—, que sembla molt forta però no excedeix de moment la contundència numèrica dels fluxos anteriors. Tot i així, l'ascens de població estrangera resulta ben notable. Si en el cens de població de 1991 constaven 28.561 estrangers a Catalunya, els empadronats en data 1 de gener de 2008 ascendien a 1.097.966,² ara bé, sobre una població total (7.354.441 habitants empadronats) molt més alta que el 1991 (6.115.579 habitants censats per l'Instituto Nacional de Estadística (INE). La proporció passa d'estar per sota del 0,5 % el 1991 i del 2,9 % l'any 2000 a situar-se a prop del 15 % el 2008.

LA HETEROGENEÏTAT EN LA COMPOSICIÓ DELS FLUXOS

La constatació d'aquests grans fluxos a què m'acabo de referir acaba sent un mal resum de la qüestió, i encara més quan es consideren només les entrades de població (immigració) i no les sortides, i només les que són protagonitzades per treballadors de categories laborals baixes. Els fluxos són sempre pluridireccionals, n'hi ha contínuament des de diferents procedències i cap a diferents destinacions —amb intensitats oscil·lants, això sí— i totes les categories socials participen de la mobilitat. Es mou molta gent en cerca de seguretat i en cerca de treball, en tots els nivells de qualificació, des del peonatge agrícola o de la construcció fins a les feines més qualificades, siguin enginyers, metges, advocats, professors, etc. Però també va i ve gent per muntar empreses o per fer negocis, legalment o al marge de la llei. I vénen i van jubilats, estudiants i familiars dels que es desplacen. I els turistes es-

2. Xifra que, com és sabut, no inclou les persones no registrades, que representen un nombre fluctuant però certament elevat i, per contra, pot tenir un cert grau de sobreestimació (duplicacions, absències no detectades...).

trangers o espanyols, que han crescut exponencialment en els darrers anys, amb estades de durada variable.

Encara que les aparences —i la publicitat que les conforma— semblin indicar el contrari, les categories més mòbils no són pas les de nivell més baix. Més aviat al revés. El que passa és que sovint no s'aplica el nom *immigrant* o *emigrant* a l'estudiant, el professor, la persona que es desplaça per treballar de directiu, l'empresari, el comerciant, el jubilat, el funcionari, l'artista. Però aquestes categories existeixen i es mouen, i de quina manera! Alguns sectors de població tenen la mobilitat inscrita ja en la seva carrera: vegi's el cas del funcionariat, des de sempre, o els empleats d'empreses públiques o privades d'àmbit estatal o multinacional, i cada vegada més es demana disponibilitat al desplaçament també a altres categories de població. Això ja es podia constatar en les migracions procedents d'Espanya en dècades passades, quan les categories amb la taxa de mobilitat més alta no eren pas els treballadors sinó els professionals i tècnics, els directius d'empreses i els funcionaris públics superiors (a part, és clar, de les forces armades, la categoria més mòbil). I en el cas dels fluxos d'estrangers del tombant d'aquest segle, és prou clara la presència de persones procedents de l'estranger no només entre els treballadors no qualificats sinó entre les categories citades més amunt. Aquestes categories «altes» no formen el gruix quantitatiu de la immigració, evidentment, però és que tampoc formen el gruix de la població en el seu conjunt. I són aquestes categories les que, pel seu prestigi i pel seu poder, tenen al cap i a la fi una major incidència sobre la societat, en tota una varietat de qüestions importants, entre les quals hi ha la llengua³ (Pascual de Sans, Cardelús, 1990, p. 192).

LA PROVISIONALITAT DELS ASSENTAMENTS

És obvi que el tema de la migració no s'exhaureix amb la simple consideració que unes persones que surten d'un lloc se'n van a viure a un altre lloc. Les històries migratòries són molt variades, amb trajectòries a vegades simples i altres vegades ben complexes, i les relacions amb els llocs implicats ofereixen també tota una gamma de possibilitats.

Hi ha una part de la població que arriba a Catalunya que no s'assenta al país o ho fa de manera provisional. Algunes persones hi estan de pas per elecció, perquè la destinació del seu projecte migratori és una altra i Catalunya és aleshores una etapa (tot i que el projecte pot variar amb les circumstàncies, és clar). Unes altres hi estan de pas perquè tot i ser Catalunya la destinació elegida no poden esta-

3. En això haig de dissentir de l'opinió de molta gent i també del parer d'alguns estudiosos, que defensen que els forasters de nivell social alt s'adapten millor als costums del lloc on s'instal·len, perquè el seu nivell cultural els permet accedir a eines com ara la llengua (vegeu, per exemple, Portes, 2008). No cal dir que aquesta òptica és ben pròpia d'una visió del «nord».

bilitzar la seva situació per falta de reconeixement legal, per falta de treball o per algun altre impediment major. I encara unes altres són a Catalunya perquè de moment han vist tancades les portes d'altres destinacions.

Prenent el cas d'una persona (o un grup familiar o d'un altre tipus) que arriba a Catalunya, la relació que s'estableix amb la societat d'aquest país pot donar lloc a un seguit de figures: el *transeüint* o *passavolant*, que està de pas per les circumstàncies que sigui, triades o imposades, i actua com a tal; el *forà* o *foraster*, que es manté com a persona externa; el *resident temporal*, que ja entra en el joc de la societat on ha arribat —tot i que tingui la idea que és per un temps més o menys acotat—; el *resident permanent*, que després d'un procés de durada variable ja passa a ser un integrant més del país on s'instal·la, i el *transterrat*, terme que es podria aplicar al resident permanent que opta per quedar al marge de la societat de recepció i mantenir de manera predominant els vincles amb una altra societat, generalment la de procedència.

Moltes de les persones que han arribat a Catalunya, espanyoles o estrangeres, procedents o bé d'altres llocs de l'Estat o bé d'altres països, continuen el seu desplaçament, sigui per l'interior de Catalunya o per més enllà. La mobilitat sol ser major a l'inici de l'estada en una regió o un país. Aquesta mobilitat va lligada sovint a circumstàncies relacionades amb el treball o també a l'habitatge i, en alguns casos, als avantatges diferencials d'uns o altres llocs pel que fa a condicions de treball, salaris i l'obtenció dels papers necessaris per a una estada regular, tot això situat en un context de funcionament intens de xarxes socials, entre les quals hi ha les xarxes familiars (De Miguel Luken, Solana Solana i Pascual de Sans, 2007). Com ja s'apuntava més amunt, no hem d'oblidar tampoc que una part dels que arriben a Catalunya ho fan com a mal menor, descartades per difícils o impossibles altres destinacions preferents. Catalunya no és una elecció en primera instància, si bé és clar que algunes de les persones que estan de pas poden finalment assentar-se a Catalunya d'una manera estable. El mateix passa amb l'arribada d'estrangers a altres llocs d'Espanya. Tot això dóna lloc al fet que moltes estades tinguin un grau elevat de provisionalitat, cosa que repercuteix sens dubte en el caràcter de l'assentament.

Alguns estudis recents corroboren aquestes consideracions. En un treball fet sobre col·lectius pakistanesos, equatorians i marroquins, la provisionalitat es posava clarament de relleu en l'anàlisi de les entrevistes i això ens portava a qualificar Catalunya (i Espanya) de destinació oportunista (Artal Rodríguez, Pascual de Sans i Solana Solana, 2006). En aquest mateix estudi s'assenyala que per a molts immigrants procedents de l'estranger Catalunya i Espanya apareixen com a llocs indiferenciats. Són també molt interessants les dades sobre mobilitat interna que es troben en treballs de recerca de col·legues del Centre d'Estudis Demogràfics (UAB), especialment els de Joaquín Recaño (Recaño Valverde, 2002 i 2006).

El fet de l'alta mobilitat de les persones vingudes de fora és molt rellevant respecte al tema de la llengua. En efecte, un assentament més precari, més provisional, una menor estabilitat, ha de repercutir sens dubte en l'escolarització dels menors i en la inserció dels adults, amb conseqüències evidents, entre moltes altres qüestions, sobre l'aprenentatge del català.

LA SUPERPOSICIÓ DELS FLUXOS PROCEDENTS D'ESPANYA I ELS PROCEDENTS DE L'ESTRANGER

Tot i que he fet la distinció entre uns períodes en els quals predominen els fluxos amb Espanya i uns altres en els quals l'arribada d'estrangers se situa en primer pla d'atenció, cal dir que en tot moment un i altre tipus de migració són simultàniament presents a Catalunya, s'hi superposen i reforcen recíprocament la seva incidència. Per posar una referència recent, citem el fet que, segons dades de l'INE, l'any 2007 a Catalunya hi va haver 31.459 altes de residència d'espanyols i 29.183 d'estrangers procedents d'altres zones d'Espanya, i 43.913 baixes d'espanyols i 27.370 d'estrangers amb destinació a Espanya. El mateix any, les arribades procedents de l'estranger són de 6.070 espanyols i 195.663 estrangers.

Sovint s'ha volgut destacar la diferència entre els fluxos procedents d'Espanya el segle passat i els d'estrangers ara, argüint que els components dels primers tenien la mateixa nacionalitat que la població de la societat que els rebia i que, en el seu cas, no s'havien de creuar fronteres administratives per entrar i sortir de Catalunya. Amb això se suposava una afinitat cultural i una llibertat de moviments que no es donarien en el cas de la immigració exterior estrangera. Ambdues coses són supòsits amb una certa base, però segurament excessius, en especial si els utilitzem com a diferenciadors entre aquests dos tipus de fluxos.

En efecte. Si prenem com un element indicador la llengua, ni la immigració procedent d'Espanya ni la procedent de l'estranger comparteixen en general la llengua catalana (exceptuant els procedents del País Valencià o la Franja d'Aragó propera a Catalunya). Que el castellà sigui llengua compartida amb els primers, els procedents d'Espanya, no canvia les coses: també és compartida amb els immigrants procedents de tots els països americans de parla hispana (Equador, Bolívia, Colòmbia, Perú, Argentina, Bolívia, República Dominicana, per citar només els més presents, en un ordre que va variant aquests darrers anys), països d'on vénen precisament una bona part dels estrangers que hi ha a Catalunya actualment. Les xifres no són pas el més important, tractant-se d'un tema sotmès a fortes oscil·lacions i a fortíssimes imprecisions, però per donar un ordre de magnitud diguem que, segons dades de l'INE, l'1 de gener de 2008 només els tres primers col·lectius sud-americans (Equador, Bolívia i Colòmbia) ja donaven una xifra d'estrangers de 186.890 persones, als quals pel tema de la llengua caldria afegir els espanyols na-

cionalitzats procedents d'aquests països i també de l'Argentina, Veneçuela, Xile o l'Uruguai. Al mateix temps, una part del grup estranger més nombrós (el Marroc, amb 207.194 estrangers empadronats d'aquesta nacionalitat en la mateixa data) també té el castellà com a llengua segona o tercera. Més enllà de la llengua, cultura diferent? No entrarem a discutir què és cultura. No està clar que la distància entre un català i un portuguès, per exemple, sigui gaire més significativa que entre un català i un extremeny, posem per cas. I la religió de referència? Evidentment, aquest tampoc no és un element discriminatori entre els fluxos interiors de l'Estat i els altres, els exteriors, encara que sí que és cert que una part de la migració exterior no comparteix com ho feia la interior la base religiosa, encara ara majoritària a Catalunya.

Pel que fa a la llibertat de moviments, en els anys cinquanta hi va haver a Catalunya restriccions a l'entrada de persones procedents d'Espanya. Per descomptat, els que volien entrar trobaven la manera d'esquivar aquestes restriccions, exactament com ho han fet després i encara ho fan ara els immigrants procedents de l'estranger. Amb això no vull pas minimitzar el tema dels papers, dels passaports, dels visats, del control de les fronteres. Només relativitzar les diferències.

LA COINCIDÈNCIA ENTRE LA LLENGUA OFICIAL DE L'ESTAT ESPANYOL I LA D'UNA PART DE LA IMMIGRACIÓ ESTRANGERA

Com acabem d'exposar, molta gent vinguda a Catalunya des d'altres llocs d'Espanya i de països estrangers de parla castellana tenen com a llengua habitual una llengua diferent de la del país on arriben —el català—, si bé en alguns casos no és pas la llengua materna, que també està minorada en els seus països. (És el cas dels que parlen amazic al Marroc, el quítxua a l'Equador o el panjabi al Pakistan.)⁴ Ara cal afegir que aquesta llengua habitual de tants immigrants, el castellà, és la mateixa que la de l'estat que la imposa en forma colonial. Una cosa reforça l'altra: l'oficialitat imposada afebleix considerablement les possibilitats de mantenir l'espai de la llengua catalana. Aquest és un punt ben important però sobre el qual no m'estendré, per la seva obvietat. Per calibrar l'abast d'aquesta coincidència em remeto a les dades del punt anterior.

D'altra banda, la qüestió va molt més enllà del fet que uns immigrants siguin de parla castellana. Persones que tenen molts altres idiomes com a propis, un cop arribats a Catalunya es decanten per aprendre el castellà. Per pròpia iniciativa (suposada facilitat, càlcul d'oportunitats, entorn) o molt sovint perquè els mateixos

4. Ho posava de relleu la professora Carme Junyent, presidenta del Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (GELA) en ocasió de l'exposició «Les llengües a Catalunya», de la qual era comissària i que va tenir lloc a la Universitat de Barcelona el 2005.

catalans els parlen només en castellà i els animen en aquest sentit, sigui per un suposat respecte mal entès, per un acomplexament o per un menyspreu deliberat de la pròpia parla.

LA PERCEPCIÓ DELS FLUXOS I LES SEVES REPERCUSSIONS EN EL TEMA DE LA LLENGUA

Ens podríem plantejar ara quina ha estat la manera de percebre aquests fluxos migratoris per la societat catalana i mirar d'ampliar el punt de la repercussió que han tingut en la qüestió de la llengua. En el moment en què es produïen, les migracions del segle passat van incidir notablement en les societats de partida i en la d'arribada. Aleshores les reaccions quedaven, més bé o més malament, reflectides en els mitjans de comunicació, en algunes pel·lícules i en obres literàries memorables, entre les quals val la pena destacar les escrites per Francesc (Paco) Candel, com ara la coneguda obra *Els altres catalans* (Candel, 1964). En aquell moment, les ciències de la societat no tenien carta de naturalesa a les nostres universitats i els treballs de recerca sobre el tema van ser limitats. Però l'impacte social i econòmic era, sens dubte, com és sabut, molt alt. Què passa actualment? Com es veuen ara les coses?

Doncs la qüestió és que els fluxos migratoris interiors d'Espanya amb Catalunya han desaparegut de l'actualitat, ja no se'n parla. I en àmbits acadèmics se'n parla sobretot en termes d'anàlisi demogràfica i d'anàlisi i planificació urbanística. L'atenció sobre les migracions recau en la migració exterior amb l'estranger, fins al punt que un immigrant és ara entès com a estranger per definició, mai com una persona de Madrid, de Galícia o d'Extremadura instal·lada a Catalunya. Els fluxos d'estrangers semblen ser els únics importants, els que han capgirat el funcionament de la societat catalana. Per què aquesta percepció?

A banda del fenomen universal dels efectes distorsionadors del pas del temps en les memòries individuals i en les percepcions col·lectives, i a banda també de l'immediatisme dels temps presents, on tot passa de pressa i tot és efímer, hi ha potser una cosa que distingeix els fluxos anteriors dels que ara vénen de l'estranger i que podria explicar l'impacte diferencial d'unes i altres migracions. Ho dic només a tall d'hipòtesi, una mica agosarada. La immigració interior del segle passat, tan nombrosa, va quedar relativament concentrada —dic relativament perquè també hi havia, com ara, l'aglomeració de rellogats en els centres de les ciutats—, pel que fa a l'habitatge, en barris suburbials, en zones de nova construcció (polígons, habitatges d'autoconstrucció): els immigrants quedaven tancats entre ells, en els seus cercles. Això en el cas dels treballadors i les seves famílies i en les grans ciutats i àrea metropolitana, és clar, però n'eren centenars de milers. Pel que fa al treball, la concentració es produïa massivament a les fàbriques i els tallers i en alguns treballs de construcció. La immigració de classe social baixa era visible, òb-

viament, però quedava força segregada de la vida dels autòctons, i especialment dels autòctons que disposaven de veu pública.

Ara el panorama ha canviat molt. L'habitatge —malgrat algunes concentracions— està menys segregat que abans. I pel que fa al treball, ja no hi ha fàbriques com abans, i encara menys que requereixin molta mà d'obra. Ara els immigrants de categories laborals baixes es troben en el sector de serveis (a part de la construcció i l'agricultura). Això vol dir que s'ocupen de la canalla petita i de la gent gran, tot a les cases de les famílies ja instal·lades, en major mesura que el servei domèstic anterior. Són col·legues en algunes feines i companys a les aules dels instituts. I, sobretot, serveixen als bars i als restaurants i despatxen a les botigues, també en una mesura molt major que abans. En general, hi ha una forta immersió en el teixit social del país. Catalans i immigrants es troben i es tracten directament, a totes hores i a vegades a la mateixa casa dels primers.

Com repercuteix aquesta situació en el tema de la llengua? Hi repercuteix molt, i crec que també de manera diferencial, en un i altre moment, no pas per la composició dels fluxos sinó per les circumstàncies diferents en què es produeixen. Els fluxos del segle passat van arribar en ple franquisme, en una societat tocada dràsticament per la guerra del 1936-1939, desvertebrada, i en la qual totes les coses públiques i oficials es feien en castellà (per descomptat, l'escola, la premsa, el cinema, el teatre). Catalunya era plena de funcionaris i polítics vinguts d'Espanya, i d'empresaris i professionals centralistes. El català es trobava en situació de resistència, com a llengua que es parlava a casa i al carrer. Els efectes d'aquestes circumstàncies, tot i que a vegades s'hagi parlat d'èxit en la seva superació, encara es deixen sentir. No pas pel fenomen migratori mateix sinó pel marc social en què aquest té lloc (Pascual de Sans, Cardelús, 1990, p. 191-192). Els arribats no van tenir gaires ocasions i facilitats per aprendre el català. Els que el van aprendre —molts, certament— ho van fer per voluntat pròpia d'incorporar-se a la terra on ja preveien que es quedarien molt temps o per sempre. Els seus fills, a l'escola, aprenien el castellà, com tots, cosa que ha propiciat que molts catalans hagin estat i siguin analfabets en la seva llengua. Fins molt després, amb la democràcia, no es passaria a una situació en què el català recuperava espais, a l'escola i fora d'aquesta.

Ara, amb els fluxos predominants d'estrangers, algunes coses han variat. Hi ha immersió lingüística a les escoles públiques i concertades (no així a moltes privades) i, en general, més possibilitat de defensa de la llengua. Però aquestes coses positives ens han agafat amb la guàrdia baixa. El fet d'haver sortit del franquisme potser ens ha fet oblidar que la política espanyola —amb l'ajut d'una part dels catalans, tot s'ha de dir— continua sent marcadament anticatalana. D'altra part, hi ha menys estabilitat en l'assentament de les persones que arriben a Catalunya, hi ha més transeünts i forans, i és clar que els catalans han optat molt majoritàriament per parlar en castellà amb la gent de fora, ja d'entrada, sense saber si conei-

xen o no el català i quan moltes vegades el castellà no és pas la llengua de la persona a la qual s'adrecen. S'arriba a l'aberració de respondre en castellà a persones que s'adrecen en català a algú, simplement perquè aquesta persona és negra, asiàtica o nord-africana. Com es feia abans a les cases de senyors amb les minyones: una forma com una altra de distància i d'exclusió, encara que a vegades es presenta com a deferència.

Convé precisar també que —contràriament al que a vegades es difon— el problema no és pas que a Catalunya es parlin moltes altres llengües. La confrontació bàsica és només entre català i castellà, i és aquesta darrera llengua la que s'imposa. Això es produeix per la dimissió lingüística de molts catalans, per la gran presència de gent que té com a llengua habitual el castellà, entre els quals destaquen els executius i professionals, amb el seu considerable pes social, i pel paper de llengua primera que té el castellà entre els que tenen altres llengües com a habituals. Però cal no oblidar que el perill principal per al català ve de la imposició del castellà per via institucional i empresarial, i de la debilitat de la reacció dels que s'hi resisteixen o s'hi oposen, qüestions que tenen les seves arrels molt més enllà del tema de la llengua. El problema no és la immigració, com es vol fer creure, sinó la política. I no només la del Govern i dels partits espanyols.

PERSPECTIVES

En quina direcció haurien d'anar encaminades les actuacions per contrarestar la difícil situació en què es troba ara el català? Mai insistirem prou en allò que ja ha estat plantejat sovint: cal fer del català una llengua útil i de prestigi. Però ara cal veure com s'hi pot avançar.

En primer lloc, s'ha de tenir molt present el que ja s'ha dit abans: que el tema de la llengua és un aspecte de les difícils relacions entre Catalunya i Espanya, però no l'únic, i és també només un dels aspectes de la dinàmica general de la societat catalana. I que la qüestió de la incidència de la immigració s'ha de llegir en aquest context més general. No es tracta només de protegir una llengua, sinó d'avançar en el camí d'una societat equilibrada, ben articulada, cohesionada i lliure. En el terreny estricte de la llengua, hi ha d'una banda el tema dels instruments institucionals i legals. N'hi ha molts i s'hi està treballant, però s'hi ha d'insistir: la ja citada immersió lingüística, essencial;⁵ els cursos per a joves i adults; la provisió de mestres, educadors i professors a tots els nivells que siguin capaços d'ensenyar en català, i ho facin, de grat o per llei; l'ús de la llengua catalana en tots els àmbits, en les relacions privades i en els afers públics, cosa que no vol dir de cap manera practi-

5. De la qual caldria fer una aplicació real i efectiva, a tots els nivells de l'ensenyament. Ara mateix, sabem que bona part de la docència es fa en castellà.

car el monolingüisme, com ja deixava clar Ferrater Mora en el seu assaig *Catalanització de Catalunya* (1960). Ara bé, ja que aquí parlem de migració, cal dir que en aquest camp hi ha tanmateix unes actuacions d'importància cabdal. No són actuacions puntuals, sinó una forma de gestionar els fluxos migratoris. Voldria apuntar algunes línies en aquest sentit.

— Promoure l'assentament de les persones que arriben a Catalunya i s'hi volen quedar i, per descomptat, de les seves famílies. Això vol dir posar els mitjans per proporcionar a aquestes persones la possibilitat d'accés a l'educació, la sanitat, l'habitatge i el treball, en les condicions que s'estableixin amb la màxima amplitud de mires. Incorporar-se a la llengua d'un país, si no és aquella en la qual hom ha crescut, no és pas fàcil. Cal o bé estar-hi obligat, o bé veure que és convenient per a la defensa d'unes condicions de vida desitjables o bé simplement tenir-ne ganes. En aquest sentit, un cert nivell de benestar facilita molt les coses.

— Promoure que les persones que han vingut a Catalunya només com a recurs, perquè se'ls han tancat les portes d'altres països als quals es volen dirigir, optin per establir-s'hi d'una manera permanent i voluntària. Que Catalunya sigui, si més no, un lloc d'elecció per defecte. El mateix és vàlid per als que hi han vingut provisionalment. Tot això tenint en compte que fer d'una terra de pas una terra d'assentament és tot un procés, que té els seus costos i que demana el seu temps.

— Incorporar a les persones assentades a Catalunya als projectes de consolidació de la societat catalana. La multiculturalitat com a objectiu és una trampa. La plena incorporació i la complicitat de les persones nouvingudes és ara, com ja ha estat en altres moments, totalment necessària, per als uns i els altres.

— Promoure que transeünts i forans es vegin forçats per les circumstàncies —no per la llei— a respectar la llengua del poble on es troben, encara que no pensin instal·lar-s'hi.

— Fer entendre a la gent que arriba que el català és per als catalans una forma de viure i que aprendre'l és la manera de compartir-ho. I que l'aprenentatge d'una llengua és un enriquiment, que descobreix una altra mirada sobre el món. Alguns dels estrangers que arriben ho poden entendre de manera singular, ja que les seves llengües maternes, com s'ha dit abans, es troben en els seus països en la mateixa situació de subordinació que la dels catalans. A vegades ja en són conscients, però altres vegades és la reivindicació del català la que els fa adonar de la situació colonial de la seva llengua, i poden sintonitzar millor amb la importància que aquí s'hi dóna.

— Mirar d'acabar amb la irregularitat de tants migrants. Catalunya —i Espanya— té una proporció d'irregulars superior a molts altres països europeus. Això és un obstacle molt gran per a la inserció correcta de les persones arribades a un lloc.

— Flexibilitzar el pas de les fronteres, perquè els assentaments siguin opcions d'adscripció als llocs amb el major marge de llibertat possible. Un objectiu de gran

envergadura, que troba sens dubte moltes resistències però que és fonamental, com reconeixia el mateix Parlament de Catalunya en aprovar l'any 2001 el *Document de la Comissió d'Estudi sobre la Política d'Immigració a Catalunya*.⁶

Moltes d'aquestes mesures són prou reconegudes, com ara la lluita contra les situacions d'irregularitat, o lògiques, com ara fer entendre a la gent que arriba la importància que el català té per als catalans, com a mirada pròpia sobre el món, que podem i volem compartir. En tot cas, són coses totes elles gens fàcils d'aplicar amb èxit, com ja he assenyalat en altres ocasions (Pascual de Sans, 2007). Hi juga en contra, entre altres factors —a part de l'acció directa per la imposició del castellà—, el context de generalització de la mobilitat, el pas de la mobilitat com a valor a la mobilitat com a imposició, amb la pèrdua eventual de referències de lloc i la descomposició de xarxes bàsiques, amb els referents personals i col·lectius, que caldrà recompondre. I s'ha de puntualitzar també que tot plegat només pot prosperar si s'emmarca en una conjuntura de redreçament i vertebració de la societat catalana en el seu conjunt i d'assoliment d'una autonomia política, cultural i econòmica.

I, per acabar, tornem a la qüestió més general. Podria fer-ho intentant dir alguna cosa sobre les perspectives d'evolució dels fluxos en la conjuntura actual. Hi ha, certament, molts escenaris possibles, i més encara en etapes agitada com l'actual. És, però, força segur que la mobilitat interna i externa es mantindrà elevada, tot i que són les conjuntures econòmicament altes les que solen propiciar els desplaçaments i aquest no és ara el cas. El context general i la majoria de les polítiques tendeixen al foment de la predisposició a la mobilitat. La vinculació entre les persones i els llocs tendeix a desdibuixar-se, tot i que amb resistències notables.

En relació concretament amb els fluxos exteriors, diria que la situació de crisi pot actuar més fàcilment sobre els fluxos d'arribada de població que sobre les sortides —d'estrangers i d'autòctons. Hi pot haver una frenada en el ritme accelerat d'immigració dels darrers anys. La manca de llocs de treball es pot associar a polítiques restrictives de les entrades. També s'ha de tenir en compte la competència d'altres països amb economies en expansió, que atrauran treballadors —ciutadans seus emigrats prèviament o ciutadans d'altres països— i retindran els que tenen, cosa que se sumará a la ràpida disminució de la natalitat en molts d'aquests països i a la deslocalització cap allà de moltes empreses de l'Europa occidental. L'atur que es genera en alguns llocs podria veure una sortida en l'emigració cap on han anat les empreses. Tot i això, és evident que hi ha extenses regions on la situació política i econòmica empeny molta gent a buscar entorns més propicis, i a vegades ho fa de manera peremptòria. És molt possible que augmenti, d'altra banda, la circulació

6. Resolució 858/VI, de 27 de juny de 2001, publicada al *Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya*, núm. 206 (11 juliol 2001).

migratòria, relacionada amb els canvis en les activitats econòmiques i la discontinuïtat dels llocs de treball.

Pel que fa als estocs, es pot dir que una bona part de la població estrangera resident entre nosaltres és aquí amb la intenció de quedar-s'hi, tot i que amb mobilitat dins de l'àmbit de Catalunya, o en l'àmbit espanyol. Ara bé, darrerament s'ha començat a elucubrar sobre l'eventualitat de retorns als països de procedència —en referència als països considerats pobres—, i alguns responsables de treball i d'immigració han plantejat el retorn incentivat. Però, sense entrar en la qüestió ja prou complexa de definir el concepte de *retorn*, tot plegat no és gens clar. La població estrangera, tan heterogènia com és, té ara en conjunt una taxa d'activitat superior a la de la població autòctona. La taxa d'atur dels estrangers és també força superior, cosa sens dubte relacionada amb la seva alta presència en sectors molt afectats per la crisi, com són els serveis i la construcció, on molts estrangers tenen una alta precarietat contractual. Evidentment que hi ha gent que retorna a les seves zones de sortida, com sempre ha passat. Però la manca o la dificultat de treball a casa nostra no treu força a la manca o dificultat de treball als països d'origen. Les equacions no són tan simples. Hi intervé —a part de les polítiques migratòries— la situació econòmica a Catalunya i Espanya (amb una taxa d'atur que en aquests moments —gener de 2009— dobla la mitjana dels països europeus), però hi juga igualment la situació econòmica i política dels països de procedència i, encara, la dels països veïns, que poden representar noves destinacions. I hi intervenen també molts altres factors, segurament de més difícil valoració, com l'actitud de la societat enfront de la immigració, la capacitat d'adaptació d'autòctons i estrangers als canvis en el mercat de treball, la qualificació professional dels uns i els altres o l'existència i ubicació de xarxes de suport familiar.

En qualsevol cas, però, s'ha de tenir en compte que els forts moviments de població viscuts en el passat recent han marcat amb contundència la societat catalana, i que això s'afegeix al foment insistent de la mobilitat en tots els àmbits. Tot plegat conforma l'escenari complex dels nostres dies, al coneixement i reconeixement del qual els científics socials han de mirar de contribuir.

BIBLIOGRAFIA

- ARTAL RODRÍGUEZ, Carmen; PASCUAL DE SANS, Àngels; SOLANA SOLANA, Miguel (2006). *Trajectòries migratòries de la població estrangera a Catalunya: Les poblacions marroquina, equatoriana i pakistanesa*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona. [Publicació en CD]
- CANDEL, Francesc (1964). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- CARDELÚS, Jordi; PASCUAL DE SANS, Àngels; SOLANA SOLANA, Miguel (1999). *Migracions, activitat econòmica i poblament a Espanya*. Bellaterra (Barcelona): Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de Publicacions.

- FERRATER MORA, Josep (1980). «Conreu de la llengua», capítol de l'assaig *Catalanització de Catalunya*, 1960. A: *Les formes de la vida catalana i altres assaigs*. Barcelona: Edicions 62, p. 139-142.
- MIGUEL LUKEN, Verónica de; SOLANA SOLANA, Miguel; PASCUAL DE SANS, Àngels [dir.] (2007). *Redes sociales de apoyo: La inserción de la población extranjera*. Bilbao: Fundación BBVA.
- PASCUAL DE SANS, Àngels (2007). *La mobilitat espacial i l'assentament de la població: Un exemple d'interacció entre pressió social i interès científic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PASCUAL DE SANS, Àngels; CARDELÚS, Jordi (1990). *Migració i història personal: Investigació sobre la mobilitat des de la perspectiva del retorn*. Bellaterra (Barcelona): Universitat Autònoma de Barcelona. (Publicacions d'Antropologia Cultural)
- (1998). «Migracions a Catalunya: entre la mobilitat i l'assentament». A: GINER, Salvador [dir.]. *La societat catalana*. Barcelona: Institut d'Estadística de Catalunya, p. 189-200.
- PORTES, Alejandro (2008). «Migration and social change. Some conceptual reflections». [Document inèdit] [Text per a la conferència «Theorizing Key Migration Debates», Universitat d'Oxford].
- RECAÑO VALVERDE, Joaquín (2002). «La movilidad geográfica de la población extranjera en España: un fenómeno emergente». *Cuadernos de Geografía*, núm. 72, p. 135-156.
- (2006). «La movilidad geográfica de la población extranjera en España: factores socio-demográficos y territoriales». A: *Actas del X Congreso de la Población Española*. Pamplona: Universidad de Navarra.

TREBALLS DE LA SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

Títols publicats

- 1 Albert PÉREZ, *Les cooperatives a Catalunya* (1972)
- 2 Agustí ALTISENT, *Les granges de Poblet al segle XV: Assaig d'història agrària d'unes granges cistercenques catalanes* (1972)
- 3 Enric JARDÍ, *Les doctrines jurídiques, polítiques i socials d'Enric Prat de la Riba* (1974)
- 4 M. Encarna ROCA, *Natura i contingut de la llegítima en el dret civil català* (1975)
- 5 Lluís RECOLONS, *La població de Catalunya: Distribució territorial i evolució demogràfica 1900-1970* (1976)
- 6 Arcadi GARCIA i M. Teresa FERRER, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, vol. I (1983)
- 7 Arcadi GARCIA i M. Teresa FERRER, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, vol. II (1983)
- 8 Antoni CASTELLS i Martí PARELLADA, *Els fluxos econòmics de Catalunya amb la resta d'Espanya i la resta del món: La balança de pagaments de Catalunya 1975* (1983)
- 9 Lluís M. de PUIG, *Tomàs Puig: Catalanisme i afrancesament* (1985)
- 10 Lluís ROURERA, *Escrips i polèmiques del lul·lista Salvador Bové (1869-1915)* (1986)
- 11 Josep GIFREU (dir.), *Comunicació, llengua i cultura a Catalunya: Horitzó 1990: Prospec-tiva sobre la transformació del sistema de comunicació a Catalunya i la seva incidència en la llengua i la cultura* (1986)
- 12 Carlota SOLÉ, *Catalunya: societat receptora d'immigrants: Anàlisi comparativa de dues enquestes 1978 i 1983* (1988)
- 13 Josep GIFREU (dir.), *La comunicació per cable a Catalunya: Perspectives i propostes per a una política del cable favorable a la llengua i a la cultura catalanes* (1988)
- 14 Lluís GARCIA i SEVILLA i Adriana GARAU, *Vocabulari de la psicologia del condicionament i de l'aprenentatge, amb indicació de la freqüència d'ús dels mots i de llurs equivalències en anglès* (1991)
- 15 Francesc BOSCH, Javier DÍAZ i Miquel SANTESMASES, *La transició de l'educació al mercat del treball: L'opinió dels joves de Catalunya* (1991)
- 16 Jordi BERRIO i Enric SAPERAS, *Els intel·lectuals, avui* (1993)
- 17 Jaume MENSA, *Arnau de Vilanova, espiritual: Guia bibliogràfica* (1994)
- 18 Josep PERARNAU (cur.), *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, vol. 1 (1995)
- 19 Josep PERARNAU (cur.), *Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, vol. 2 (1995)
- 20 Jordi GIRÓ, *El pensament polític de Carles Cardó i de Jacques Maritain* (1995)
- 21 Josep GONZÁLEZ-AGÀPITO i Salomó MARQUÈS, *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943): Segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional* (1996)
- 22 *Comunicacions dels membres de la Secció de Filosofia i Ciències Socials* (1997)
- 23 Jaume de PUIG, *La filosofia de Ramon Sibiuda* (1997)

- 24 Alexandre CASADEMUNT, *L'interès empresarial de les polítiques ambientals: La gestió dels residus sòlids urbans* (1998)
- 25 Misericòrdia ANGLÈS, *El pensament de F. Xavier Llorens i Barba i la filosofia escocesa* (1998)
- 26 Carles LLINÀS, *Ars angelica: La gnoseologia de Ramon Llull* (2000)
- 27 Octavi FULLAT, *Els valors d'Occident* (2001)
- 28 Carlota SOLÉ i Amado ALARCÓN, *Llengua i economia a Catalunya: Anàlisi del procés de negociació de la Llei 1/1998, del 7 de gener, de política lingüística per mitjà de la teoria de conjunts borrosos* (2001)
- 29 Josep GONZÁLEZ-AGAPITO, *Aportació per a una bibliografia pedagògica catalana del segle XIX* (2004)
- 30 Josep PERARNAU (cur.), *Actes de la II Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova* (2005)
- 31 Josep M. FUSTÉ, *L'acomiadament col·lectiu: Règim jurídic i drets de participació* (2005)
- 32 Carlota SOLÉ, Amado ALARCÓN, Lluís GARZÓN i Albert TERRONES, *Llengua, empresa i integració econòmica: L'intercanvi econòmic com a font de canvi lingüístic* (2005)
- 33 Antoni J. COLOM, Immaculada PASTOR, M. Carmen FERNÁNDEZ i Joan C. RINCÓN, *Materials per a una pedagogia patrimonial a les Illes Balears* (2005)
- 34 Carles SINGLA, *Mirador (1929-1937): Un model de periòdic al servei d'una idea de país* (2006)
- 35 Miquel SIGUAN i Montserrat KIRCHNER, *Georges Dwelshauvers i els començaments de la psicologia experimental a Catalunya* (2006)
- 36 Jordi PIGEM, *El pensament de Raimon Panikkar* (2007)
- 37 Antoni J. COLOM i Joan C. RINCÓN, *Narrativitat, ciència i educació* (2007)
- 38 Joan ORDI, *L'imperatiu del silenci: Sentit del Tractatus de Wittgenstein a la llum de la tesi setena* (2008)
- 39 Juli PALOU, *L'ensenyament i l'aprenentatge del català com a primera llengua a l'escola: Creences i actuacions dels mestres amb relació a les activitats de llengua oral a l'etapa primària* (2008)
- 40 Carlota SOLÉ (dir.), *Capitals lingüístics i empreses: Racionalitat de l'extensió social de l'ús del català davant dels nous reptes d'organització social* (2008)
- 41 *Catalunya: origen, ciutadania i identitat: Actes de la jornada científica celebrada el 13 de desembre de 2006* (2009)
- 42 *Migracions i societat: Cicle de comunicacions de la Secció de Filosofia i Ciències Socials* (2011)

Barcelona, 2011

Cicle de
Migracions i societat
Ciència
comunicació
societat

Barcelona, 2011

Cicle de
Migracions i societat
Ciències
comunicació
societat